sayı

18

sosyalist politika

ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ EYLÜL 1998

Bir adım sonrası?

Sosyalist Politika 18

SARMAL YAYINEVİ

Adres : Çatalçeşme Sk. Meriçli Ap. 52/3
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel : 0.212 513 94 23 – 0.212 513 95 21
Fax : 0.212 521 45 78

SOSYALİST POLİTİKA 18
Ortak Kitap

Adres: Olgunlar Sk. No:20/20 Bakanlıklar/ANKARA
Tel: 0.312 418 39 50

Dizgi – Mizanpaj: Etki 0.312 433 23 58

İÇİNDEKİLER

SUNU

Sosyalist Politika'nın elinizdeki 18.kitabı, "Sosyalist Politika" imzalı yazılarla başlıyor. *Sosyalist Politika* Yayın Kurulu bu yazılarla Türkiye'nin yakın geleceğine bakmaya, bazı öngörülerde bulunmaya çalışıyor. Siyasette gerçekçilik her zaman önemlidir. Gerçekçiliğin kötümserliğe, giderek bezginliğe dönüşmemesi ise, belirli bir birikimi ve siyasal olgunluğu gerektırır. *Sosyalist Politika,*gerçekçiliğini üretkenlik ve mücadele ruhuyla kaynaştırabilecek kadrolara sahiptir. Okurlarımızın da, gerçekçiliğimizi bu yönüyle değerlendirmelerini diliyoruz.

Dilhan Adanır ile Ç.Pelin Yalçıner'in yazıları, Türkiye solunun bir dönem pek meraklı olduğu, ama zamanla boşlamaya başladığı bir konuya, faşizme ilişkin. Kuşkusuz ele alınan konu belirli bir faşizm biçimiyle sınırlı değil. Adanır ve Yalçıner, faşizm ekseninden kalkarak marksist devlet çözümlemelerine belirli bir yaklaşım geliştirmeye çalışıyorlar.

Sosyalist Politika'nın yeni diyebileceğimiz yazarlarından Koray Kılıç, batının bilinemezci, nedensellik karşıtı, ilerleme fikrini reddeden filozoflarına karşı, gerçekliğin ancak eylem tarafından dönüştürülebileceğini vurguluyor. Kılıç, kapitalizmin tarihsel süreçte bir uğrak olduğunu, proletaryanın devrimci misyonunu bu uğrakta yükleneceğini, "kurtuluşun örgütlenmeyi gerektiren iktisadi bir dava olduğunu" bir kez daha hatırlatıyor.

Ali Deniz Toros, 1848–1871 dönemine bakarak, o dönemin Fransa'sının Marx'ın kuramını oluşturmasına ve sosyalist hareketin siyasal dağarcığının gelişmesine katkıda bulunan "Fransa üçlemesi"ni inceliyor.

Bu sayımızda bir diğer tarih incelenmesi de, Seyfi Polatkan'ın Sovyet tarihine panoramik bakışıyla sunuluyor. Sovyet tarihinden siyasi derslerin hâlâ çıkarılabileceğini gösteriyor.

Bu kitabımızda bir çeviri de var. Çeviri yazı, "insan hakları" konusunda. Yazının içeriğinin aynı zamanda bir uyarı işlevi görmesini diliyoruz. Bu uyarıya, özellikle apolitik insan hakları savunucuları ile bazı Kürt demokratlarının ihtiyacı olduğunu düşünüyoruz.

Yurtdışında bulunan Coşkun Adalı, kitap dizimizin sürekli yazarlarından Metin Çulhaoğlu'nun son kitabı ile ilgili olarak, arkadaşları ile birlikte bir çalışma yapmış. Bu çalışmanın Adalı imzasını taşıyan ve "giriş" denebilecek olan ilk bölümünü okurlarımızı sunuyoruz.

Ayrıca belirtelim ki, bize gönderilen bazı yazılar, gerek yer darlığı nedeniyle gerekse yazıların bir sonraki kitabımızın ana temasına daha uygun düşmeleri gerekçesiyle bu kitapta yer almıyor. Bir sonraki kitabımız, genel anlamda "aydınlanma" üzerine olacak.

Gelecek sayımızda buluşmak dileğiyle.

Sosyalist Politika
Eylül 1998

ALACAKARANLIK KUŞAĞINDA TÜRKİYE

A. Gerekçe

Adına ister "vizyon" deyin, ister "perspektif", ister "öngörü", isterse "kurgu." Gelişmelere yön vermek, belirli bir hedefe ulaşmak isteyen bütün siyasal hareketler, ülkelerinin en azından yakın geleceğine ilişkin birtakım varsayımlardan hareket etmek zorundadırlar.

Türkiye'nin özelliklerinden birini tam da bu noktada saptamak mümkün. Çok partili siyasal rejime geçildiğinden bu yana, ülkenin geleceğine ilişkin kurgularda bir tür çatallaşma yaşanmıştır. Bu çatallaşma, düzenin siyasal partileri ile, adına kısaca "devlet" diyebileceğimiz kurumsallık arasındadır. Türkiye'de düzen partilerinin gelecek vizyonları, örneğin herhangi bir büyük yatırım projesinin tamamlanması üzerine ortaya çıkacak olanaklar, turizm alanındaki beklentiler, elektriksiz köy sayısındaki azalma, karayolu ağının kapsamı, kişi başına gayrı safi ulusal gelirin bilmem kaç dolara çıkması, vergi politikaları, vb. gibi daha teknik denebilecek hedeflerle sınırlı olmuştur. Buna karşılık, kısaca devlet dediğimiz kurumsallık, ulus devletin çok daha genel anlamdaki *tarihsel misyonu* ve geleceği üzerinde odaklaşmıştır.

Bu kurumsallık daha somut düzlemde nasıl tanımlanabilir?

Çok daha gerilere gitmeden 1923'le başlayacak olursak, aradan geçen 75 yıl içinde bu kurumsallığın kapsamı belirli değişimler geçirmiştir. Örneğin, 1923–80 dönemine bakarsak, bu kurumsallığın kapsamına bazı ünlü başyazarlar dışında medya diye bir kurumu katmak bizce hiç de doğru olmayacaktır. Keza, birçok kişinin sandığının tersine, 1923–50 arasında ordunun bu kurumsallığın *aktif ve belirleyici güçlerinden biri* olduğunu söylemek de mümkün değildir.

Peki, ya sermaye? Bu konuda da açık konuşmakta yarar var: Türkiye'de büyük sermaye, ancak 70'lerle birlikte ulus devletin genel misyonu ve tarihsel akış içinde ülkenin geleceği gibi konularda sözü olan ve sözü dinlenir aktörlerden biri haline gelebilmiştir. Özetle, en azından 1950'lere kadar, Türkiye'nin dünyadaki konumuna ve yazgısına ilişkin genel perspektifleri üretme işiyle, bu genel perspektifler doğrultusunda birtakım teknik çalışmaları yürütme görevi, kısaca devlet diyebileceğimiz (istenirse "merkezi bürokrasi" de denilebilir) kurumsal yapının belirleyiciliği altında yürütülmüştür. Başka bir deyişle, bu döneme kadar, ulus devletin tarihsel

misyonlarını belirleme/yeniden belirleme işiyle bunun teknik gereklerini yerine getirme meşgalesi arasında fazla bir çatallaşma yaşanmamıştır.

Gel gelelim, bir yandan çok partili düzene geçiş, diğer yandan sermaye sınıfının giderek gelişmesi, böyle bir çatallaşmanın nesnel zeminini oluşturmuştur. Sermaye, özellikle de büyük sermaye, işini en başta devletle kotaran gelişim çizgisini gene sürdürmüştür; ama sermayenin gelişimi ve kendi iç çeşitlenmesi, siyasal parti–sermaye ilişkilerine ayrı ve yeni bir alan açmıştır. Daha önemlisi, çok partili siyaset seçmen kitlesiyle belirli ilişkileri zorunlu kıldığından, siyasal partilerin yatırım ve istihdam politikalarıyla sosyal politikaların belirlenmesinde etkili olabildikleri marj büyümüştür.

Sözü uzatmadan bugüne gelecek olursak: Bugün Türkiye'de siyasal partilerin oynadıkları alana ait olanaklar, araçlar ve hepsinden önemlisi *siyasal irade* zayıflarken, öbür tarafta, yani devlet kurumsallığı alanındaki olanaklar, araçlar ve siyasal irade güç kazanmaktadır. Üstelik, ikinci taraf gücünü büyük sermayenin önde gelen temsilcileriyle, medyayla ve artık tam bir siyasal parti gibi düşünmeye başlayan orduyla daha da pekiştirmiştir. Öyle ki, daha önceki dönemler söz konusu olduğunda "devlet", "devlet kurumsallığı" ya da "merkezi bürokrasi" gibi kavramlarla anlatılan gücün, yeni dönemde bir "devlet partisi" haline geldiği söylenebilir. Ancak, burada kesinlikle bir ihtilaftan, iki tarafın birbiriyle az çok eşit zeminlerde, eşit güçlerle giriştikleri bir mücadeleden söz etmiyoruz. İkinci taraf birinci tarafı daha çok soğurmakta ve teslim almaktadır. Buradan hareketle, ilk öngörümüz şöyle dile getirilebilir:

Türkiye'nin görülebilir yakın geleceğinde, en başta düzen partilerince temsil edilen alanın yeni birtakım düzenlemelerle güçlenmesi, salt teknik konuları aşan bir siyasal güç ve irade kazanması, böylece ikinci tarafı (devlet partisini) daha geri plana itmesi mümkün görünmemektedir. Türkiye'de sivil düzen siyaseti, zeminini büyük ölçüde yitirmiştir.

Burada, "maçın sonucunun" şimdiden belli olduğunu söylüyoruz, doğru; ama kazanan tarafın çelişkisiz ve sorunsuz biçimde, kendi yolunda rahat rahat yürüdüğünü iddia etmiyoruz. Bizce, Türkiye'nin özellikle 1980'lerle birlikte içine girdiği ortamın biriktirdikleri, az önce tanımladığımız kurumsallığı da birtakım açmazlara sürüklemektedir. Bu açmazların tanımı, Türkiye'nin siyasal geleceğine ilişkin az çok mantıki sonuçlar çıkartmak açısından büyük önem taşımaktadır.

Açmazlar, en başta, dünya, bölge ve Türkiye koşullarındaki değişmelerin zaman zaman dar tarih kesitlerine sıkışan manevraları zorlaması, böyle manevraların ise sorunsuz, çelişkisiz ve bütünlüklü tarzda yapılamamasıdır. Aşağıda bazı örneklerini veriyoruz:

1– Türkiye'nin soğuk savaşa endeksli 40 yıllık dünya ve bölge politikası, sosyalist sistemin çökmesiyle zeminini yitirmiştir. Soğuk savaş dönemine özgü, sınırları belirgin biçimde çizilmiş ve net tanımlanmış misyonların yerini, daha serbest

özlemler, şans denemeyi teşvik eden bir tür aranışçılık–girişimcilik dürtüleri almıştır. Esasen, dünyanın yeni politik konjonktürünün ötesinde, gelişip büyüyen sermayenin çıkarları da bu tür dürtülere zemin oluşturmaktadır. Gelgelelim, Türkiye (özellikle de devlet partisi dediğimiz ikinci taraf) eski dönemden yeni döneme tam bir geçiş ve intibak yaşayamadığından, çelişik tutumlar sürüp gitmektedir.

2– Az önce sözü edilen dürtüler ve aranışlar, kim ne derse desin, *ulus devlet*in hem fikrini hem de kendisini güçlü tutmayı gerektirmektedir. Oysa, günümüzün küreselleşme süreçleri, abartıldığı kadar olmasa bile, ulus devletin nüfuz alanını en azından bazı yerlerden kemirmektedir. Örneğin, hem MAI'ye (Çok taraflı Yatırım Anlaşması) selam durup hem de ülkenin işçi sınıfını ulus devlet misyonuna entegre etmek çok güç bir iştir. Keza, bazı alanlar söz konusu olduğunda düzen saflarında yer alan hemen her kesime cazip gelen özelleştirmelerin, bir yerden sonra ve başka alanlarda bu kez ulus devletin (ve hattâ sermayenin) misyonlarına ve özlemlerine ters düşeceği görülmektedir. Siyasal partileri geçtik, devlet kurumsallığı da bu çelişkinin içinden çıkamamıştır.

3–Türkiye'de devlet, bir dönemin kitlesel depolitizasyonundan özellikle memnundu. Ne var ki, ulus devletin özel ve tarihsel misyonları, bu ölçülerdeki bir depolitizasyonla uyuşmamaktadır. Yurttaşı olduğu ulus devlete bağlılığını ancak yabancı takımlarla yapılan futbol maçları sırasında ve PKK karşıtı gösterilerde sergileyen bir "kitle" devletin yeni misyonlarına yetmez. Bu nedenle, devlet, şeriat gerçekten *yakın* bir tehlike olduğu için değil, sınırlı politizasyona daha merkezde ve *sürekli kılınabilecek* bir politizasyon kanalı daha eklemek amacıyla Atatürkçülük–Laiklik–Cumhuriyetçilik eksenini öne çıkartmak zorunda kalmıştır.

4–Türkiye'de devlet partisinin, siyasetin ve siyasal duyarlılıkların genel temalarda yoğunlaşmasındansa yerelleşmesinden memnun olması gerekir. Başkanlık sistemi, somut ve güncel siyasetin ana temalardan uzaklaşarak daha da yerelleşmesi açısından işlevli olabilir. Ne var ki, bir önceki paragrafta sözünü ettiğimiz genel ve kapsayıcı misyonlar, böyle bir yerelleşmenin sakıncalarını da ortaya koymaktadır. Devlet partisi, henüz bu açmazın içinden çıkabilmiş değildir.

5– 1980'lerde iyiden iyiye güçlenmeye başlayan "ihracata dayalı sanayileşme/gelişme" modeli, bazı üçüncü dünya ülkelerinden farklı olarak, gerek bir bütün olarak Türkiye'deki sermaye kesimini, gerekse kendine özel misyonlar biçen ulus devlet temsilcilerini tam anlamda kesecek, doyuracak bir model değildir. ihracattaki gelişim çizgisi Türkiye'yi Avrupa'ya yanaştırmakta, oraya doğru itmektedir; buna karşılık aynı Türkiye, oynamak istediği bölgesel roller için güç kazanmak istiyorsa başka işler yapmak, başkalarına (ABD'ye) yönelmek zorundadır. Bu, Türkiye'nin özellikle 1990'dan sonra ön plana çıkan temel sorunlarından birisidir.

Kuşkusuz, bütün bu çelişkileri ya da açmazları daha da ayrıntılandırmak, bunlara yenilerini eklemek mümkün. Ancak, Türkiye'nin yakın siyasal geleceğine damga vuracak gelişmelerin, son tahlilde bu gerilimlerle belirleneceği rahatlıkla söylenebilir. Aşağıda yer alan çıkarsamalar ya da öngörülerle, bunların zeminini oluşturan

temel saptamalar arasında birebir ilişki kurulmamıştır. Dikkatli bir okurun, aradaki bağlantıları sezeceğini ya da bunları bizzat kendisinin kuracağını düşünüyoruz.

B. Sonuçlar ve olasılıklar

Günümüz dünyasında, klasik ulus devlet modeli ile küreselleşme süreçleri arasında belirli gerilimlerin doğduğu bir gerçektir. Ne var ki, bugünkü süreç, ulus devletin gücünün ve nüfuzunun bütün alanlarda doğrusal biçimde gerilediği bir süreç değil, ulus devletin küreselleşme süreçleriyle eşitsiz bir uyum yaşayarak kendini yeniden ürettiği bir süreçtir. "Eşitsiz uyum" demek, bazı alanları küreselleşmeye kaptıran ulus devletin başka alanlarda kendini berkitmesi, nüfuzunu arttırması demektir. Böyle bir süreç, salt kendi başına bile belirli gerilimleri, sert karşılaşmaları zorlayacaktır. Bu gerçeğin üzerine bir de dünya kapitalizmini etkileyecek bir genel bunalımın binmesi durumunda, ulus devletin gene en öne çıktığı, ulus devletlerin otarşi alanlarını yeniden genişlettikleri, savaşların ise "etnik" temellerden çok bir kez daha "ulusal çıkar" çatışmalarına oturduğu yeni bir kapitalist dünya yapılanmasının ortaya çıkması mümkündür. Bu durumda:

- Türkiye'de, düzenin siyasal partileri olmasa bile devlet, böyle bir olasılığın farkındadır. Dolayısıyla, sınıf hareketinin ve "toplumsal muhalefetin" direnci ne olursa olsun, tam boy bir deregülasyon, tam boy bir özelleştirme, vb. düzenin ve onun devletinin kendisi tarafından da istenmeyecektir.
- Yukarıda anlatılan durum, Türkiye'deki siyasal güçlerin mevzileşmesini daha da çarpıtacak, yanlış yansıtacaktır. Asıl ayrılık, işlevlerini yitiren, yerelleşen ve teknik alanlara hapis olan siyasal partilerle, daha genel ve ulus–devlet ölçeğindeki misyonları belirleyen devlet arasında iken, bu gerçek yeterince görülmeyecek, ortada sanki küreselleşmeci, liberal ve demokratik bir mevzi varmış ve devlet de 30'lara özgü bir otarşizmle bunun karşısında yer alıyormuş gibi bir izlenim doğacaktır.
- Bu ayırımın ya da çelişkinin çözülmesi, siyasal partilerde, teknik alanları aşan bir siyasal misyon belirlenimi ile mümkündür. Ne var ki, siyasal parti önderliklerinin özel sermaye bağlantıları, çapsızlıkları, ülke ölçeğinde değil yerel ölçeklerdeki politikalara mahkumiyetleri ve en önemlisi kalıcı kitle tabanından yoksun oluşları, böyle bir misyon yenilemesini kısa dönemde olanaksız kılmaktadır.
- Bu durumda, Türkiye'de siyaset o hep kullanılan deyimle "merkeze çekilse" bile, bu merkeze çekiliş genel misyon boşluğunu doldurmaya yetmeyecek, dolayısıyla, "darbe tehlikesi" dahil ordu vesayeti sürecektir. Daha önemlisi, ordu, siyaset üzerindeki vesayetini *artırırken,* bu artışı örtme gereği duyacak, bunun için devletin ve sivil siyasetin elit kesimlerindeki yandaşlarını arttırmaya bakacaktır. Ne var ki, bu yandaşlar, ordunun kurmay hesaplarına ve ülkeye biçtiği misyonlara kendi özgün katkılarını yapan bir kesim oluşturmayacak, ordu mutfağında pişenlerin dışarıya servisini yapmakla yetinecektir.

▪ Potansiyel olarak hep varolacak darbe olasılığı, dünya kapitalizminin genel ya da bölgesel, siyasal ya da ekonomik ciddi bir bunalım yaşaması ve bu bunalımın Türkiye'ye özel olarak yansıması durumunda gerçekliğe dönüşebilecektir. Türkiye'nin, yakın–orta gelecekte, askeri darbe olasılığının büsbütün gündemden düştüğü bir siyasal ortam yakalama şansı yoktur.

▪ Eğer askeri bir darbe gerçekleşirse, daha öncekilerden farklı olarak bu darbe çok daha fazla "sivil" tonlar taşıyacak, örneğin Atatürkçü Düşünce Dernekleri, "ilerici" sendikalar ve birçok "sivil toplum" örgütü bu darbenin kitlelere açılan kanalları olarak işlev görecektir.

▪ Türkiye'de "ordu–büyük sermaye ittifakı", daha doğrusu devlet partisi–sermaye ittifakı, hiçbir zaman, büyük sermayenin daha belirleyici olduğu zeminlere doğru kaymayacak, "devlet partisi"nin jeopolitik öngörüleri, konjonktür tahlilleri ve uluslararası–bölgesel denge hesapları büyük sermayenin pazar ve finansman arayışları üzerinde belirleyici olacaktır.

▪ Bu durumda, yakın–orta gelecekte, devlet partisinin öngörü, tahlil ve hesaplarının Türkiye'yi "savaş eşiği" diyebileceğimiz bir yere sürüklemesi, belki de bu eşiği atlattırmaya çalışması mümkündür. Devlet partisi–büyük sermaye ittifakının özel dengelerinde, elbette böyle bir eşik atlamanın büyük sermayeye yarayacak yönleri de özel olarak vurgulanacak, hattâ büyük sermayenin bazı kesimleri bu anlamdaki bir saldırganlığın şampiyonluğunu da yapabilecektir.

▪ Devlet partisi, bir dönem izledikten sonra, Refah Partisi'nin İslam ülkelerine, faşist hareketin ise Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik açılımlardaki özel misyonlarını sakıncalı, kuralsız, etkisiz ve riskli bulmuş, dış çevreye yönelimdeki araç ve taşeron çeşitliliğinin bu kez içerdeki siyasal dengelerde olumsuz sonuçlar verebileceğine kanaat getirmiştir. Bu anlamda, devlet partisinin dış misyonlarında dinci örgütlenmeye ya da faşist harekete yeniden özel görevler verilmesi mümkün görünmemektedir. Bu söylenenin bir anlamı da şudur: "Devlet partisi", merkezdeki kemalist – laik konsolidasyonu sağlamak için, belirli noktalara geriletinceye kadar dinci ve faşist hareketlere diş gösterecektir. Bu hareketlerin "yükselen sol harekete karşı kullanılmak" üzere yedekte tutulması ise, devlet partisinin en azından şu andaki birinci önceliği değildir.

▪ Devlet partisinin iç ve dış misyonları, Kürt hareketi ile şöyle ya da böyle bir uzlaşmayı gerçekten dayatmaktadır. Yakın vadede gerçekleşmese bile, böyle bir uzlaşmanın ana dürtüsü, bir taraf için "sen sorun çıkartmasan ne kadar güçlü oluruz", diğer taraf için de "benimle uzlaş, o zaman bölgeye daha rahat uzanırsın" mantığı olacaktır. Başlarda sözünü ettiğimiz çatallaşma, bu alanda özellikle sürecektir. "Siyasal partiler, "güneydoğuya yatırım", "istihdam alanları açma", "öğretmen yollama", "sağlık tesisi kurma" gibi işlerle uğraşırken, işin genel siyasal yanına ilişkin değerlendirmeler ve operasyonlar gene devlet partisi" tarafından yapılacaktır. Bugün "devlet partisi" varolana alternatif bir "Kürt temsilcisi" yaratmanın olanaksızlığını bilmekte, bunu denememektedir. Gelecek seçimlerde, HADEP'in en

azından bölgedeki gücünü koruduğunu kanıtlaması, devlet partisini, ehlileştirme–uzlaşma aranışlarının daha ağır bastığı bir mecraya yöneltecektir.

- Bunun yanı sıra, bugünkü birincil öncelik, bölgenin ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısını mümkün olduğunca değiştirmektir. Başta GAP olmak üzere bölgeye yönelik projelerin birincil amacı, bölgeyi işgücü ve sermaye anlamında daha *kozmopolit* duruma getirmek, bölgede yaratılacak istihdam olanaklarıyla buranın etnik işgücü yapısını değiştirmek, bölgedeki belirli yöreleri diğer yörelerin iç – periferileşmesi pahasına geliştirmek–metropolleştirmek ve buraları uluslararası pazarlarla doğrudan eklemlenen bir üs haline getirmektir. Devlet partisi, bölgeyle ilgili temel siyasal kararlarını, bu girişimin en azından bazı sonuçları biriktikten sonra verecek, o zamana kadar işi "idare etmeye" çalışacaktır.

- Türkiye'de bazı siyasal çıkışlar dişli ve güçlü göründükleri için, bazıları da mazlum ve bigünah sayıldıkları için taban bulup güç ve kitlesellik kazanırlar. Bu yargı, kuşkusuz dönemlere göre ikisinden birinin daha ağır basmasıyla verilir. Türkiye'de dinci hareket, mazlum ve bigünah göründüğü için değil, tersine dişli ve güçlü göründüğü için yükselebildiği bir dönem geçirmiştir. Ne var ki, bu dönemin sonunda dişi kırılmış, gücü törpülenmiştir. Bugünkü ortam, aynı hareketin, bu kez mazlum ve bigünah görünerek yeni bir yükseliş yakalamasına olanak tanımamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'deki dinci hareket, mârjinalliğe gitmeyecek, ama yeni bir yükseliş dalgası da yakalayamayacaktır. Türkiye'nin duygusal–siyasal ortamında her zaman önemli rol oynayan "canım onlar da (bizimkiler de) fazla ileri gittiler" yargısı, dönüşü olmayan, nihai bir yargıdır. Bu yargının "bir daha o kadar ileri gitmeyeceğim" taahhüdüyle değişmesi mümkün değildir. Dinci hareket, en azından bu yargıda olanları yitirmiştir.

- Türkiye'de sol hariç bütün siyasal hareketlerin militanlığı ve mücadeleciliği, bir kanadın iktidarda olmasına, iktidardan belirli bir himaye görülmesine endekslidir. Dolayısıyla, dinci hareket iktidarda olmadığı sürece, bu hareketin yasal – formel örgütlülüğü dışında kalan daha radikal ve militan kesimlerin yükselme şansı da pek yoktur. Aynı durum, faşist hareket için de geçerlidir.

- Türkiye'nin yakın dönem siyasal geleceğinde "ulusal sol" başlığı altında genellenebilecek bir akım daha da palazlanacak / palazlandırılacaktır. Ecevit, partisi gerilese bile "ulusal sol" savunuculuğunu kendi tekeline almaya çalışacak, bu arada CHP'nin son kongresinde daha da belirginleşen neo – liberal yönelimlere karşı parti içinden "ulusal sol" temsilcisi sesler yükselecektir.

- Türkiye'de şu an için Nisan ayında yapılması beklenen genel seçimler, hiç kuşkusuz, ülkenin siyasal tablosunda *kendi başına* önemli bir değişiklik yaratmayacak, daha doğrusu bu seçimlerin sonuçları ne olursa olsun, buraya kadar sıralanan sorunların hiçbirini çözmeyecektir. Bununla birlikte seçim sonuçları siyasal hareketlerin en azından belirli bir yükseliş dalgasına oturmalarının mümkün olup olmadığını belirleyecektir. Türkiye'de *sosyalist solun* yeni bir yükseliş yakalayabilmesinde kendi ölçüsünde seçimlerin de belirli bir etkisinin olacağı varsayılırsa, seçimle-

rin olası sonuçları sol açısından, *olabileceklerin* "en iyisi", "normali" ve "en kötüsü" başlıklarıyla şöyle anlatılabilir:

En iyi: CHP + DSP + HADEP + ÖDP = % 30–35 (oy oranı)

Normal: CHP + DSP + HADEP + ÖDP = % 25–30

En kötü: CHP + DSP + HADEP + ÖDP = % 20 civarı

▪ Yukarıdaki olasılıkların ima ettiği birtakım varsayımlar vardır ve bu varsayımlar Türkiye'nin, özellikle de solun geleceği açısından önem taşımaktadır. Sıralayacak olursak:

▪ Türkiye'de genel olarak sol, sosyalizm, "ulusal sol", "demokratlık" vb. gibi kavramlar, sol seçmen kitlesi nezdinde partiler ve hareketler bazında ayrıştırılmış değildir ve uzun süre de olmayacaktır. Dolayısıyla, Türkiye'de sosyalist solun yükselişi, getirebileceği bütün olumluluklar ve olumsuzluklar bir yana, ulusal sol'la birlikte gerçekleşebilecektir.

▪ Türkiye'de adına başka ne dersek diyelim, "sosyal demokrasinin" iyice gerilediği, buna karşılık sosyalist solun yükseldiği bir siyasal ortamın doğması en azından yakın dönem için mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, bu ikisini biri inince öbürü çıkan bir tahterevalli gibi görmek yanlıştır. Ülkedeki siyasal ortam, en azından bugün için, sosyal demokrasinin yükselişinin sosyalist solu, sosyalist solun yükselişinin ise sosyal demokrasiyi besleyeceği özellikler taşımaktadır.

▪ Yukarıdaki olasılıklardan "en kötüsü"nün gerçekleşmesi ve diğer tarafın % 65–70'lik oyunun büyük bölümünü RP ile MHP'nin oluşturması durumunda Türkiye, askeri darbe başta olmak üzere her tür gelişmeye daha açık hale gelecektir.

▪ Yukarıdaki olasılıklardan "en iyisi"nin gerçekleşmesi durumunda genel olarak solun, özel olarak da sosyalist solun yeni bir yükseliş şansı yakalamaları mümkündür. Ancak, böyle bir durumda CHP ve DSP devlet partisine neo–liberalizm ile "ulusal sol"un garip bir senteziyle yaklaşmaya çalışacak, bu da onların iç çekişmelerini azdıracaktır. Sosyalist solun kendi bağımsız yükselişi ise, bu çekişmelerin üzerine ne kadar sağlıklı ve tutarlı biçimde yürüyebileceğine bağlıdır.

▪ Kuşkusuz bütün bu söylenenler, genel olarak sol, şu anda solun en nicelikli temsilcisi konumundaki ÖDP ve Kürt dinamiği açısından dikkate alınmaya değer konular içermektedir. Çizilmeye çalışılan tablonun, söz konusu siyasal öznelerin konumuyla ilgili yanlarına bundan sonraki bölümlerde değinilmektedir.

Sosyalist Politika

Eylül 1998

TÜRKİYE SOLU: DÜŞÜŞ, YÜKSELİŞ VE PERSPEKTİFLER

A- Gerekçe

Hangi ülkede olursa olsun, genel anlamda solun yükseliş ya da düşüş dönemleri, birçok koşul tarafından belirlenir, bunların ürünü olarak ortaya çıkar. Kabaca ve genelden özele giderek özetleyecek olursak: 1) uluslararası koşullar ve konjonktür; 2) söz konusu ülkedeki genel siyasal dinamikler; 3) aynı ülkede özel olarak sınıf hareketinin düzeyi ve boyutları; ve 4) özellikle sosyalist solun kendi iç dinamikleri (yeni kadrolaşmalar, partileşmeler, entellektüel açılım ve atılımlar, vb) solu belirli bir çizgiye oturtur.

Türkiye'de son 8–10 yıla bakacak olursak, "solun inişe geçtiği", "dibe vurduğu" ya da "yavaş yavaş yükselişe geçtiği" türü yargılar sıkça dile getirilmiştir. Üstelik bu yargılar, öyle üzerinde fazla düşünülmeden, "herhalde artık böyle olur" gibisinden ileri sürülmüştür. Burada bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz: Genel anlamda solun herhangi bir ülkede, örneğin bir yükseliş dönemine girmesi için, az önce sıralanan belirleyicilerden tek tek her birinin sol açısından olumlu bir tablo sunması gerekmez. Sözgelimi, uluslararası koşulların çok olumsuz belirlenimler içinde olduğu, sınıf hareketinin ise herhangi bir dirilik göstermediği dönemlerde sol, kendi iç kadrolaşma ve yeniden harmanlanma dinamikleriyle, giderek aydın kesimde yarattığı özel etkiyle pekalâ bir canlılık sergileyebilir. Kuşkusuz bu canlılığın doğal birtakım sınırları vardır; ama, yine de solun yükselişini uluslararası konjonktüre ya da sınıf hareketine birebir endeksli bir süreç olarak görmek doğru olmayacaktır.

Bir noktayı daha eklemekte yarar var. Sol kavramı, belirli bir zemin ortaklığını varsayar. Bu zemin ortaklığı da, dış etkilerin böyle ortak bir zeminde yer alan bütün gruplarda şöyle ya da böyle yansıma bulacağını ima eder. Bununla birlikte, belirli dış etmenlerin soldaki bütün grupları ve kümeleri *aynı ölçüde* etkileyeceğini söylemek mümkün değildir. Çarpıcı bir canlılık sergileyen sınıf hareketinin, solun bütün öbeklerini az çok türdeş biçimde etkileyeceği söylenebilir. Ne var ki, örneğin "sosyalist sistemin çöküşü", Türkiye'deki sol kümelerin *hepsini* etkilese bile, bu etki türdeş olmamıştır. Keza, postmodernizm ve postmarksizm gibi ideolojik şekillenmeler de solun farklı kesimlerini farklı biçimlerde etkilemiştir.

Bütün bu söylenenlerle anlatılmak istenen ise şu: Türkiye'de solun geleceğine ilişkin öngörülerde bulunurken, gelişmelerin sol üzerindeki genel etkileriyle özel gruplar bazındaki etkilerini yerine göre ayrıştırmak, yerine göre de sentezlemek

gerekir. Sözgelimi, Rusya Federasyonu'nda yakın gelecekte komünistler iktidar olursa, böyle bir gelişmenin diyelim "THKP–C" üzerinde özel bir etkisi olacağı söylenemez. Buna karşılık aynı gelişme, Türkiye'de kovuklarına giren eski TKP'lileri muhtemelen canlandıracak, "gerçek" komünist parti kurma türü niyetlere yeni bir dürtü oluşturabilecektir.

Şimdi, son döneme şöyle bir göz atarak, Türkiye solunun yaklaşık 10–15 yıllık öyküsünü dönemlere ayırarak aktarabiliriz:

1- *1985–90 Aranışı:* 12 Eylül'den çıkışın, sol aydınlar, üst ve ara siyasal kadrolar arasında görülen bazı dinamiklerle belirginleşmesi. 1989 sınıf eylemlerinin kattığı özel ivme. 1960'ların TİP'inin yeniden anımsanması sonucunda geniş legal parti aranışları. Sol içi bazı militan kesimlerin PKK'ye yönelmesi. Genel anlamda "sol" kavramının marksizmi geri plana itmesi. Bununla birlikte "teorik" tartışmalarda hafifsenmemesi gereken bir canlılık. Öncülük, jakobenizm gibi kavramların sorgulanması. Özetle, zemini yeterince sağlam olmayan, bir yandan da ideolojik savrulmaların sinyallerini veren bir umut ve iyimserlik....

2- *1991–94 Dibe Vuruşu*: Sovyetler Birliği'nin ve "sosyalist sistem"in çöküşünün yarattığı etkiler. Sınıf hareketinin son Zonguldak çıkışından sonra gerilemesi. Solun PKK angajmanının artması. Kuruçeşme sürecinin akim kalmasının yarattığı düş kırıklıkları. Parti kurup yollarına devam edenlerin dışa hitap edici ve dışı kapsayıcı yanlardan mahrum olmaları. Devrimci demokrat kökenli bazı kesimlerde Lenin'in ve leninizmin ilk kez keşfinin verdiği heyecan. Dar kadro öbeklerinin palazlanma girişimleri. Solun genel olarak teoriden, özel olarak da marksizmden daha uzak durması. Gerçek anlamda teorik tartışmanın yokluğu. Özetle, 1977'den bu yana solun en kötü dönemi...

3- *1995'den Günümüze Silkiniş Denemeleri*: Seçimlerin yarattığı sınırlı bir canlılık ve politizasyon. "Yeni dünya düzeni", "küresel sorunlar", "küresel demokratikleşme", "yeni sol" vb. türü söylemlerin giderek inandırıcılık erozyonuna uğraması. Kürt hareketi ve ona bağlı sol dinamiklerin dışında umut vadeden sol dinamiklerin belirginleşmesi. Emek–Barış–Özgürlük Bloku'nun yarattığı olumlu hava. Kamu emekçilerinin canlılığı. ÖDP'nin oldukça parlak geçen (ve öyle sunulan) kuruluşu ve yarattığı yeni umutlar. Solun Kürt hareketine tahayyül bağımlılığını aşabileceği yolunda sinyaller. Susurluk kazası ve "çeteler" gündeminin, ışık kapatma eylemlerinin yarattığı canlanma. Özetle, sanki yeni bir yükselişin yakalanabileceği sinyalini veren gelişmeler, Ama....

Evet, ama... Bizce Türkiye solu bugün ne 1991–94 dönemindekine benzer bir atalet ve gerilik içindedir, ne de gerçek anlamda bir yükseliş çizgisini henüz yakalayabilmiştir. Bu anlamda sol, gerçekten kritik bir evrededir. İyimser yanımızı korumaya devam etsek bile, bu kritik evrenin, ya solun gerçekten yükselişe geçtiği yeni bir döneme kapı açacağını, ya da insanlar demokrasi, barış, insan hakları ey-

lemlerini sürdürürken solun belki de tarihinin etkileri en kalıcı olacak bir ezikliğe sürükleneceğini görmek zorundayız.

Aşağıdaki sonuçlar ve olasılıklar, bu saptamadan hareketle türetilmiştir.

B– Sonuçlar ve Olasılıklar

- Türkiye solunun, az çok istikrarlı bir şiyasal ortamda, doğrusal bir çizgide tedrici gelişim sergileme şansı yoktur. Bundan böyle Türkiye'de yükselen bir sol, belirli bir uğrağa kadar yükselebildiği hattın tıkanmasıyla mutlaka bir eşiğe ya da kırılma noktasına gelecek, bu noktada da ya çok ileri bir atılım yapacak, ya da yenilginin ötesinde ezilecektir. Kırılma noktasındaki ileri hamle mutlaka devrim demek değildir. Bir darbe girişimi karşısında gösterilen direnişle darbenin akim bırakılması, ya da örneğin beklenmeyen bir seçim başarısı, vb. böyle bir kırılma noktası yaratabilecektir.
- Şu anki özel duyarlılıklar ne olursa olsun, Türk ve Kürt sosyalistleri ile Türk ve Kürt emekçilerinin ortak bir siyasal zeminde buluşabilmeleri, Türkiye sosyalizminin geleceği açısından hiç eksilmeyen, çok ciddi bir potansiyeldir. Türkiye solu, çok değil birkaç yıl sonra, hemen hemen bütün öbekleriyle bu potansiyele daha gerçekçi gözlerle bakmaya başlayacaktır.
- Türkiye solunun, ülke coğrafyasına az çok türdeş biçimde yayılma anlamında, 1961–71 TİP'i şöyle dursun, 1975–80 dönemini yakalama şansı bile kesinlikle yoktur. Türkiye'nin bazı coğrafyaları, sol açısından peşinen kaybedilmiş durumdadır. Türkiye'deki bu coğrafyaların yeniden ne zaman sola açılabileceğini bugünden kestirmek mümkün değildir. Ama böyle bir açılış için, tüm ülkeyi baştan sona etkileyen toprak sarsıcı gelişmelerin olması gerektiği de açıktır. O halde, "solun yükselişe geçmesi" ya da "sol dalga" gibi kavramları ülkenin coğrafi bütünlüğü ile birlikte kurgulamanın anlamı yoktur.
- Buna karşılık, ülkenin başka bazı coğrafyaları solun yükselişi açısından daha elverişli zeminler sunmaktadır. Solun buralarda yükselişe geçebilmesi, ülke coğrafyasının diğer bölgelerindeki yokluğunu kat kat telafi edebilecektir. Bu nedenle, solun belirli yörelere ve illere özel yüklenme yapmasında yarar vardır.
- Türkiye solu önümüzdeki dönem bir yükseliş yakalasa bile, bu yükselişe, en azından bir süre 1961–71 dönemindekine benzer canlı teorik–ideolojik tartışmalar eşlik etmeyecektir. Türkiye solu teorinin içindeyken pratiğin, pratiğin içindeyken de teorinin önemini ve gereğini kavrayabilecek olgunluk düzeyinde değildir ve bir süre daha olmayacaktır. Bu nedenle, Türkiye solundaki teori ve pratik kanalları arasındaki mesafe kısa sürede kapanmayacak, bu da bir uçtan bir uca olmasa bile belirli sınırlar içindeki insan–kadro savrulmalarını arttıracaktır.
- Türkiye'de bağımsız denebilecek bir dinamik olarak sınıf hareketinin sola etkisi ve katkısı hiç kuşkusuz yadsınamaz. Ne var ki, Türkiye'de işçi sınıfının soldaki

bütün parametreleri, duyarlılıkları ve yönelimleri radikal biçimde yeniden belirleyecek özel bir hareket ve canlılık sergileme olasılığı şimdilik yoktur. Bu nedenle, sosyalistler mutlaka "sınıfa gitmeli", ama "sınıf gelirse biz de düzeliriz" türü tuhaf beklentilerden uzak durmalıdır.

▪ Türkiye solunun, aydın eksenli özel bir teorik–ideolojik dinamizm ve canlılık sergileme olasılığı da son derece düşüktür. Türkiye solu, birinci sınıf kafayı ve aydını cezbedip kullanma hakkını büyük ölçüde 61–71 döneminde, bir ölçüde de 75–80 arasında kullanmıştır. Bir süre daha ikinci ve üçüncü sınıf kafalar ve aydınlarla yoluna devam edecektir. Bu, üzülüp dövünülecek bir durum değildir; telafisi ve aşılması da mümkündür. Ama eldekinin "bu" olduğunu bilinmeli, ona göre düşünülmeli ve harekete geçilmelidir.

▪ Aydın kesimdeki bu duruma karşılık, *gençlik* kesimi, örneğin bir 5 yıl öncesine göre çok daha diri ve aranışçıdır. Sosyalizmin bu kesimden taze kan bulması, aydın açığını bu insanları sosyalizmle pişirerek kapatması mümkündür.

▪ Teorik ve ideolojik sorunlardan bucak bucak kaçmaya çalışan sol, önümüzdeki dönemde "ulusal sol" etiketi altındaki yönelimlerle daha doğrudan hesaplaşmak zorunda kalacaktır. Ne var ki solun geniş kesimi bu çerçevedeki bir hesaplaşma için donanımlı olmadığından kozmopolit–liberter bir solculukla en başta İP tarafından temsil edilen ulusalcı çizgi arasında, fazla dişe dokunur bir şey söyleyemeden bocalayıp duracaktır. Ne var ki bu durum yeni sentez ve söylemleri de tahrik edecek, kıymeti bir süre bilinmese bile bu ikilemin ötesindeki çözümlemeler önümüzdeki dönemde ön plana çıkmaya başlayacaktır.

▪ Bir süredir "şeriat tehlikesi" karşısında az çok yekpare bir görünüm verebilen laik–kemalist–ulusal sol'un, böyle bir bütünlükle yürümesi kesinlikle mümkün değildir. Bu öbek, yakın dönemde, otoriter–korporatist kanatla sola ve sosyalizme daha açık kanat arasında ciddi ihtilaflar ve tartışmalar yaşayacaktır. Böyle bir ihtilafta, öbeğin üst düzey merkezinin birinci, özellikle taşra tabanının ise solda kalma olasılığı daha fazladır.

▪ Türkiye'de sivil toplumcu–liberal çizginin 1990'ların başındaki etkiyi bir daha yakalaması mümkün değildir. Önümüzdeki dönem, bu doğrultudaki söylem ve yönelişlerin daha da zayıfladığı bir dönem olacaktır. Bu zayıflama sürecinin son darbelerinin ulusal solcu–kemalist öbek tarafından vurulması, sosyalist solun ise bu konuda sessizliği yeğlemesi büyük bir hata olacak, ulusal solcu–kemalist kanada gereksiz aşı anlamına gelecektir.

▪ Ne var ki, bu ideolojik–teorik bocalama, bocalayanların daha da yaygınlaşıp kitleselleşmesinin önünde mutlak bir engel değildir. İdeolojik–teorik netlikten uzak kalabalıklaşma, bir süre sonra bu netliğe sahip olmayanların içinde patlamalara yol açacaktır.

▪ Türkiye solunun hepsi toplandığında küçümsenemeyecek bir kesimini oluşturan devrimci demokratlarla kadro örgütlerinin–hareketleri önümüzdeki dönemde her-

hangi bir gelişme şansına sahip olmayacaklardır. Devrimci demokratlar ile misyonunu daha büyük ölçekler içinde anlamlandırmamış dar kadro hareketleri, Turgenyev'in *Duman* romanında betimlenen "büyük işler için yola çıkıp en küçük işlerde bile başarılı olamayan" bir tipolojiyi daha fazla ve belirgin biçimde üretir duruma geleceklerdir.

▪ Türkiye'de solun değişik konumlanan kesimleri arasındaki diyalog, temas, işbirliği vb. aranışları önümüzdeki dönem biraz daha boyutlanacak, belirli ortamlar buna elverişli zeminler oluşturacak, ancak bu ilişkilenme yepyeni bir harmanlanma ve çıkış getirmeyecektir.

▪ ÖDP'nin durumu ve yakın gelecekte sergileyeceği performans, salt kendi açısından değil, genel olarak Türkiye solunun geleceği açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan, ÖDP Genel Başkanı Uras'ın "birlikte yükselme, birlikte batma" deyişi son derece yerindedir. Bir dönem, ÖDP'yi, yükselen solun önünü kesmek için girişilmiş bir "likidasyon çabası" olarak görenlerin siyasal ahmaklıkları ortaya çıkmıştır. Bu durumda, ÖDP'nin genel olarak sergileyeceği performansın yanı sıra konu özel olarak seçimler bağlamında değerlendirildiğinde;

▪ ÖDP'nin şöyle ya da böyle HADEP'le birlikte sergileyeceği bir seçim başarısı, solun *geneli* açısından en elverişli koşulları yaratacaktır.

▪ ÖDP'nin seçimlerde tek başına "başarılı" denebilecek bir sonuç alması, yukarıdaki ölçüde olmasa bile Türkiye solunun geneli açısından yine olumlu bir etki yaratacaktır.

▪ Yeni bir EBÖB'ün ya da tek başına ÖDP'nin seçim başarısızlığı ise, kimilerinin sandığının tersine, başka sol gruplara ve alternatiflere "yürü ya kulum" denmesi anlamına gelmeyecek, örneğin ittifaklarda % 6'nın, ÖDP'nin tek başına girmesi halinde ise %1'in altında bir oy oranı, Türkiye solunun' *bütün* kesimlerini olumsuz etkileyecektir.

Sosyalist Politika

Eylül 1998

TÜRKİYE'DE KÜRT SORUNU VE DEVRİMCİ MARKSİST YAKLAŞIM

A- Gerekçe

Sosyalist Politika imzalı yazıların bu sonuncusunda, önceki yazılardan farklı olarak, konuyla ilgili önsel kuramsal çerçevemizi de belirtik tarzda dile getireceğiz. Bu gerek Sosyalist Politika'nın kuramsal–politik bütünselliğinin kavranılması, gerekse Türkiye sosyalist hareketi içindeki hatalı ve yanlış eğilimlere bir sınır çekilmesi açısından, ilgili gündem dahilinde yerine getirilmeye çalışılacak.

Tam da bu noktada, sürecin bundan böyle hangi olasılıkları üretecek tarzda yaşanacağının kestirilmesi önem kazanmaktadır. Bu kestirim, oluşturulacak politikalar, Kürt hareketiyle Türkiye Sosyalist Hareketinin yeni açmazlar yaşamaması ve iki kanalın birbiriyle ilişkilendirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Ve nihayet Kürt sorunu, özgül konum ve öneminden öte, hem Türkiye bağlamına hem de marksist çerçeve içine yerleştirilmeyi bekliyor. Bir adım daha ileri gidilerek, marksist çerçeve ile pratik politik yönelimler arasında güçlü bağlar kurulması gerekiyor. "Salt politik" hareketlerin bu tür zorunlulukları olmayabilir; ancak bu zorunluluğun yalnızca marksistlere özgü bir belirlenim olmadığı, genel olarak sol–sosyalist politikanın bir gereksinimi olduğu anlaşılmalıdır. Bir sorunun tarihsel biçimlenişi ile evrimi, bugünü ile geleceği arasındaki geliştirici ve devrimci bağlar, ancak böylece kurulabilir.

B- Solun yanlışları

Görülmesi gerekiyor: Türkiye'nin ve solun insanında duygusal etkilenme, kuramsal ve politik bağlamdan daha önce gelir. Yine bilinmesi gerekir: Politik etki yaratma ve güç olma, solda kuramsal–politik bütünlükten daha fazla önemsenmektedir. Kürt sorununda da böyle olmuştur. Kuşkusuz durup dururken değil; 1980 ve 89 sonrası demoralizasyonun etkisiyle de böyle olmuştur. Güç, eksen ve doğrultu yitimi, sosyalist hareketin büyük bir kesimini, dinamizminin doruklarını yaşayan Kürt hareketine gösterilmesi gereken politik ilginin sınırlarını aşacak tarzda bakmaya yönlendirmiştir. Öyle ki, önceki dönemlerin anlamlı tartışma konuları olan ulus tanımı, sömürge olunup olunmadığını, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına (UKKTH) ilişkin yorumlar, "kültürel özerklik mi devrimci kurtuluş mu" vb.

tartışmalar, birlikte örgütlenme–ayrı örgütlenme, sınıfsal olan ile ulusal olan arasındaki ilişki ve üst belirlenimler kendini bütün yoğunluğuyla dayatan sorun karşısında geri çekilmiş, Kürt hareketinin ideolojik ve politik önermeleri, "Kürt tarih tezi" olmak üzere peşinen benimsenmiş ve bu arada sosyalist hareket "destek" misyonuyla tanımlanır olmuştur. Daha ilerisine de gidilmiş, solun kendi kökenine ve neredeyse bugününe apolitik tarzda küfürler edilip örneğin iktidar–erkek eşitlemesiyle içteki erkek "öldürülmüş", Kürt hareketine, aslında ona da zarar verecek tarzda, kişiliksizce eklenilmiştir.

Kürt hareketinin Türkiye soluyla birlikte başlatmak istediği, ancak yalnız başına yapmak durumunda kaldığı 1984 çıkışı ve ardından elde edilen gelişme, 1989–92 yıllarındaki güçlü konumunun etkilerinin bizzat devlet nezdinde hissedilmesine yol açmıştır. Konunun Türkiye gündeminde tuttuğu yer vb. etkenlerle birlikte düşünüldüğünde, solun büyük bir kesimi yalnızca kendi güçsüzlüğü gibi faktörlerden değil, aynı zamanda kendini dayatmış olan sorunun politik önemi ve beslediği yönelimlerden de fazlasıyla etkilenmiştir. Burada değinilmek istenen yanlış, sorunun nesnel politik öneminden hareket edilse de, *eklemlenmeci* ve *demokratizm belirlenimli* bir çizgiye sahip olunmasıdır. Kısacası, sosyalizm ile Kürt hareketinin içsel ilişkisinin kurulması bir yana, solun bazı bölmeleri Kürt hareketinin politikalarına içselleşmiş, bunun üzerinden Türkiye'ye ilişkin politik önermeler sunmuşlardır.

Şimdi, yukarıda değinilen yanlışı da kapsar tarzda, sosyalist solda görülen temel yanlışları ve hatalı eğilimleri sıralamak istiyoruz.

- Türkiye solunun 1980 sonrası yaşadığı yenilgi ve atalet, Kürt hareketinin ise bir dönem yaşadığı, canlanma ve atılım, Türkiye soluna ilişkin "ölü toprağı" türü bir edebiyata tam bir güncelcilik içinde geçit verebilmiştir.
- Yine benzer bir güncelcilikle, bir "devrimci durum–iç savaş" yaşandığı tespitleri yapılabilmiş, böylece bir dönem öğrenilen devrimci durum parametreleri bir tarafa atılmıştır.
- Kendi varlık nedenini salt Kürt hareketine destekle tanımlayan kendini adayan yeni örgütler çıkmıştır; örneğin DHP, örneğin TKP/B'nin feshedilip soruna uyarlanmış yeni hali olan TDP...
- Bazı sosyalist çevreler, "Kürt sorunu hallolmadan Türkiye'de sosyalizm gündeme gelemez" diyerek sorunu barış siyaseti ile demokrasi–demokratikleşme girdabına bağlamışlardır. Kuşkusuz kendilerini de.
- Kürtlerin Cumhuriyet sonrası ezilmişliklerinden hareketle, kemalizme yönelik eleştiriler bir başka resmi tarih tezi olan Kürt tarih tezinin kabulüne yönlendirmiştir. Böylece "kopulan" salt kemalizm olmamakta, Burjuvazi devrimi gibi temel tarihsel kategorilerden de uzaklaşılmaktadır.
- Sorunu barış ve demokratikleşme olarak güdükleştirenlerin yanısıra, bir başka kısırlaştırma operasyonu da konuyu "insan hakları" düzeyine indirgeyen Taner Akçam ile *Birikim* çevresinden gelmiştir.

- Aynı çevre ile 2. Cumhuriyetçi burjuvalar ve bazı "sivil toplum" bilmezler de Kürtleri sivil toplum potansiyeli olarak görmüşlerdir.
- Öte yandan bazı sosyalistler, örneğin Yalçın Küçük, sürekli kayık değiştirmelerini, egosantrik bir "büyük politika" olarak sunabilmiştir. Perinçek ve İP'nin "Kürt yılı", "işçi yılı", "köylü yılı" ve Stalin'den kemalizme doğru macerasını, Küçük devrevileştirerek ve pek de "marksistçe" yaşamaktadır. İkisi de "büyük politika" ve "büyük güç" meraklısıdırlar.
- Yine bazı sosyalistler, örneğin SİP ve eski *Devrim* dergisi gibi sosyalist çevreler kendi güçsüzlükleriyle seçim dönemi politizasyonunun hakkını veremeyecekleri için HADEP ile gerekçelerini aynılaştırıp bir seçimi boykot edebilmişler, ama bir sonraki seçimde Blok içinde yer alabilmişlerdir. Aslında bu da "büyük politika" merakının sorunlu bir dışavurumudur.
- Bazı sosyalistler de, Sadun Aren ve ÖDP'deki *Yeniden* çevresi gibi, Kürt sorunu söz konusu olunca sosyalizmi anımsamakta ve daha fazla dillendirmektedirler.
- Yine bazı sosyalistler, "milliyetçi–şoven dalga ile karşı karşıya gelmeme" sinikliği içinde, Kürt sorununun boyutlarını kâh barış, kâh demokratikleşmeye indirgeyerek sosyalizmin kitleselleşme potansiyellerini daraltmaktadırlar.
- Yine aynı sosyalistler, devlet terörü ile PKK terörü, Kürt ulusalcılığı ile Türk ulusalcılığı arasında birebir eşitlemeler yaparak, dağların eteklerindeki apolitik çoban konumuna düşmektedirler.
- Bazı sosyalistler de, bir dönem büyüyen Kürt hareketine karşı sosyalist mevzilerde kalmayı, Kürt hareketinin sola verdiği nesnel "zararı", sineye çekerek bir dönemi atlatmayı ve bu arada aktif desteği ihmal etmemeyi benimsemişlerdir.
- Son olarak, Türkiye solunda oluşan konuya ilişkin ürkekliği eleştiren ve oldukça önemli sosyalist belirlemeler yapan bir eğilim, (Mesut Yeğen; ÖDP ve Kürt Sorunu: Üç Tarz–ı Siyaset, *Mürekkep*, Sayı:9) önsel marksist belirlenimlerini dile getirmekle birlikte, "Kürt sorununu demokrasinin sınırlarının genişletilmesi paradigması içerisinde ele alınması" yaklaşımıyla, eleştirdiğimiz ve aynı yazıda da eleştirilen bazı eğilimlerle örtüşmektedir.
- SİP gibi bazı radikal çevrelerin güncel varyeteleri bir yana, yukarıda eleştirilen çevrelerin çoğu UKKTH ile kültürel özerkliği aynılaştırmaktadırlar. Tam da kendi aşırı pragmatizmi içinde Kürt hareketinin de yaptığı gibi...

Ve nihayet, UKKTH'nı dile getiren birçok çevre, UKKTH'nı "son derece sosyalist" bir ilke sanarak büyük bir kuramsal yanlışa düşmüşlerdir, düşmektedirler...

C– Sosyalist Politika'nın kuramsal–politik çerçevesi

Burada "ulusal sorun"a ilişkin ayrıntılı kuramsal belirlemelere yönelecek değiliz. Ancak, gerekli olduğu kadarıyla, marksizm kökenli bazı belirlemeleri, Türkiye

solunun önemli bir kesimince soğuk karşılanacak olsa da dile getirmekte yarar görüyoruz.

Marx ve Engels'de özel olarak "ulusal sorun" şeklinde bir ana tema yoktur. Onlar daha çok ulus–devlet ölçeğine ulaşabilecek ulusal topluluklarla ilgilenmişler; bunu da kapitalizmin o dönemki gelişmeci dinamiğiyle uyumlulaştırarak olumlamışlardır. Ulus – devlet ölçeğine o dönem için ulaşamayacağı veya kapitalizmin gelişme hızına ayak uyduramayacağı varsayılan ulusal topluluklar, "etnografik anıtlar", "köylü uluslar", "ulus kalıntıları" olarak nitelenmiş, Engel, ise "tarihsel olmayan uluslar" gibi bir tanım yapmıştır. Marx ve Engels'in Güney Slavları (Çekler, Slovaklar, Ukrayna, Sırplar, Hırvatlar) ile Cezayir, Hindistan, Çin, Rusya, Orta Asya, Meksika gibi örneklerdeki tutumları oldukça negatiftir.

Buna karşın Polonya ve İrlanda sorunlarındaki pozitif tutumlar, yayılmacı Rusya'ya karşı Osmanlı'nın olumlanması, Marx ve Engels'in kapitalizmin tarihin şafağı rolünü oynaması yanı sıra, ulusal sorunları politik bağlantıları içinde değerlendirdiklerinin güçlü kanıtlarını sunmaktadır.

Marx ve Engels'in ulusal sorunlara yaklaşımındaki ölçüt, ister sömürgeci uluslar için olsun isterse ezilen uluslar için olsun, oynadıkları tarihsel ve politik açıdan ilerici misyon üstlenmeleriyle yakından bağlantılıdır. Tarihsel bağlam, kapitalizmin tarihin devindirici gücü olarak belirmesiyle, yani siyasal ve toplumsal devrimlere açtığı yolla; politik bağlam ise uluslar arasındaki çelişkilerin sözü edilen devrimci yönelimi güçlendirecek tarzda ele alınışıyla anlamlandırılmaktadır. İngiltere'deki gelişmeler ve Fransız Devrimi'nin açtığı çağın dinamiklerini gözleyen Marx ve Engels, kuşku yok ki daha çok Batı'yı olumlamış, bunu da kapitalizmin o dönemki gelişmeci dinamiği ile uyumlulaştırarak olumlamışlardır. Batı'nın özgün ve gelişmeci sınıfsal dinamizmine dayandırılmışlardır. Doğu'nun gelişmemişliği, sınıfsal dinamizm geriliği itibarıyla da, burayı ikincil bir yer olarak öngörmüşlerdir. Bununla birlikte Marx'ın bilinen yoğun Rusya ilgisi, onun çelişkilerin politik bürünümlerine ilişkin yaklaşımının "Batıcı" olarak nitelenmesini engelleyici düzeydedir.

■ 1900'lerin, Lenin'ce hakkı verilen Rusya'sı ise, kapitalizmin gelişme sürecini önemli oranda tamamladığı ve emperyalistler arası paylaşımın gündeme gelmesinin de gösterdiği gibi, politik çelişkilerin çözücü olduğu bir mekândır artık.

■ Lenin, sosyalistlerin örgütlenmesinde ulusallığı tanımamış, birleşik/tek örgütlenmeyi savunmuş; ulusal sorunların tanınacağı alanda ise ittifaklar politikasını devreye sokmuştur. Ekim Devrimi'nin çarlığın "uluslar hapishanesinde" gerçekleşmesi, "kapitalizmin şafağında doğan ulus"lar tanımlamasını değiştirmiş ve ulusal özgürlük ile toplumsal kurtuluşu sosyalizm potası altında kaynaştırıcı pratikler dönemi açılmıştır. Zayıf halka esprisinin Doğu'da ete kemiğe bürünmesi, Batı'daki sınıf mücadelelerinin boğulması ve Doğu'nun Ekim Devrimi'nin etkilerine ulusalcı temalarla da olsa açıklığı, Ekim önderliğinin ulusal sorunlara doğru çubuk bükmesine yol açmıştır.

- Lenin'in ulusal sorunlara ilgisi tamamen politik ve sosyalizm merkezli bir ilgidir. Lenin, sosyalist ilkeyi çok açık bir biçimde dile getirmiştir: "Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı dahil, demokrasinin çeşitli istemleri mutlak şeyler değildir, bunlar dünya demokratik hareketinin (bugün sosyalist hareketinin) tümünün bir parçasıdır. Bazı somut durumlarda, parçanın bütün ile çelişkiye düşmesi olasılığı vardır; o zaman parça atılır. (*Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm,* Sol Yay. Çeviren Yurdakul Fincancı, Birinci Baskı, Mart 1997, sf. 89)

- İçinde yaşadıkları dönemler ve tarihsel–toplumsal dinamikleri farklı olan Marx ve Engels ile Lenin'in en önemli ortak paydalarından biri, ulusal soruna ilişkin taraf oluşları ve alınacak tutumları her koşulda ilkeselleştirmemeleri, değişen somutluklara göre özel yaklaşımlar türetmeleridir.

- Bir başka ortak payda ise, her zaman daha büyük devletlerden, kapitalizme karşı geniş ölçekli direnç öbeklerinden yana olmalarıdır. Zira sosyalizm, ulusallıklarca belirlenen özel ulusal birimlerin dar sınırlarına hapsedilemez.

Şimdi daha genel bir alana, ancak daha özgül kuramsal–politik çerçeve öğelerine geçmek istiyoruz:

- Ulusun bilimsel tanımı ile siyasal anlamları arasında farklılıklar olabileceği kabul edilmelidir. Örneğin, dil birliği yanısıra, kültürel birlik–coğrafi birlik–iktisadi yaşam birliği ve idari birliği bir ulus–devlet örgütlenmesinde somutlanmamış bir ulusallığın bilimsel ve sosyolojik içeriğiyle ulus olması kuşkulu iken, aynı ulusallık kökenli oldukça net siyasal refleksler gösterilmesi, siyasal olarak ulus olmaya yeterli gerekçe oluşturabilmektedir.

- Ulusal sorunlardaki taraflar, marksizm ile sosyalist belirlenimlerden uzaklaştırıldıklarında, ulusal gericiliğin bir politikası olarak emperyalist politikaların oyuncağı haline gelmektedirler. Ulusal gericilik ile siyasal gericiliğin organik ilişkisi, çok çabuk kurulabilmektedir.

- Ulusalcılık, tarihin derinliklerindeki ezilmenin, sınıflarüstücü bir bugün illüzyonu yaşanmasına kaynaklık eder. Bu nedenle de, ezme–ezilme ilişkisi, modern ve sınıfsal bağlamları içine oturtulmalıdır.

- Bir ezilen ulusun sömürge olarak tanımlanabilmesi için, ezen ulustan coğrafi olarak ayrışıklığı, farklı ekonomik–sosyal–kültürel ve hatta farklı idari yapının bulunmasını gerektirir. Sömürgeci tarzda bir ilişki için, üstün ırkı anımsatan bir yaklaşım, sömürünün en vahşi ve açık uygulanmasına açık bir hukuksuzluk, coğrafyaların birbirine dışsallığı ve ezilen ulus için ezenden tamamen ayrı bir pazar mücadelesi sorunu olması gerekir.

- Lenin'de de bulunan ezen ulus tanımına, ezilen ulusa göre daha dikkatli yaklaşılmalıdır. Zira ezen ulus kavramı, ulus içi sınıfsal ayrışmaların varsayan bir anlama da sahiptir.

- Ezen ulusun emperyalist bir ülkeye tekabül etmemesi durumunda, ezilen ulusun içinde sınıfsal belirlenimlere ve politikalara daha çok açık kapı bulunacaktır.

- Ulusal baskı, mutlak ırkçı–şoven gerekçeler dayanmıyorsa, baskının bu tür bürünümlerden çok daha fazla kapitalizm koşullarında kök salmakta olduğu görülmelidir. Kapitalizm, tarihsel–ulusal nedensellikler ile kendine ilişkin nedensellikleri ayrıştırıcı bir yeteneğe sahiptir. Bir ulusallığın kapitalizm tarafından önkabülü, gerçekte kapitalizme ilişkin nedensellikleri gizlemek içindir. Bu nedenle, ulusal baskı siyasetinin yeni bürünümlerine karşı mücadele, nedensellikleri ile birlikte kapitalizme karşı mücadelenin organik ve sınıfsal bir parametresi olarak ele alınmalıdır.
- Sınıfsallık, her tür ulusallığı aşkın bir teşhir ve mücadele dinamizmini üretici potansiyellere sahiptir. Yetkin bir sınıfsal mücadele, "her tür ezilme" gibi silikleştirici–eşitleyici yaklaşımdan farklı olarak, önceliklerinde ulusal dinamizme ayrı bir yer tanır. Bu bağlamda Kürt sorunu, yeni toplumsal hareketler garabetinden ayrıksı kılınmalıdır.
- Ulusal kurtuluş, sömürgeci–sömürge ayrılığındaki gibi direnilemeyecek bir konum dışında, kendi başına ulaşılabilecek bir amaç olamaz. Ulusal kurtuluş, sosyalist toplumsal kurtuluş kavgasının sosyalist bir bileşeni olduğu durumda gerçeklik kazanabilecek bir amaç olabilir; bu, aynı zamanda tıpkı proletaryanın tarihsel misyonunda olduğu gibi, ulusal kurtuluş nosyonlarının da kendini aşarak yadsınma süreci olarak kavranmalıdır.
- Sosyalistlerin dilinde enternasyonalizm, tamı tamına proletarya enternasyonalizmidir. Ulusal soruna uyarlanan bir enternasyonalizm, ya özgün içeriğinden bir değer yitimine uğrayacak ya da anlamına uygun bir söylemle dile getirilecektir. Bunun dışında ki enternasyonalizmlerin hiçbiri, sosyalizmi doğrudan ifade edecek güce ulaşamaz.
- Tarihe bakıldığında, UKKTH, özünde ezilen burjuva sınıflarının özgürlük çığlığıdır. Ve ne yazık ki gerçek ezilenler, ezilen ulusun işçileri, emekçileri, yoksul köylülerinin özgürlük çığlığı, sermaye sınıfının bu organik parçasının yedeğine alınmaktadır. Tam da bu nedenle, uluslararası kapitalizmin diplomatik temel belgelerinde bu hak harfiyen yer almakta, emperyalizm bununla istediği gibi oynayabilmekte ve sorunun bir tür icazet merkezi olabilmektedir.
- Her ne kadar sosyalizm de bir takım sınırlara sahip olmak zorunda kalsa da, ulusal sınır sınıfsal çıkarın doğrudan bir ifadesi olarak biçimlenir. Bu nedenle sosyalizm belirlenimli ve içerikli bir "ulusal kurtuluş" öngörüsü, kendisi ile "ezen ulus" sosyalistleri arasında ulusal duvarlar tanımlayamaz; bunu kim yaparsa yapsın, ulusalcı (milliyetçi) konuma düşer. Sosyalist bir ulusal kurtuluş öngörüsü, kendini politik eylem içinde gerçekleştirir ve kendini aynı eylem ve onun amaçları içinde eritir. Bu nedenle, ne tipik bir UKKTH'na, ne enternasyonalizm ve ayrı örgütlenme türü dışsal ilişki (sizlik) normlarına gereksinim duyar. Sosyalist kurtuluş öngörüsü, gerek demokrasiyi gerek UKKTH'nı bir kurtuluş belgisi olarak öne süremez; onların içerilerek aşıldığı daha üst tema ve hedefleri gereksinir.

■ Türkiye devrimci sosyalizmi, Kürt sorununu içselleştirmeli, Kürt hareketi de sosyalizmi içselleştirmelidir. Bunun bir anlamı, sosyalistlerin birlikte örgütlenme perspektifine sahip olmaları, bir anlamı da dışsallaştırılmış kurguların terk edilmesidir.

■ Yukarıda söylenenler, özellikle de örgütlenme bağlamında, başkalarının yaptığı gibi bugünün günceliğine sıkıştırılmamalıdır. Zira bugün ne ortak örgütlenmenin olanakları vardır, ne de Kürt hareketi böylesi ayrışmalara uğramıştır. Bugün için mevcut ana yapılanmaların içinde veya periferisinde böylesi duyarlılıkların bulunması veya yeşermesi önemsenmelidir. Bu açıdan tablo, eklemlenmeci sosyalistlerin sandığının aksine, hiç de karamsar veya kötümser olmayı gerektirecek denli karanlık değildir.

■ Yakın tarih için geçerli olan ve bugün ile yarın için de geçerli olması gereken durum, Türkiye sosyalizminin kendi ayakları üzerinde durarak bir yükseliş ve etkinlik çizgisi yakalamasıdır. Hem Türkiye sosyalist hareketinin hem de Kürt hareketinin yaşadığı tıkanıklığı aşamanın en etkili yolu buradan geçecektir.

D– Sonuçlar ve olasılıklar

■ Sağıyla olsun soluyla olsun Kürt hareketi, Türkiye'deki baskın siyasal oluşumlar içinde doğmuştur. Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi'ni kuranlar, Menderes'in DP'nin içinden, Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi, Türkiye Kürdistanı Öncü İşçi Partisi ile Kürdistan İşçi Partisi'ni (PKK) kuranlar ise esasen Türkiye sosyalist hareketinin içinden çıkmışlardır. Bu durum, genel olarak sosyalist harekete önemli avantajlar sunmaktadır. Gerek ilk ve önsel belirlenimler, gerekse etkileşime açık olma itibarıyla. Birleşik Sosyalist Parti (BSP)'nin "kitlesel bir sosyalist partiyiz" tanımlaması karşısında, Emek Barış Özgürlük Bloku döneminde HADEP Genel Başkanı'nın kendi partisi için "kitlesel bir sol parti" tanımlamasını yapması önemli bir etkileşim göstergesidir. Kürt hareketinin Türkiye sol siyasetindeki anma günlerinde sosyalizmin önemli gündemlerine ilişkin sahiplenici tutumu da bir başka önemli göstergedir.

■ Yukarda değinilen belirlenimlere karşın, birincisi sosyalist ülkelerin çözülüşü üzerine, ikincisi tanınma, meşrulaşma ve pragmatizm adına atılan ideolojik geri adımların devasa boyutları, bugünkü Kürt hareketinin merkezinin ve bütününün önemli bir silkinme ve iç ayrışma yaşamasını gerektirecektir. Dünyadaki mevcut örnekleri içinde en solda yer alan Kürt hareketinin aynı zamanda sivil toplumculuğa, dar anlamda insan haklarını temel alan siyasete, İslami güçlere, emperyalist merkezlere mesaj veren yaklaşımları, doğal bir salınım olmanın ötesinde, ideolojik ve politik anlamlara ve gerilim öğelerine sahiptir.

■ Bir hareket, devrimciliği ve reformizmi, ne kadar usta olursa olsun, uzun süre, özellikle de ideolojik–politik–örgütsel (kadrosal ve kurumsal) ölçeklerde tahkimat

gereken dönemlerde birlikte taşıyamaz. Bu, ancak sürekli bir hareket dinamizmi içinde olasıdır. Bu açıdan suların durulacağı ve bazı netleşmelerin, gerek ana gövde gerekse Kürt hareketinin diğer bileşenleri açısından yaşanacağı bir döneme girilmektedir.

- Bizim açımızdan bugüne kadar Kürt illerinde örgütlenmeme tutumunun başlıca iki gerekçesi bulunuyordu: İlki, sosyalist hareketin güçsüz olduğu ve devlet ile Kürt hareketi arasında kıran kırana mücadele yaşanan bir dönemde, yükselen Kürt hareketinin özel çabalarıyla elde ettiği mevzilere faydacı tarzda girmenin doğru olmayacağı, sosyalist hareketin mevcut güçler karşılaşmasında olduğu gibi bir taraf oluşturamayacağı ve bunun özel olarak gerekmediği; sosyalist hareketin sosyalist temellerde Kürt hareketiyle dayanışmasının yanı sıra, asıl görevinin kendi ayakları üzerinde dikilmeye çalışması gerekliliği ve bu arada karşılıklı saygı ve politik gereklilikler manzumesinin tesisi idi. İkinci olarak da, son zamanlarda PKK'nın askeri olarak geriletildiği yolundaki savların yaygınlaştığı, devletin "biz işimizi yaptık sıra sivillerde, gidin yatırım yapın" vb. söylemlerinin "gidin örgütlenip PKK'ya alternatif olarak isterseniz sosyalizm propagandası yapın" yollu yorumlara da açık olduğu bir ortamda, bölgeye yönelik örgütlenme iştahının kabarmasının son derece yakışıksız bir çaba olacağının tespiti idi.

- Geleceğe dönük kurgumuzun ipuçları önceki sayfalarda bulunuyor. Buna göre, ilk olarak, sosyalizmin hitap alanı, mevcut içiçelik koşullarında sınırlanamaz. Bu kâh ortak örgütlenmelerle, kâh özel bir Türk kimliği taşımayan Türkiye sosyalist hareketinin merkezi ve güçlü örgütlenmeleri eşliğinde gündeme gelmesi gereken bir durum olarak görülmelidir. Böylesi bir safhaya kadar Türkiye sosyalist hareketinin bölgeyle ilişkisi, yalnızca kadrosal düzeyde olmak üzere esasen Türkiye politikasına Kürt sorununu sosyalist tarzda ve ittifaklar politikası bağlamında içselleştirmek olmalıdır.

- Kürt hareketinde, zamanında Türkiye sosyalist hareketinde yaşandığı gibi, ister silahlı mücadele yolu terk edilsin isterse önemli bir yenilgi yaşansın, mutlaka ana gövde içinde veya ondan kopan veya ona öykünen ve hatta farklılaşan silahlı mücadele öbekleri çıkacaktır. 1969–71 döneminde, iki yıllık bir mücadele onlarca türev yarattığına ve Kürt hareketinde de benzer hazır bir potansiyel bulunduğuna göre, PKK'nın olası bazı yönelimleri bu tür yeni uçları ortaya çıkartabilecektir.

- "Kürt Solu Tartışıyor" isimli bir kitabın yayınlanmasının da gösterdiği gibi, PKK dışında diri sosyalist unsurlar Kürt hareketinin ana gövdesinden farklı arayışlara, gerek marksizm gerekse açık parti bağlamında yönelmiş durumdalar.

- PKK özellikle de ERNK içinde benzer yönelimleri taşıyan unsurların olduğu rahatlıkla söylenebilir.

- Kürt hareketine aşırı angajmana giren bazı Türkiye sosyalistlerinin angajman düzeylerini değiştirmeleri, örneğin TKP/K'dan kopan bir grubun ÖDP'ye gelmiş olması, Yalçın Küçük'ün belirli bir orijinalite taşıyan angajmanından uzaklaşıyor olması (ve tabii Kürt hareketini de MGK'ya yönlendiriyor olması), DHP ve TDP

deneyimlerinin özel bir sonuç vermemesi, HADEP içinde Türkler'in eskisine göre daha az itibarlı olması vb. gelişmeler, Türkiye sosyalistlerini daha bağımsız ve sorumlu düşünmeye yönlendirebilecektir.

- PKK'nın kâh uzlaşmacı kâh direngen bir çizgide durması, bu arada daha fazla sol söylemleri kullanmaya başlaması bir başka olasılıktır.

- PKK'nın "Halk Savaşı" stratejisine dayandırdığı ve bir dönem başarıda kazanan kurtarılmış bölgeler esprisinin bundan sonra eskisi gibi geniş ölçekli uygulanamayacağı görülmektedir. Öte yandan Halk Savaşı stratejisinin evrelerinden olan, ordulaşmanın ve stratejik saldırının gerçekleşemeyeceği, gerek bütün bir süreç ve gerekse ARGK deneyimiyle anlaşılmıştır. Bu durum, gerek PKK gerekse diğer Kürt sol güçlerince kentler merkezli klasik sol bir mücadele perspektifinin benimsenmesine yol açabilecektir.

- PKK'nın askeri gücünün yoğun olduğu dönemde, bölgedeki Kürtler'de PKK etrafında dolaylı şekillerde topaklaşma, belirgin bir durumdu. Söz konusu askeri gücün eskisi gibi hissedilmemesi durumunda, Kürt burjuvaları ve sol reformistlerinin bölgede örgütlenme atağına geçmeleri olası ise de, bu kesimin yakın vadede ciddi bir güç oluşturmaları olası değildir. Zira bölge daha uzunca bir süre radikal atmosferi yine yaşayacaktır. Devlet terörünün açık zoru aratmayacak ustalıklarla süreceği ise, doğası ve biçimlenişi itibariyle çok açıktır.

- Sistem, PKK'ya karşı ciddi bir alternatifi, birkaç koldan yaratmaya çalışacaktır. İlk olarak, Şerafettin Elçi türü zavallı Kürtleri kullanarak. İkinci olarak Kemal Burkay kartını eskiterek. Üçüncü olarak, mevcut burjuva partileri ve en önemlisi FP dolayısıyla İslamı devrede tutarak. Fakat bunların hepsi hem geçerli olabilecek hem de ya yakın ya da uzun vadede çok da etkin olacaktır. Ancak görünen odur ki, bundan böyle bölge daha fazla modern sınıfsal ve ideolojik ayrışmalara uğrayacaktır.

- Bölgede askeri çatışmaların göreli olarak azalması, ateşkesli veya ateşkessiz ortamda, bölgede ticaretin canlanmasına böylece kırsal/kentsel güçlü bir orta sınıf yaratılmasına yol açabilecektir.

- GAP'da aynı sonucu üretecek ve ayrıca bölge burjuvazisi bölgeye daha sıkı bağlanarak yatırım yapabilecek, bölge dışından sermaye ve vasıflı işgücü çekilebilecek, vasıfsız işgücü açısından bir istihdam kanalı açılabilecek, bölgenin dünya kapitalist merkezleriyle özel olarak yaşayacağı eklemlenme, kendi içinde yaşayacağı merkez/çevre ayrışması vb. faktörler sınıfsal ayrışmayı ve emek yoğun süreçleri beraberinde getirebilecek güçlü olasılıklardır.

- Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde dile getirilen, "kamusal alana sıçramama koşuluyla mahalli ve yerel özelliklerin geliştirilmesi", PKK'nın geriletildiği bir ortamda kültürel özerklik kırıntıları ve devlet zorunun gölgesi altında Kürt hareketinin bazı taleplerinin karşılanması ve dolayısıyla talepsiz kılınmasını çağrıştıracak anlamlara sahiptir. Bu durumda Kürt hareketi bu kazanımları sahiplenenler ile ye-

terli bulmayanlar arasında bir ayrışmaya sahne olacak ve sol rüzgar daha derinden ve canlı olarak esebilecektir.

- Kürt sorunu bir kez daha doğrudan sosyalizmin ve sosyalist hareketin üzerine yıkılacaktır. Bu istenilir bir durum olarak değerlendirilmelidir. Gerisi, sosyalist hareket ile Kürt hareketinin "doğal seyri"ne yani sola uç verecek seleksiyonu yaşamalarına bağlı bir süreçte belirlenecektir.

- Tek merkezi otorite, iktisadi–siyasal yaşam birliği ve aynı egemen kültürel atmosfer, iç eşitsizlikleri hep dengeleyici olacaktır. Devrimci süreçlerin sarsıcılığı ve tekleştiriciliğine kadar... Barış siyaseti çökerken, devrim siyaseti güçlenecektir.

Sosyalist Politika

Eylül 1998

KOMİNTERN VE FAŞİZM TAHLİLLERİ

Ç. Pelin YALÇINER–Dilhan ADANIR

Neden faşizmle ilgili bir yazı yazma gereği duyuldu? Böyle bir konunun bu konjonktürde güncelliği var mı?

Eğer faşizmin güncelliğinin olmadığını düşünseydik; bu yalnızca akademik kaygılarla konunun ele alınması anlamına gelirdi ki, niyetimizin asla böyle birşey olmadığını özellikle ifade etmek gerekiyor. Biz marksizmi, asla yalnızca bilimsel açıklama yöntemi olarak görmedik.

Evet, faşizmin gündeme alınmasının son derece önemli siyasal gerekçelerinin olduğunu düşünüyoruz. Doğu–Asya krizinin iktisadi ve siyasi etkileri, önü kesilemeyen özelleştirmeler, onun doğal uzantısı olarak hızla artan işsizlik, devletin kendi yarattığı canavarla oyunu, II. Sevr antlaşması diye de adlandırılan MAI, eylem yapan öğrencilerin üniversiteden atılması için düzenlemelerin yapılması, çeteler konusunda sergilenen spekülatif yaklaşımlar, pervasız tavırlar, Cumartesi annelerinin yerlerde sürüklenerek göz altına alınması, 1 Eylül Barış günü eylemlerinin engellenmesi v.b. Aslında hepsi bir yanıyla faşizm sorununu güncelleştirmektedir.

Zincirleme tasvir edilen bütün bu güncel gelişmelerin yanısıra; yanlış anlamaların önlenmesi amacıyla yine bir soruyla devam edelim. Burjuvazinin (burjuva iktidarlarının) zorun dozajını fazlaca kaçırdığı her dönemi faşizm olarak nitelendirebilir miyiz? Bu, özellikle 1970'ler sonrasında ayrışmaya oldukça fazla eğilimli olan Türkiye sosyalist hareketi için de örgütsel ve politik düzeylerde önemli bir sorudur. Bu soruya, tutarlı bir yöntemsel analizin değil, daha çok yöntemsel bulanıklığın egemen olduğu yanıtlar verilmektedir.

Konunun elbette güncelliği var. Seçime yaklaşılan bir dönemden geçiyoruz. İttifaklar, büyük sermaye, orta sınıflar, parlamento, izlenecek politikalar ve perspektif sorunu gündemde.

Çalkantılı siyasi süreçlerde öyle sorunlar olabilir ki en yetkin analizle, en mükemmel soyutlamayla bile çözülemeyebilirler. Pratik politika sorunu çözer ve süreci tamamlar. Her şeye rağmen böyle durumlarda da analiz ve soyutlama mutlaka gereklidir, mutlaka yararlıdır. Çünkü devrimci teori özgüllükle evrensellik arasındaki o hassas alanda salınırken, kendisini, kendiliğindenlikle sınırlayamaz ve objektiviteye teslim olamaz. Geçmişi anlamak, yarını kurmanın zorunlu koşuludur. Çalışmamızda bugünkü tartışmalara da kaynaklık etme bakımından günceliğini koruyan tarihsel tezler, bu bağlamda irdelenecektir. Biz oldukça önemli ve yoğun

bir tarihsel dilim olan 1919–1943 arasını kronolojisizme ve psikolojisizme saplanmadan fakat tarihselci bir bakışın hakkını vererek ve bilimsel bakışın tarafsızlık anlamına gelmediğini de gözeterek ele alacağız.

Faşizm – bonapartizm benzerliğiyle ilgili tahliller

Öncelikle şu soruyla başlanabilir: Demokrasi, diktatörlük kavramları ki–bunlar burada burjuva anlamında kullanılmışlardır – birbirlerine karşıt kavramlar mıdır? Buna bağlı olarak demokrasi ile diktatörlük arasındaki ilişkiyi ne belirler?

Her iktidar kavramı ister demokratik ister diktatörlük olsun, sonuçta bir sınıfın iktidarına tekabül eder. Aynı kavramın değişik görüntüleri olmakta birlikte, bu iki şeyi bir ve aynı saymak bizi tehlikeli teorik çözümlemelere ve yanlış pratik politikalara götürebilir. Aksi takdirde Bordiga'nın faşizmle burjuva demokrasisini aynı şey olarak görme yanılgısına düşeriz ki, bu yanılgıyı Komintern de zaman zaman paylaşmıştır. Bu yanılgı faşizme karşı sağlıklı bir politik strateji geliştirilmemesine yol açmıştır. Oysa faşizm ya da diktatörlükle, demokrasi kavramları ne biri diğerinin karşısına yerleştirilecek tamamen zıt kutuplarda yer alan kavramlardır; ne de bir ve aynı kavramlar anlamına gelir. İşte bu nedenle dikkat etmek gerekiyor. Günümüzün karmaşıklaşan üst yapısında her yönetim biçimini kategorik olarak mutlaka faşizm ya da burjuva demokrasisi olarak adlandırma kaygısı, analizleri kısırlaştırıcı bir etki yapacaktır.

Bu bölümde söz konusu kavramlardan hangisinin tarihte belirleyici rol oynayacağını sınıflar arası çatışma ve güç ilişkisi bağlamında değerlendiren görüşlere yer vereceğiz. Bu noktada burjuva fraksiyonlarının iç çekişmeleri sonucunda iktisadi erki kaybetmemek uğruna siyasi erki Napoleon'a teslim etmek olarak nitelendirilebilecek bonapartizm analizi ile ilişkili Thalheimer'in faşizm çözümlemelerine ve tarihte yine burjuvazi–işçi sınıfı ile burjuvazinin kendi arasındaki fraksiyon çatışmalarını hakemlik rolü ile nötralize etme durumunu, sezarizm olgusu ile açıklayan Gramsci'nin faşizm açıklamalarına bakacağız.

Marx 30 Mayıs 1871'de bonapartizmi, burjuvazinin ulusu yönetme yeteneğini kaybettiği, işçi sınıfının da henüz yönetmeye muktedir olmadığı bir dönemde ortaya çıkan burjuvazinin en rezil en katî yönetim biçimi olarak tanımlar. 2 Aralık 1851'de düzenlediği bir darbe ile meclisi dağıtan Charles Louis Napoleon Bonaparte kendisini III. Napoleon adıyla 2 Aralık 1852'de imparator ilan eder. İşçi sınıfının büyük baskılar altında tutulduğu, grevlerin acımasızca bastırıldığı bu diktatörlük döneminde, büyük bir sermaye birikimi gerçekleşir. Döneminde burjuva iktidarını konsolide eden Bonapart'ı Marx, Şubat Devrimini 2 Aralık 1851 de hokkabazlıkla yok eden bir düzenbaz diye nitelendirir.

Burjuvazi kendi çıkarlarını ulus devlet ideolojisiyle sarmalayarak bütün halka evrensel çıkar olarak sunar. Bunalım dönemlerinde burjuvazi evrensel çıkar olarak

sunduğu kendi çıkarlarıyla ilgili bir hegemonya bunalımı yaşayabilir. Bu hegemonya bunalımını aşmak için çeşitli çarelere başvurur. Marx'ın Fransız üçlemesi ile ulaştığı siyasal nokta; onun üst yapıya ilişkin bonapartizm çözümlemeleri ile doruğa ulaşır. Abartmıyoruz, Marx 1848–50 arasını çözümlerken, devrimin toplumsal yanıyla, siyasal yanı arasında önemli bir boşluk görür. Bu boşluk, ona, üst yapı çözümlemeleri ile ilgili önemli bir teorik politik adım attırır.

Yukarıda Marx'ın bonapartizm'i burjuvazinin en rezil, en katî yönetim biçimi olarak tarif ettiğinden bahsetmiştik. Buradaki en katî sözcüğünden ne anlaşılmaması gerektiği bizim kavramı doğru yere oturtmamızı sağlayacaktır. Örneğin bonapartizm burjuvazinin sıkıştığı her dönemde mutlaka başvuracağı bir yönetim biçimi değildir. Ek olarak proletarya diktatörlüğünden bir önceki aşamaya denk düşen nihai durum da değildir. Oysa Komintern'e bir dönem ekonomist–mekanist görüş hakim olmuştur. Bu görüşlerden biri de faşizmin en katî (son) anlamında, çelişkileri keskinleştirerek proletarya diktatörlüğüne yol açan bir aşama olarak mutlaka yaşanması gerekliliğiydi. Örnek olsun: İKP ve AKP tarafından, faşizm, devrimci süreç içinde sadece geçici bir hadiseden ibarettir, açıklamaları yapıldı. İtalya'da Bordiga faşizm açıklamalarında "burjuvazinin hükümet adamlarını değiştirmesinden" dem vururken geçici bir episod olarak görülen faşizmin kapitalizmin içten yıkılmasına yol açacağına inanıldı. Görüldüğü gibi yapılan faşizm çözümlemeleri faşizmi önemsizleştiriyor; hatta insanları, çelişkileri keskinleştirip proletarya diktatörlüğüne yol açacağı inancıyla da, faşizmin yaşanmasının yararlı olacağı gibi bir tutarsızlığa götürüyor. "Faşizme karşı duruşla", onu, zorunlu sonucu proletarya diktatörlüğü olan yaşanması gereken mutlak bir aşama olarak görme" arasındaki paradoksal durum dikkat çekicidir. Kanımızca Buharin'in 1923 Plenumundaki şu sözleri anlamlıdır. "Biz komünistler bile, bazen durumu son derece basit şekilde kavrıyorduk, şunu düşünüyorduk; önce demokrasi vardı, sonra faşizm gelecekti ve faşizm geldikten sonra da proletarya diktatörlüğü."(1)

Thalheimer ise "en kati" sözcüğünü Marx'taki anlamına sadık ve doğru bir şekilde yorumlar. O haklı olarak bu iki sözcükten "savunma, yerleşme, proletarya devrimine karşı yeniden sağlamlaşma döneminde burjuvazinin başvurduğu bir iktidar biçimi" anlamını çıkarır. "Thalheimer'in tanımlamak istediği siyasal bunalımın ana etmeni, –daha birçok etmen vardır– iki temel sınıfın, burjuvazi ve proletaryanın güçleri arasındaki denge etmenidir. Bu bunalımın temel özelliklerinden biri, egemen sınıflara karşı devletin özgün göreli özerkliği olan bonapartçı devlet biçimlerine götürmesidir. Buna göre egemen sınıflar, "iktisadi–toplumsal egemenliklerini" koruyabilmek için "siyasal egemenliklerini" bir "kurtarıcı usta" lehine feda ederler. Thalheimer faşizmi, bonapartçılığın özel bir biçimi olarak görür."(2)

"Thalheimer'in vargıları, doğruluğunu, her şeyden önce, Marx'ın bonapartizm analizinde ortaya attığı üç kategorinin alınmasına borçludur. Bunlardan ilki, devletin görünürde, fakat aynı zamanda gerçekte de varolan yaptırım gücünün, toplumsal sınıf ve tabakalar karşısında bağımsızlaştırılması kavramıdır. İkincisi, sosyal

cumhuriyetin diktatörlüğe dönüşme sürecinin basamaklar biçiminde yürümesi ilkesidir. Üçüncü kategori ise, genel hakimiyet fonksiyonuna dayanan sistemlerin yapı değişikliklerinin burjuva toplumun sınıfları arasındaki güç oranlarının değişmesinden ileri geldiği görüşüdür." (3) Thalheimer'a göre faşist devletin bazı taktikleriyle bonapartist hükümetin taktikleri çok fazla benzerlik gösterir.

1929'un ilk yarısında "Diktatör daha ortada yok. Ama koşullar sağlandı–ve şimdi de adım adım gelişecektir bu koşullar–böylece de aranan figür, herhangi bir zaman ve herhangi bir yerde bulunacak. Alelade bir kişi bile bu işi görür" diyen AKP üyesi Thalheimer 1930'da Komintern'den ihraç edilmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, faşist devletin bazı özelliklerinin bonapartist diktatörlükle benzerliklerine dikkat çeken Thalheimer faşist devletin büyük burjuvazi ile büyük toprak sahiplerinin egemenliği olduğunu söylemiştir. Ancak 1870'lerde gerçekleşenler ile 1920'lerin dikta biçimleri arasındaki temel farklılıkları da vurgulamıştır. Vurguladığı birinci önemli farklılık, faşist dış politikanın emperyalist karakteridir. İkincisi, faşist iktidarın örgütsel temel ve araçlarının III. Napoleon'unkilere oranla daha eksiksiz ve kusursuz olmasıdır.

"Diktatörlüğün kurulmasının toplumsal koşulu, Thalheimer'in teorisine göre, burjuva parlamenter hukuk devleti tarafından örtülmüş sınıfların anlık ve olabilecek siyasal güçlerinin oranlarındaki bir değişikliktir. Bu değişiklik onların sosyo–ekonomik durumlarının iniş çıkışları sonucudur. Bu iniş çıkışı da, özellikle faşistleştirme sürecinin başında, proletaryanın devrimci atılımının yenilgisi sonrasında, proletarya çoğunluğuyla aşağı orta tabakalar arasındaki ittifakın çözülmesi, işçi sınıfının sürmekte olan güçsüzlüğü, proleterleşen orta tabakaların işçi düşmanlığını da içeren bir radikalleştirmeye tabi tutulmaları, yahut büyük burjuvazinin istediğini yapacak etkinlikte olmaması gibi koşullar hazırlayabilir. Sınıfların güç oranlarındaki değişikliklerden doğan durumun yarattığı koşullarda, toplumsal gidişi, bireysel ve ortak bir siyasal iktidar ile devrime gebe bir sosyo–ekonomik duruma yönlendirme, diktatörlük için gereken koşulları hazırlayacaktır."(4)

Buraya kadar söylenenleri toparlayacak olursak, Thalheimer'in tezlerinden şu sonuçlara ulaşılabilir: Faşist veya bonapartist ya da bunun dışındaki burjuvazinin diğer diktatörlük biçimlerinin temel belirleyicisi sınıfların, değişik güç oranları olacaktır. Bu durum burjuvazinin hegemonik gücünü yitirdiği dönemlerde, devletten giderek bağımsızlaşan zorun, bir parti, kişi ya da iktidar blokunda yoğunlaşmasına neden olabilir. Ancak burjuva demokrasilerinden kimi nitelikleri ile ayrılan bu dönemler proletarya diktatörlüğünden bir önceki zorunlu aşama olarak nitelendirilmez. Zaten tarih bize iktidar savaşımından yenik çıkan proletaryanın iktidarla bir kez daha kavuşmasının uzak bir ihtimal dahilinde olduğunu göstermiştir. Siyasi olarak durum böyle iken, faşist iktidarlar döneminde, üretim araçlarının gelişmesinin hızlanacağı veya duracağı yolundaki ekonomist – mekanist yorum bir başka bölümün konusudur. İşin özü: Faşist diktatörlük burjuva toplumun zorunlu, ileri bir aşaması falan değildir.

Sonuçta Thalheimer 1870 Fransa'sından hareketle gelmekte olan faşizmin ayak seslerini erken bir dönemde duymuştur. Bonapartizm tarihsel deneyimi ışığında faşizmi hiç boşluk bırakmadan ayrıntılı bir şekilde çözümlemesiyle oldukça yetkin bir teorik düzeye ulaşırken, bu analiz politik anlamda doğal olarak tam karşılığını bulamamıştır. Bu anlamda Thalheimer'in görüşlerinin teknik bir analoji niteliği taşıdığını söylemek yanlış olamaz. Faşizmin bonapartizmden yola çıkılarak açıklanması konusunda Togliatti son derece hassastır. Onun "Faşizm Üzerine Dersler" adlı kitabında bu konu şöyle değerlendirilir. "Faşizmden "bonapartizm" diye söz edildi miydi dikkatli olun. Bu troçkistlerin temcit pilavı gibi ikide – bir öne sürdükleri bir savdır ve Marx (18 Brumaire vb.) ile Engels'in kapitalizmin o gelişme döneminde geçerli olan çözümlemeleri, bugün emperyalizm çağına mekanik olarak uygulanınca yanlış olmaktadır. Faşizmin bu "bonapartizm" olarak tanımlanmasından nasıl bir sonuç çıkar? Çıkan sonuç şudur: Egemen olan burjuvazi değil, burjuvazinin elinden iktidarı zorla almış olan Mussolini ve generallerdir." (5)

Faşizmi, kendi siyasi konjoktüründe ele alarak baş gündem maddesi yapan III. Enternasyonal; bonapartizmin faşizmin yaşamsal önemde görülen güncelliğini silikleştirdiğini düşünmüştür. Bu nedenle Komintern'de faşizmle bonapartizm arasında benzerlik kurmaya kalkışan her tahlil soğuk bir tepkiselcilikle karşılanmıştır. Benzerliğe olan siyasi tepki, onun teorik derinliğini kavrama sorununu da önemsizleştirmiştir.

Gramsci sezarizm çözümlemesinde, Thalheimer da bonapartizm analizinde, güçler dengesiyle ilgili siyasal bunalım tezlerini ileri sürerlerken "katastrofik denge" görüşünü benimsemişlerdir. Poulantzas bu açıdan her iki yazarı da eleştirir. Bonapartizm ya da sezarizm şemaları ile irdelenen faşistleşme süreci hem Almanya'da hem de İtalya'da bir siyasal denge bunalımına denk düşmemiştir. Poulantzas faşizm öncesinde ortada, tarafları işçi sınıfı ve burjuvaziden oluşan, sonucu her an devrime ya da faşizme gebe bir katastrofik denge durumu yoktur, der. Ona göre zaten faşizm iktidara geldiğinde işçi sınıfı çoktan yenik düşmüştü bile.

Lenin'de ise katastrofik denge, mücadele içinde eşit güçte olmayan ve antagonistik iki sınıf arasındaki her an değişebilecek göreli bir denge durumunu anlatır. Lenin "güçlerin göreli dengesi" deyimini açıkça sınıf savaşına işaret ederek kullanmıştır.

Gramsci'nin sezarizminde sınıf mücadelesine dayanan ayrıntılı denge durumu çözümlemesi vardı. "Sezarizmin, içinde mücadelede bulunan güçlerin yıkım halinde dengeye geldiği, mücadelelerin devamı halinde sonuçta karşılıklı yok olmadan kaçınamayacakları için iki tarafın da birbiriyle dengeye geldiği bir durumu dile getirdiği söylenebilir." (6) Sezarizmin her zaman aynı tarihsel anlama sahip olmayacağını öne süren Gramsci onu ilerici ve gerici olarak ayırır. Sezar ve I. Napoleon ilerici sezarizmin; III. Napoleon ve Bismarck gerici sezarizmin örnekleridir. Kendi formülasyonuna da ihtiyatlı yaklaşan Gramsci "sezarizmin tarihsel yorum kuralı

olarak değil, polemik ideolojik bir formül" olarak algılanması gereğinin altını çizmiştir.

Her koalisyon döneminin sezarizmin başlangıç evresine denk düşeceğini söyleyen Gramsci, bir anlamda Thalheimer'da olduğu gibi sürecin basamaklar şeklinde gideceğini öngörür. Görüldüğü gibi özellikle faşizmin adım adım seyrini teorisize etme konusunda olmak üzere, genel olarak da Gramsci'nin sezarizm analiziyle Thalheimer'in bonapartizm analizi arasındaki paralellikler dikkate değerdir.

Ayrıca Gramsci'nin sezarizm çözümlemeleri tarihsel blok ve hegemonya kavramlarını da içerir. Kendi deyimiyle göreli güçler dengesini yalnızca iki temel sınıfın mücadelesi içinde kavrama bizi sosyolojik mekaniksiciliğe götürecektir. Bu iki sınıfın diğer toplumsal sınıf ve tabakalarıyla ilişkilerine de bakmak gerekir. Örneğin, Gramsci'ye göre askeri grupların ve Fransız köylülerin işlevi incelenmeden 2 Aralık hükümet darbesi kavranamaz.

Troçkist yazar Mandel bazı farklılıklar olsa da Thalheimer'in tahlilinin Troçki'ninkine yakın olduğunu yazar. Troçki birçok çözümlemesinde faşizmi özgül siyasal bunalım nitelemesiyle değil, geç dönem kapitalizmin derin yapısal bunalımı nitelemesiyle açıklar. Diğer yazarlardan farklı olarak daha çok tekelci sermayenin ve orta sınıfların faşizmdeki işlevi ve rolü üzerine kafa yorar. Mandel konuyla ilgili olarak şunları yazar: "Troçki'nin faşizm teorisi çelişkili öğeleri diyalektik bir bütünlük içinde yeniden birleştirir... Troçki'nin faşizm teorisi, öte yandan da faşizmde devlet aygıtının "artan bağımsızlığının" işlevsel karakterine dikkat çeker; bu bağımsızlaşma, proletaryanın bütün örgütlü sınıf direnmesini yok ederek artık–değerin üretilme ve gerçekleşme şartlarını büyük burjuvazi lehine köklü bir biçimde değiştirmektedir. Bu yüzden yapısal bunalımı bir sonraki patlamaya kadar geçici olarak çözecektir." (7) Troçki faşizmin, proletaryanın devrimi gerçekleştirememesi ve oportünist tutucu işçi partileri yüzünden ortaya çıktığını söyler. "Faşizm, asla sosyalizmin "yerine" gelmiş değildir. Faşizm kapitalizmin devamıdır, kapitalizmin varlığını en vahşi, en korkunç yöntemlerle sürdürme çabasıdır." (8) diyen Troçki Fransa'da Petain'in iğrenç rejimine Stalin'in zemin hazırladığını öne sürerek bu rejimi bonapartizm olarak adlandırmıştır. "Ama Petain'in rejimi tiridi çıkmış bir bonapartizm olduğu için de, hiçbir denge öğesine sahip değildir ve devrimci bir kitle ayaklanması ile faşist bir rejimden çok daha önce devrilebilir" (9) Deutscher Troçki'nin faşizmle ilgili bu türden yalpalamalarını şu şekilde yorumlar: "Ne var ki bazı durumlarda görüşünü oldukça belirsiz biçimde ortaya koymuştur. Faşizmin Fransa'da gündeme gelişini görmüş ve Polonya'daki bonapartçı benzeri diktatörlüğe, ne pahasına olursa olsun, faşist etiketi koymak istemiştir. Öte yandan Schleicher ve Papen hükümetlerini ve aynı şekilde Doumergue'nin 1934'teki zayıf hükümetini pek inandırıcı olmayan bir biçimde bonapartçı hükümetler olarak tanımlamıştır. Sonunda, ancak 1940'da, Petain hükümetini faşistten çok bonapartçı benzeri olarak tanımlamıştır." (10)

Faşizm hangi sınıfın sözcüsüdür?

Faşizm çözümleme yöntemlerinde dikkat çeken nokta, sınıf çelişkilerinden ayrıksı iktisadi çözümlemelerdir. Bununla birlikte faşizmin iktisadi ve siyasi açıdan kimin sözcüsü olduğu sorunu da Komintern'in çözümlemelerine damgasını vurmuştur. Sonuçta VII. Kongre de Dimitrov'un tezlerine uygun olarak faşizmin yalnızca büyük sermayeye hizmet ettiği görüşüne varılmış, "en'li" faşizm tanımlamalarına ulaşılmıştır. "İktidardaki faşizm finans kapitalin en gerici, en şövenist, en emperyalist öğelerinin açık terörist diktatörlüğüdür... Faşizm, sermayenin emekçi yığınlara karşı en gözü dönmüş saldırısıdır. Faşizm en dizginsiz şövenizm ve soygun savaşıdır. Faşizm, gözü dönmüş gericilik ve karşı devrimdir. Faşizm işçi sınıfının, ve bütün emekçilerin en kötü düşmanıdır."(11)

Öncelikle yapılması gereken hatırlatmaları şöyle sıralayabiliriz: Faşizm, kapitalizmin tekelci dönemine tekabül eder. Tam da bu yüzden faşizmin tekelci kapitalizmden ayrı bir iktisadi açıklaması yapılamaz. Bunun yanı sıra faşizmi yalnızca şiddetle açıklamak ise olsa olsa ciddiye alınamayacak bir duygusal indirgemeciliği gösterir.

Almanya ve İtalya'da yaşanan faşizm sürecine dair hem emek–sermaye çelişkisini, hem de egemen sınıflar arasındaki çelişkiyi göz ardı etmeden yapılacak bir iktisadi çözümleme öncesinde Komintern'in konu ile ilgili iki görüşüne değinelim.

İlk olarak, IV. Kongre'de emperyalizmde üretici güçlerin gelişiminin duracağı görüşünden hareket edilerek, kapitalizmin gerileme dönemine girdiği saptaması yapılmıştır. "Kitlelere" sloganının benimsendiği 1921'de yapılan III. Kongre'de kapitalizmin can çekiştiği saptaması ile birlikte, kapitalizmin çöküşü kaçınılmazdır görüşü 1922'deki IV. Kongre'nin kararına zemin hazırlamıştır. Konu faşizm, dönem tekelci kapitalizm olunca bu önemli özel sorunla ilgili Lenin'in eserine bakmak kaçınılmaz oluyor. Ona göre "... bütün tekeller gibi, kapitalist tekel de şaşmaz bir biçimde bir durgunluk ve çürüme eğilimine yol açar. Ayrıca teknik ilerlemeyi yapay olarak frenleme yolunda ekonomik bir takım olanaklar da doğurur. Elbette, bir tekel, kapitalist rejimde, dünya pazarındaki rekabeti tümüyle ya da uzun bir süre için ortadan kaldıramaz. (Ultra emperyalizm teorisinin saçmalığını kanıtlayan nedenlerden biri de budur.)... Ancak tekele özgü duraklama ve kokuşma eğilimi, belirli ülkelerde, belirli sanayi kollarında etkili olmaya devam eder, bir süre için bunda başarılı olduğu da olur." (12) Bununla birlikte dikkatli olmak gerekiyor; Lenin emperyalist dönemde çürüme ile hızlı ekonomik gelişmeden aynı anda söz etmiştir. "... çürüme eğiliminin kapitalizmin hızlı gelişmesini önleyeceğini sanmak yanlış olur. Önlemez." (13)

Başta belirtilen ilk görüşün uzantısı olan karşıt kutuptaki ikinci görüş ise, bu sefer de emperyalizmin üretici güçleri geliştireceğinden yola çıkarak; yine aynı kapitalizmin kendi başına yıkılacağı sonucuna gider. Esas olarak temel ile üst yapı arasındaki ilişkide dikkat çeken nokta Komintern'in üretici güçlerin gelişimine göreli olarak daha fazla önem atfetmiş olmasıdır. Dünya devrimi beklentilerinin

gündemde olduğu bir dönemde kapitalist çelişkilerin keskinleştiği görüşü dayanak noktası teşkil etmiş, sınıf mücadelelerinin belirleyici rolü silikleşmiştir.

Bilindiği gibi Almanya ve İtalya zincirin Rusya'dan sonraki zayıf halkalarını oluşturmuştur. Neydi zayıf halka olarak nitelendirilmekteki ölçüt? Burada kaygı Almanya ve İtalya arasındaki ekonomik açıdan paralellikler aramak olmayacak; daha çok her iki ülkedeki tarımla sanayi arasında yaşanan çelişkiye ve sınıf mücadelelerine dikkat çekmek olacaktır.

Yazının hiçbir bölümünde kronolojinin esiri olunmadı; marksizm dışı yaklaşımların da kurbanı... Global anlamda ancak belli bir ölçek de gözeterek, eşzamanlı tarihi olaylara, tarihsel süreç eşliğinde baktık. Egemen sınıflar arasındaki eşitsizlikle birlikte sınıf mücadelesini içeren bir kitlesel hareketlilik, yani emekle sermaye arasındaki çelişki ve alt yapı üst yapı arasındaki eşitsizlik İtalya'yla Almanya tarihine damgasını vurmuştur. O halde en baştan Almanya ve İtalya'daki tarihsel olarak yaşananları tek tek örmek; örülmüş duvarın üstünden tekrar tarihe bakmak gerekiyor. Faşistleşme sürecinde yaşananlar, faşizmin bu ülkelerde bir olasılıktan gerçekliğe dönüşmesine neden oluyor.

Bu tarihsel sürece bakarken konjonktürel olanlarla, kapitalizmin bu dönemde yaşadığı ama her dönemde de yaşayabileceği kalıcılıkları (yasallıkları) ayırtetmek gerekiyor. Örneğin, Almanya geri kalmış bir ülke olduğu için faşizm gelmemiştir. Yüzyılın başında kapitalistleşme sürecinde önemli bir sermaye birikimi sağlamıştır. Bu, kapitalizmin genel yasasının da bir sonucudur. Ancak konjonktürel olarak devreye geren I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ciddi savaş tazminatı yükü, Almanya'nın yapısını belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Savaşa kadar sermaye ihracı yapabilen Almanya, savaştan sonra sermaye ithal eder duruma düşmüştür.

En çok bildiğimizden başlayarak; Marx ve Engels İngiltere'de devrim beklediler. Beklenti gerçekleşmedi. Demek ki bir ülkenin ekonomik anlamda ileri olması doğrudan çelişki zenginliğini ve etkinliğini belirtmeye yetmedi. Üstyapı, çelişkileri masedebildi.

Şimdi asrın başında ciddi bir tekelleşme sürecine giren Almanya'ya gelelim. Sanayileşme sürecine gecikmeli başlayan Almanya, siyasi birliğini de geç kurması nedeniyle, kendisine pazar olabilecek bir sömürgeler imparatorluğu kuramamıştır. Dünya pazarı Almanya'dan önce sanayileşme sürecine giren ülkeler tarafından paylaşılmıştır. Pazar sorunu Almanya'yı I. Dünya Savaşı'na iten en önemli etkendir. Fakat savaştan yenik çıkması ve yüklü savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılması, daha önce sermaye ihraç eden bu ülkeyi sermaye ithal eder duruma düşürmüştür. Sermaye ihracı yönünde, 1913'te, dünyada III. sırada yer alan Almanya; Fransa'dan sonra tekelci sermayesinin en fazla uluslararası kartele ortak olduğu ülke durumundadır. Almanya 1923'te burjuvazi açısından verimli denilebilecek bir iktisadi ve siyasal bunalım yaşadıktan sonra, dört yıllık bir istikrar dönemine girmiştir. Hitler'in Birahane Darbesi'nin bastırılması ve ordudaki cumhuriyet karşıtı cuntacılığın tasfiyesi; Almanya'nın Batı ülkelerinin savaş tazminatı koşulları da-

yatmasını (Dawes planı) kabulüyle sonuçlanan Ruhr krizi; küçük burjuvazide kitlesel yoksullaşmaya ve proleterleşmeye yol açmakla beraber sanayi ve tarım işletmelerinin borçlarını silmelerine yarayan yüksek enflasyon; ülkenin uluslararası kapitalist ekonomik sisteme eklemlenmesine, dolayısıyla Weimar Cumhuriyetinin ekonomik–siyasal sisteminin oturmasına eşlik eden geçiş bunalımlarıydı. Dawes planının yürürlüğe girmesiyle birlikte, uluslararası finans – kapital nezdin de rüştünü ispat eden Almanya'ya, Amerikan ağırlıklı yabancı sermaye akmaya başladı. Alman sanayii yeniden yapılanma, rasyonelleşme ve kartelleşme yoluna girerek, hızla büyüme doğrultusuna girdi. (14)

Savaştan sonra 1927'de ise Almanya tekrar savaş öncesi üretim hacmine ulaşmıştır. Tekelci dönemde iyice pekişen bir özellik olarak ortaya çıkan sanayi ve tarım arasındaki eşitsizlik Almanya'ya özgü Prusya tarzı kapitalizme rağmen ileri boyutlara varmıştır. İç pazarda daralmaya yol açan bu eşitsizlik; dış pazar sorunuyla da birleşince yoğun bir işsizlikle ipuçlarını veren ekonomik krize neden olmuştur. Bu çelişkiler tekelci kapitalizm sürecinin temel çelişkileridir.

Almanya'da hızlı tekelleşme sürecinin yaşandığı bir dönemde feodalizmin izleri hâlâ canlıydı. Bu nedenle her şeyden önce Almanya büyük burjuvazisi ile büyük toprak sahipliği arasında ciddi çelişkiler vardı. Bu çelişkilerle birlikte tüm faşistleşme sürecinde büyük burjuvazi ile büyük toprak sahipliği arasındaki ittifak devam etti. Hitler döneminde bu ittifak özellikle sağlam tutulmaya çalışıldıysa da, temelde tekelci büyük sermayenin lehine sonuçlar yaşanmıştır. Büyük toprak sahipliğinin küçük köylülüğü sömürerek elde ettiği rant, tekelci büyük sermaye ile arasındaki açığı kapatmaya yetmemiştir. Büyük toprak sahiplerinin para piyasalarına katılımı teşvik edilse de Nasyonel Sosyalist siyaset, tarım ürünleri aleyhine, ihracata yönelik sanayi ürünlerini desteklemiştir.

Tekelci dönemin iktisadi rasyonalitesi, genel yeniden üretimin devamına ve toplam artık–değerin arttırılmasına dayanır. Bu rasyonalite tekelci büyük sermaye ile orta sermaye arasındaki çelişkinin belirleyicisidir. Büyük sermaye toplam kârdan daha fazla pay almaya çalıştıkça orta sermaye buna dirençle karşılık vermiştir. Örneğin büyük tekeller kendi üretimleri için gerekli ham madde ve üretim araçları fiyatlarını otoriter bir şekilde tespit etmişlerdir. Orta sermaye ise bu ağır yükün altından kalkabilmek için büyük bankalara borçlanmak durumunda kalmıştır. Bu dönemde büyük tekelci sermaye ile orta sermaye, sanayinin farklı dallarında üretim yapmışlardır.

Şu ana kadar çizilen tabloda faşistleşme sürecinde izlenen iktisadi politikalardan büyük sermayenin önemli ölçüde yarar sağladığı görülmektedir. Ancak bundan kesinlikle orta sermayenin iktisadi yarar sağlamadığı anlamı çıkmaz. Özellikle işçi sınıfının yoğun sömürüsünden elde edilen kârlar, iç pazara yönelik devlet siparişleri orta sermayenin de kâr elde etmesini sağlamıştır. Yine de enflasyonist baskı, iç pazarın darlığı gibi ekonomik sıkıntılar yaşayan orta sermayenin zaman zaman işçi sınıfı ile uzlaşma siyaseti izlediği söylenebilir.

Bununla birlikte Almanya'daki (İtalya'da buna dahil edilebilir) orta sınıfların etkin bir şekilde faşizmi destekledikleri bilinmektedir. Faşizme doğru gidişte sınıfsal polarizasyon gittikçe daha da açık bir hale gelirken, az çok mülk sahibi sınıflar da tercihlerini faşizmden yana koyarlar. Bu tercih anı özellikle kriz dönemlerine denk düşer. Burjuva fraksiyonlarının mali anlamda hangi fraksiyonu destekleyecekleri büyük sermayenin belirleyiciliği altında fakat çeşitli fraksiyonların da ortak yönelimlerinin etkisiyle sonuca ulaşır. Elbette burjuva fraksiyonlarına verilecek pay oranlarının belirlenmesinde ilgili iktisadi, siyasi konjonktürde o fraksiyona biçilen rol ve işlevin de payı olacaktır. Burjuvazi kar hadlerinin düşme eğilimi yasasına bağlı olarak bir sektördeki tıkanıklığı –yaşadığı ekonomik çıkmazı– diğer bir sektör kanalıyla açmaya çalışır. Ancak bu asla bulunduğu sektördeki üretimden tam olarak vazgeçtiği anlamına gelmez. Kaldı ki tekeller birbirlerine hiyerarşik olarak bağımlıdır. Bu gerilimli ilişki bir anlamda egemen fraksiyonlar arasındaki çelişkileri etkiler ve belirler.

Evet, bütün bu iktisadi gelişmelerle birlikte çözümlenmesi gereken, siyasi çelişkiler, parçaların yavaş yavaş birleşmesini sağlıyor. Devam edelim.

Almanya'da makine, elektroteknik ve kimya sektörlerinin öncülüğündeki ihracata yönelik imalat madde sanayi kesimi ve büyük demir çelik tröstlerinin öncülüğündeki ağır sanayi arasında yaşanan çelişkilerin dozajı iç pazarın uygunluğuna, ihracat olanaklarına ve devlet desteğine göre değişiyordu.

Daniel Guerin* Alman nazizmini ve İtalyan faşizmini benzerlikleri açısından incelediği "Faşizm ve Büyük Sermaye" adlı kitabında: Faşizmin tekelci burjuvazinin aracı olduğunu ve faşizmi asıl yaratanın, büyük sermayenin ağır sanayi kolu olduğunu ifade eder. Ağır sanayi–hafif sanayi olarak yaptığı yanlış kategorizasyon, onun sermaye fraksiyonları arasındaki çelişkileri abartılı bir biçimde ele almasına ve yanlış saptamalara ulaşmasına sebep olur. Yazar, faşizmi asıl yaratan büyük sermayenin ağır sanayi koludur, açıklamasıyla; her ne kadar –sanayi kesimleri arasında çelişki olsa da– bu kesimlerin birbirlerine organik olarak bağımlı oldukları önemli gerçeğini silikleştirir.

İtalya ve Almanya'nın zayıf halka konumunda yer almaları tamamen benzeri nedenlerden dolayı değildir. İtalya'da büyük sermaye ile büyük toprak sahipliği arasındaki çelişki Almanya'dakinden daha katmerli ve çok daha belirgin bir şekilde yaşanmıştır. İtalya'da tarım sektörü ile belirlenen feodalizm (yabancı işgaller, toprak dağınıklığı ve siyasal birliğin tamamlanmışlığıyla birleşerek) önemli bir direnç göstermiştir. Burada Poulantzas'ın Almanya'nın Bismark'ı ile İtalya'nın Cavour'u arasında tarihsel işlev açısından kurduğu benzerlik dikkate değerdir. Gerçekten her ikisi de kendi uluslarının sanayileşme sürecini başlatarak ve burjuvazilerine politik yol göstericilik yaparak benzeri bir tarihsel rol oynamışlardır.

---

* İlgilenenler için: Bkz. **Daniel Guerin;** *Faşizm ve Büyük Sermaye,* Çev. B.Tanör, Suda Yay., 1975

1880–1900 arasında Cavour zamanından beri teşvik gören sanayi sonunda kuzeyde hızlı bir gelişme ve yoğunlaşma sürecine girdi. Kökü Rönesans'a kadar giden banka ve ticaret sermayesi, sanayi sermayesi ile mali sermaye olarak bütünleşmişti. Sanayiler en ileri teknoloji ile kuruluyor, Milano, Torino, Cenova üçgeninde yeni sanayiler gelişiyordu. Devlet başından beri sanayinin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Dikey ve yatay genişleyen tröstler ve mali–sınai kompleksler devlet aygıtıyla kenetlendiler. Ancak kuzeydeki hızlı sanayi yoğunlaşması ülke genelinde var olan ekonomik ve sosyal eşitsizliği daha da keskinleştirerek çelişkileri arttırmıştı. Kuzeye doğru bir sermaye akımı oluştu. Gümrük duvarları ile korunan sanayi ürünleri fiyatları artarken, tarım ürünlerinin fiyatları düşmekteydi. İtalya da sanayinin atılımı tarımda büyük bir bunalımla aynı döneme rastladı. 1880–1890 arasında ucuz Amerikan buğdayının Avrupa'ya ihracı tarım sektöründe önemli değişiklikler yaratmıştı. Tarımda üretim, kârın azalması nedeniyle düştü, zaten sefalet içindeki güneyden büyük bir göç başladı. (15)

Almanya'da yaşanan tarım ve sanayi arasındaki eşitsizlik, İtalya da ayrıca bir de kentli kuzeyle–köylü güney arasında Mezzogiorno sorunu çevresinde de yaşanmaktaydı. "1911'de toplam ürünün %55'ini oluşturan İtalyan tarımı, kendisinin tamamen yıkılmasına neden olan savaşın en büyük kurbanı oldu. Zaten tarımın geri kalmış biçimleri nedeniyle savaştan önce tarımsal üretimin %50'den azının pazara sürüldüğü yerde, bu çöküşün iç pazarın "daralması" üzerine etkileri daha da ciddi oldu. Bunun nedeni, burada da sanayi ve tarım arasında tekelci kapitalizme özgü gelişme eşitsizliklerinin artmasıdır. Savaşın zorlamaları ile yapay olarak büyümüş İtalyan sanayi böylece pazarlarından yoksun kalıyordu. Üstelik geç kurulduğundan dolayı şimdiye kadar iktisaden gerek duyulmadığı için ticari pazar sorunu ile zamanında ilgilenmemiştir." (16)

I. Dünya Savaşı sonrası bunalımı ile birlikte, kuzeyin burjuvazisi ile güneyin çiftçileri diğer deyişle tarımla sanayi arasındaki eşitsizlik ve çelişki iyice artar.

İtalyan sermayesi, Alman sermayesinden farklı olarak spekülasyona daha eğilimlidir. Büyük sanayinin saldırılarından korunmaya çalışan dört büyük banka (banka sermayesi) 1918'de bir kartel oluşturma girişiminde bulunmuştur. Faşizmin gelmesiyle de büyük sermaye bünyesinde tekelci sanayi sermayesi, Alman örneğinin tersine, banka sermayesi üzerinde kendi egemenliğini kuracaktır.

Evet, İtalya ekonomik olarak hem zincirin diğer halkalarına göre "geri" hem de kendi içinde barındırdığı yoğunluğu bakımından "ileri" bir ülke görüntüsü vermektedir.

İtalya ve Almanya'nın panoramasından çıkan sonuç konjonktüre ait özel etmenler ayrıştırıldığında faşizm, kapitalizmin emperyalist aşamasında üretimin toplumsal niteliği ile özel mülkiyet arasındaki çelişkiye dayanır. Bunu kavrayabilmek soruna kendiliğinden çözüm bulmak oluyor. Faşizm (kesinlikle küçümsemek anlamında değil) emperyalist–kapitalist sınıfsal ilişkileri özünde barındırıyor. Komintern politik çözümlemelerini yaparken faşizmin sınıfsal niteliğini de mutlaka

hesaba katıyor. Reel politiker tutumu teorisize etme çabası tehlikeli tezlere kapı aralayabiliyor. Sürece daha yakından bakılırsa: Komintern Başkanı Zinoviev, İtalyan faşizmini büyük sermayenin değil, büyük toprak sahipliğinin temsilcisi olarak görüyor. Oysa yukarıda Almanya ve İtalya'nın (geç bile olsa) kapitalistleşme yolunda ciddi adımlar attıklarını sergilemiştik.

İKP'nin 1926 Lyon Tezleri'nde faşizm, burjuvazinin bütün güçlerinin organik birliği olarak nitelendirildi. 1924'te Gransci Rusya'dan dönerek, Bordiga'nın yerine PCI (İtalyan Komünist Partisi)'nin Genel Sekreteri oldu. 1924–26 arasında, Lyon tezlerine doğru yol alınan süreci Gramsci de düşünsel olarak yönlendirdi. Ancak 1926'da tutuklanmasıyla birlikte PCI'da Togliatti dönemi başlamış oldu.

Togliatti'ye göre faşizmin sınıfsal temelini kavramak çok önemlidir. Ona göre faşizm, tüm yönetici sınıfların, mali sermaye, büyük sanayi ve büyük çiftçilerin siyasal yönden birleşme zeminidir. 1929 yılında bu saptamayı yapmasına rağmen Togliatti, Dimitrov'un tezlerini 1935'te kabul eder ki, bu tezler faşizmin sınıfsal tanımını "İki yüz ailenin diktatörlüğü"ne kadar daraltır. Bu kabullenişte, Togliatti'nin Komintern'in 13.Birleşik oturumunda yapmış olduğu vurgunun önemli payının olduğunu düşünüyoruz. "Faşizm, küçük burjuvazi arasında tekelci sermaye için bir yığın tabanı sağlamaya çalışır, bunun için köylülüğe, zanaatçılara... özellikle büyük kentlerde sınıflarından kopmuş öğelere çekici görünmek ister....(17) Marcella ve Maurizio Ferrara'ya göre bu "yığın", özellikle Togliatti'nin anti–faşist savaşa özgül bir katkısıdır. Faşizmin yığın örgütlerini inceleyen Togliatti, bu örgütleri faşizmin elinden geldiğince kullandığına ve faşizmin gücünün bir anlamda burada yattığına dikkat çekmiştir. Şunları ekleyebiliriz. Demagojiden etkilenen merkantil ruhlu küçük burjuva kesimi faşizme aktif olarak destek verebilir; ama bu orta sınıfların faşizmde belirleyici rollerinin olduğu anlamına gelmez. Faşist hareket örtük biçimde de olsa, devlet destekli, kendi örgütlü güçlerini oluşturur. Örneğin, Almanya'da iktidarı almadan hemen önce SA'ların dört milyon civarında oldukları bilinmektedir. Faşizm iktidara geldikten sonra da yediden yetmişe tüm ulusu örgütleyerek; ideolojik ve zor aygıtlarını kullanıp, sistematik bir baskı uygulamıştır.

Dört başı mamur bir faşizm tanımına ulaşmak için değil ama, en azından faşizmin nasıl tanımlanabileceğine ilişkin hareket noktalarına ulaşmak için; özet şeklinde bir toparlamayla bu bölümü şöyle bitirebiliriz. Faşizm egemen sınıflar arasındaki çelişkiyle ilgili, fakat belli bir sınıfın diktatoryasına indirgenemez. Faşizmde orta sınıflar önemli, ancak faşizm bir orta sınıf hareketi olarak görülemez. Anti–komünist niteliği açık olan faşizm kapitalizmin emperyalist dönemine denk düşer. Korkulu rüyası komünizmdir. Sosyalizmi yok etmek için bütün imkanlarını seferber etmekten geri durmaz.

Enternasyonalist yaklaşımın özü nasıl yakalanabilir?

Lenin, 1917'de Nisan Tezlerinde, Rusya işçi sınıfının uluslar arası yükümlülüklerinin birinci planda yer aldığını ifade ederek; "... partimiz beklememelidir, hemen III. Enternasyonali kurmalıdır" der. II. Enternasyonaldeki uzlaşmacı ve milliyetçi tavır, Zimmerwarld'da da aşılamayınca III. Enternasyonali kurmak artık bir zorunluluk haline gelmiştir. 1917, Avrupa sosyalist hareketinin, gözlerini bolşeviklere çevirdiği bir dönüm yılıdır.

Ama önce II. Enternasyonalin sonundan, III. Enternasyonale yol alan tarihsel sürecin panoramik bir görüntüsünü sunalım. Üye partilerinin ulusal savunma düşüncesi ile hareket ederek, savaşı desteklemeleri sonucunda işlevsiz hale gelen II. Enternasyonali canlandırma girişimi ilk olarak, 1917 Şubat Devriminden sonra henüz menşeviklerle sosyalist devrimcilerin elinde bulunan Petersburg Sovyeti tarafından başlatılmıştır. Bu amaçla bütün sosyalist parti ve grupların çağrıldığı Stockholm Konferansı projesi ortaya atıldı. Her ne kadar Lenin Zimmerwald'dan sonra yeni bir enternasyonal kurulması gerektiğini savunsa da, bolşevikler Stockhlm Kongresine tepki göstermediler. Fakat itilaf devletlerindeki bazı sosyalist partilerin Almanya'yla aynı masaya oturmayı reddetmeleri yüzünden, Konferans gerçekleşemedi.

Savaşta sosyalist partilerin sorumluluğu ile birlikte demokrasi sorunu üzerinden bolşeviklere yönelik tartışmaların yürütüldüğü Bern Konferansı 3 Şubat 1919'da toplandı. Ana konusu, sosyal–demokratların ve sendikaların, resmi barış görüşmelerine ortak önerilerle katılmaları sorunu olan bu konferans yeni bir sosyalist enternasyonal oluşturma çabalarında süreklilik sağlama amacı ile, bir sürekli komisyon seçti. Bern'e katılan bir çok parti Komintern'e girmekle Sosyalist İşçi Enternasyonali'nin (SİE) dayanacağı esaslardan (parlamenter demokrasi, sosyalizasyon) tatmin olmamak arasında ikilemde kalır. Bu ikilem SİE'nin tabanının daralmasına yol açar. Sonuçta, 1920'de Cenevre'de toplanan SİE, İngiliz, Alman çoğunluk Sosyal–Demokratların ekseninde oluşur; merkezi de Londra olacaktır. Kominterin'in merkezci tutumuyla, SİE'nin reformist politikaları arasında kalan bir grup 1921'de Viyana'da bir konferans düzenleyerek Sosyalist partilerin uluslararası Emek Birliğini oluştururlar. Viyana Birliği yada "İki Buçuk'uncu Enternasyonal" diye adlandırılan bu oluşumun kökleri Zimmerwald ve Kienthal Konferanslarına dek uzanır. Başını Avusturyalı Adler ve Bauer'in çektiği İki Buçuk'uncu Enternasyonal 1923'te Hamburg'da yapılan kapanış konferansıyla II. Enternasyonale katılma kararı alır. Görüldüğü gibi parlamenter demokrasi, savaş, ittifak, devrim, 1917 modelini sorgulama sorunları çerçevesinde dönen tartışma, arada karasız kalanları tarihten silerken, diğerlerini de reformizm ve devrimcilik arasında seçim yapmaya zorlamıştır.

II. Enternasyonaldeki sağ sapma, bazı komünist partilerde sol sapmayı doğurur. Sol Kanat Komünizm Çocukluk Hastalığı III. Enternasyonalin ilk kongresine hazırlanılırken söz konusu "sol" komünist eğilimleri etkisiz hale getirmek amacıyla

partilerin aynı çatı altında toplanmaları için yazılmıştır. "Enternasyonallerin gerekçeleri, sınıf mücadelesi koşullarının monolitikleşmesinde değil, kopuş için güçlerin toparlanması zorunluluğunda aranmalıdır." (18) 1920'lerde sosyalist çevrelerin Komintern'e ilgisi artmaya başlamıştır. Dönem Avrupa da sosyal–demokrat partilerden, komünist partilerin ayrıldığı bir dönemdir. Çok katı kurallar diye sözü edilen Komintern'e katılmanın "21 Koşul"u komünist partilerin sosyal–demokrat partilerden, kopuşunu gerçekleştirme hedefini, temasında güçlü bir şekilde barındırır. 7. ve 15. Koşul kopuş zorunluluğunu çok açık biçimde vurgular. "Komünist Enternasyonale katılmak isteyen partiler, reformizmden ve "merkez"in politikasından tümüyle kopuşu onaylamak ve parti üyelerinin geniş çevrelerinde bu kopuşun propagandasını yapmakla yükümlüdürler..." (19)

"Şimdiye kadar eski sosyal–demokrat programlarını korumuş olan partiler mümkün olan en kısa zamanda bu programlarını değiştirmek ve ülkelerinin özel koşullarına uygun, yeni bir komünist programı Komünist Enternasyonal kararları doğrultusunda hazırlamakla yükümlüdürler." (20)

21 Koşulun getirdiği önemli sonuçlardan bir tanesi de her ülkede yalnızca bir komünist partisinin olabilmesidir. Bu zorunluluk çeşitli ülkelerde bir çok grup ve partinin, yeni ilkeler etrafında yeniden örgütlenmesini de beraberinde getirecektir.

1920'lerin gündeminde Almanya'da Spartakist hareketin yenilgisi ve önderlerinin fiziksel tasfiyesi ile İtalya'da konsey hareketlerinin yanı sıra parlamentarizm tartışmaları vardır. Komintern tarihine dik başlılığıyla geçip, sonunda işi "Stalin olmasaydı, Hitler olmazdı" ya kadar götüren AKP (Alman Komünist Partisi) sıçrayamayacak kadar hantal olma nitelenmesini hak eden ve bu dönemde öncülük işlevini yerine getirememiş bir parti durumundadır.

Komintern'in 21 Koşulu PSI'da (İtalyan Sosyalist Parti) karışıklığa yol açar. Turati önderliğinde reformistler 21 Koşula karşıdır. Çoğunluğun kararına karşın komünist fraksiyon partiden ayrılır. 21 Ocakta yürütme kurulunda Bordiga ve Terracini'nin, yönetim kurulunda Gramsci'nin olduğu PCI (İtalyan Komünist Partisi) kurulur. PSI'daki çoğunluk 21 Koşulu değiştirebilmek umuduyla Lazzari'yi Moskova'ya gönderdiyse de bu girişim sonuçsuz kalır.

21 Koşul, II. Enternasyonaldeki partilerin gevşek örgütlenmelerinden önemli bir kopuştur. Bu, aynı zamanda 1917 sonrasında çeşitli ülkelerdeki ortodoks olmayan örgütlenmelerin, Komintern'e üyeliklerine set çekme amacı da taşır.

Önemli bir soru: "Sol Komünizm"in genişliği ve gevşekliği ile 21 Koşul'un darlığı ve sıkılığını nasıl bağdaştıracağız? Şimdi bu sorunlu noktaya ilişkin çözümler üzerine kafa yoralım. Bu noktada reel politiker durumu teorileştirme yanılgısına düşmeden görünenin ötesine geçerek bir değerlendirme yapmak elzem oluyor. Sol Komünizm'den standart sağ yorum çıkaranları da; 21 Koşuldan ilkel bir sekterizmi anlayanları da uyarmak zorunlu. 21 Koşulla parlementarist revizyonizm

türü sapmalar engellenmeye çalışılırken; Sol Komünizmle de revizyonizm karşısında sekter bir ultra–sol savrulmaya set çekilmeye çalışılmaktadır.

Komintern tarafından belirlenen politik stratejinin, ulusal KP'lerin politik pratik süreçlerine ve örgütlenme tarzlarına direk uygulanmasının getirdiği pratik ve ideolojik sorunları dillendirmekte sakınca görmüyoruz. Ortak bir siyasi reçete bütün ülkelerde sağlıklı sonuçlar verebilir mi? Tartışmayı doğru yapmak gerekiyor. Dünya sosyalist hareketinin dayanışması ve enternasyonalist birliği önemlidir. Ancak ideolojik, teorik, siyasal ve örgütsel düzeylerde ulusal ölçekte bu dayanışmanın nasıl hayat bulacağı da önemlidir. Şu soruyla ilerleyelim: Enternasyonalizmin özü ne olmalıdır? Garmsci sorunun tam da düğüm noktasına değiniyor. "... gerçeklikte, "ulusal" ilişki belli bir anlamda tek bir "özgün" (combinaison) sonucudur. Ve, eğer egemenlik altına almak ve yönetmek isteniyorsa birleşim işte bu, özgünlük ve teklik bağlamında anlaşılmış ve tasarlanmış bulunmalıdır. Gelişmenin enternasyonalizm yönünde gerçekleştiği, ama çıkış noktasının "ulusal" olduğu kesindir ve yola da işte buradan çıkmak gerekir..." (21)

Komintern, monolotik diye eleştirilen tavrı ve tek merkezden oluşturulan stratejileriyle aslında, toplumsal hareketliliğin bulunduğu ülkelerde eksik olan öncülük işlevinin kompanse edilmesine yönelik bir yapılanma amacı da taşımaktadır. Bir anlamda Komintern'in bütün politik, strateji ve analizlerine, tek ülkede sosyalizmi korumak ve sürdürmenin yanı sıra bunu, başka ülkelerdeki devrimlerle destekleme tutkusu sinmişti diyebiliriz. Keza Lenin'in ta 1920'lere kadar süren tek ülkede sosyalizmin başka ülkelerdeki devrimle ayakta kalabileceğine ilişkin sezgi ve beklentisini de bu durumla ilişkilendirebiliriz.

1920'li yılların başlarında Avrupa'da devrim olabileceği beklentisi görece zayıflamış durumdadır. Bunun yol açtığı tedirginlikle, iç savaşı kazanmış olmanın coşkusu aynı anda yaşanmaktadır.

Evet, Komintern'i dünya devrimi beklentileri ve kopuş bağlamında değerlendirmek gerekir. Yoksa eşitsiz gelişme yasası mimarı Lenin'in her ülkenin kendine özgü koşullarını gözardı etmiş olduğu düşünülemez. Eşitsiz gelişme yalnızca ekonomiyi değil, siyaseti de kapsar. Her ülkenin bu anlamdaki çeşitliliği ve zenginliğinin merkezi politikalarla kapsanması elbette mümkün değildir. Eşitsiz gelişen üst yapının kavranması o ülkeye ilişkin devrim stratejisinin belirlenmesinde yaşamsal önem taşır. "... çünkü, devrim kuramının yaşamsal girdileri çok daha fazla üstyapı kaynaklı, üstyapı belirlenimlidir. Üstyapı dendiğinde, kuram daha fazla özele zorlanacak, kapitalist üretim tarzının genel üstyapı biçimlenişleri konusunda söylenebilecekler ise, kuram karşılığı olamayacak ölçüde ilkelerle ve en genel çizgilerle sınırlı kalacaktır" (22) Üstyapı en az evrensel en çok yerel olandır. Bu anlamda Türkiye için geçerli olan da özgül bağlamlı devrim stratejisidir. Asıl yaratıcılık, evrenselliği kabul edilen Leninizm'in ilgili ülkenin tarihselliğinde ve özgüllüğünde yeniden üretilmesinde yatmaktadır. "Marksist çözümlemenin yöneleceği bütünlük, bilimsel bilgiden ve hipotezlerden oluşan bir kuramsal kurgunun yapılabilmesine

ve buradan hareketle eyleme olanak tanıyacak ölçek neyse odur, o kadarıdır ... bütüncül Marksist çözümlemenin yönelmesi gereken ölçeği belirli bir toplumsal formasyon olarak tanımlamak mümkün. Toplumsal formasyon tek bir üretim tarzına indirgenemez. Toplumsal formasyon denildiğinde başat yada egemen olanı dahil, farklı üretim tarzlarının ve bu tarza özgü üstyapıların özgül eklemlenmesini anlamak gerekir... bu durumda önerilen ölçek eşitsiz gelişmenin özel etkilerini ve yansımalarını çözümleme açısından hem optimal hem de en politik ölçek olma özelliğini korumaktadır" (23)

Burada sıkça ortaya atılan bir dezenformasyona da değinelim.

Evet, enternasyonalizmi "tek ülkede sosyalizm"in çıkarlarına indirgeme açıklamalarını nasıl karşılayacağız? Kominterin'in 1928, 1935 ve 1938 yıllarındaki tezleri arasında farklar olduğunu biliyoruz. Bu tarihler hem, artık dünya devrimi beklentilerinin olmadığı hem de tarihin faşizmin ciddi bir şekilde yükselişine tanıklık ettiği kritik bir tarihsel süreci yansıtıyor. 1938'de savaş olasılıktan gerçekliğe doğru yol alırken, emperyalist metropoller, Alman Nazilerinin Sovyetler Birliğini yok etmesi üzerine planlar yapmaktaydılar. İngiliz ve Fransız emperyalistleri Almanya ve Sovyetler Birliğini birbirini nötralize edecek iki güç olarak görme eğilimindeydiler. Böylesi bir dönemde tek ülkede sosyalizmin korunmasına odaklanılması, haklı yada haksız, son derece anlaşılır bir zorunluluktur. Her yenilgide ve başarısızlıkta enternasyonalizm eksikliği teşhisi koyup, "tek ülkede sosyalizm"i savunmayı enternasyonalist anlayışın karşısına yerleştiren duygusallığı aşmak gerekiyor. Yoksa enternasyonalizmi böylesi gizemli algılayış, onu pratik politik özünden soyutlayarak, saf hülyalı bir sahiplenişe indirgemek anlamına gelecektir ki, bunun hiçbir siyasal ön açıcılığı olamaz.

Ne yapmak gerekiyor? Poulantzas ya da başka yazarların yaptığı gibi, Komintern'in faşizmle ilgili birbirini izleyen ve çelişen yorumlarına kızmak mı gerekiyor? Elbette değil. Öyleyse Komintern'i sorumsuz bir kolaycılığa kapılmadan nasıl değerlendireceğiz?

Komintern'in II. Kongresinde kabul edilen 21 koşul, özellikle 7. ve 15. Maddesinde, komünist partilerin reformizmden ve "merkez" in politikasından tümüyle kopuşu gerçekleştirmesinin yanı sıra; sosyal demokrat programlarını en kısa zamanda değiştirerek, Komintern kararları doğrultusunda yeni bir komünist program hazırlama zorunluluğunu da getiriyordu. Bilindiği gibi bu dönemde Avrupa'da sosyal demokrat partilerden ve sosyalist partilerden ayrılınılarak, komünist partiler kurulmaktadır. 21 Koşul bu anlamda dönemin koşulları ile bağlantılı bir tutarlılık taşımaktadır.

1921'de Komintern'in III. Kongresinde benimsenen "Birleşik İşçi Cephesi" politikasının, Avrupa'daki devrimci sosyalist mücadelenin önünü, kitlelerden yana çubuk bükerek açma amacı ile ileri sürüldüğü söylenebilir. Komintern'in III. Kongresi Haziran 1921'de yapılır. İtalya da PSI ile PCI arasındaki bölünmeden sonra Mayıs 1921'de yapılan ilk seçimlerde PSI 128 milletvekili çıkartırken, PCI yalnız-

ca 13 milletvekili çıkarabilmiştir. Yine bu seçimlerde ilk kez faşistler parlamentoya 35 milletvekili sokmuşlardır. Görüldüğü gibi devrim güncelliğini korumakla birlikte, faşist hareket de tırmanış sinyalleri vermektedir. İşte bu koşullarda Komintern daha önce kopuşu vurguladığı kongrenin aksine, sosyal demokrat ya da sosyalist partilerin çatısı altında kalan işçileri komünist partilerinin yanına çekmek için de böylesi bir politik strateji benimsemiştir. Kısacası "kapitalizme karşı mücadeleye kararlı tüm işçilerin birliği" anlamına gelen "Birleşik Cephe" tezinin amacı, tam da, hem faşizmin tırmanışını önlemek, hem de gerçekleştirilebilecek bir devrim için bütün imkanları zorlamaktır. Evet, 1921'de Lenin'in "Birleşik Cephe" politikasını Batı Avrupa da devrim stratejisinin özel sorunlarına çözüm için formülleştirdiği görüşü tamamen doğrudur. Lenin Komünist Enternasyonalin IV. Kongresine sunduğu 13 Kasım 1922 tarihli raporda şunları söyler: "1921 yılında, III. Kongrede, komünist partilerin örgütsel inşası ve çalışma yöntemleriyle çalışmalarının içeriği üzerine bir karar kabul ettik. Karar mükemmel, fakat neredeyse baştan sona Rus işi, yani her şey Rus koşullarından alınmıştır... Biz Ruslar da yabancılara bu devrimin esaslarını anlatmak için çareler ve yollar aramalıyız. Yoksa bu kararı kesinlikle hayata geçiremezler. Ben, sadece Rus değil, yabancı yoldaşlara da, başlamış bulunan dönemlerde en önemli şeyin öğrenmek olduğunu söylememiz gerektiğinden eminim. Biz genel anlamda öğreniyoruz. Onların ise özel anlamda öğrenmesi gerekiyor ki, devrimci çalışmanın örgütlenmesi, inşası, yöntemleri ve içeriğini kavrayabilsinler. Bu gerçekleşirse, eminim ki, dünya devriminin perspektifleri sadece iyi değil, mükemmel olacaktır" (24)

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere yukarıda andığımız ve Türkiye için de öngördüğümüz "özgül bağlamlı devrim stratejisinin" Leninizme içsel olduğu açıkça görülmektedir.

Komintern'in III. Kongresinden sonra 1928'de yapılan IV. Kongreye kadar, daha derin ve ince teorik tahlillerin yapıldığı bunun pratik uzantılarının yakalanmaya çalışıldığı, daha çok içe kapanık bir dönem yaşadığı söylenebilir. Komintern'in 1928, 1935 ve 1938 yılları arasındaki gel – gitlerine yukarıda dikkat çekmiştik.

Temmuz 1928'teki IV. Kongrede, Komintern programı ve yeni tüzüğü onaylanır. "Tek ülkede sosyalizm" teorisi Komintern'in resmi öğretisi haline almıştır ve Komintern Programında ortaya konan dünya devrimi anlayışının temelinde bulunmaktadır. Söz konusu anlayış "eşitsiz iktisadi ve siyasal gelişmenin mutlak bir yasa olduğunu ve bunun emperyalist çağda daha da belirginleştiğini" belirttikten sonra "proleter dünya devriminin her yerde aynı anda gerçekleşen tek bir olay gibi düşünülemeyeceğini" vurgular." (25) Kongre'de sosyal demokrasi ile faşizm arasında fark görülmez. Nitekim 1928'deki Sendikalar Enternasyonali IV. Kongresinde Dimitrov şunları dile getirir. "Reformculuğa karşı mücadele her zaman faşizme karşı mücadele demektir. Ve faşizme karşı mücadele her zaman reformculuğa karşı mücadele demektir" (26) Bu kongrede ayrıca 1929 Dünya ekonomik bunalımı da öngörülür. SSCB içeride kollektivizasyonu gerçekleştirmeye hazırlanmaktadır.

Kapitalizmin ağır ekonomik bunalımı ile gelen, yükselen bir devrimci dalga VI. Kongrede izlenen sol politikaların doğruluğuna olan inancı pekiştirmiştir.

1935'te yapılacak olan VII. Kongre'ye doğru faşist tırmanış ve yaklaşan savaş tehlikesi üzerinde durulmuştur. "1934 sonlarında Sosyalist İşçi Enternasyonali, kendisine bağlı partilerin KP'lerle ittifak kurmalarını yasaklayan kararını kaldırdı. Komintern'in VII. Kongresi toplanırken bir çok ülkede halk cepheleri oluşmaya başlamıştı." (27) 1920'li yılların sonunda yükselen bu devrimci dalga da devrimle değil, faşizmle sonuçlanmıştır. Clara Zetkin'in dediği gibi faşizm, devrimi gerçekleştiremeyen işçi sınıfının cezası olmuştur.

1938'lerde ise Almanya'nın SSCB'ye saldırması artık an meselesidir. Bütünüyle faşizmle mücadeleye odaklanılır. Dönemin koşulları ve acil görevler bunu dayatmaktadır.

1919 yılı ile başlayan Komintern süreci 1943 yılı ile sonlandı. Eşitsiz gelişim yasası dünya tarihini eşsiz bir çeşitlilikle dokudu. Bu çeşitliliği ve zenginliği kapsayacak politikalar üretme anlamında tarih, Komintern'i daha fazla zorlamaya başlamıştı. O günden bugüne gelindiğinde aynı çeşitliliğin ve zenginliğin sürdüğü görülüyor. Peki enternasyonaller bir daha yaşanmalı mı? Aslında yazının şimdiye kadar vurguladıkları Enternasyonallere nasıl bakılmalı sorusunu yanıtladı. Konu uluslar arasıcılık ve ulusallık olduğunda, sorunun özü genel–özel diyalektiğinde yatmaktadır. Genel, soyutlamalarla yüklüdür; her yerellikte varlığını bulur. Enternasyonal ruh her zaman yaşatılmalıdır, çıkış noktası ulusal olmak kaydıyla!

Kapitalizmin başından beri Marx'tan bu yana aynı tarihi paradoks hala güncelliğini koruyor. Ya sosyalizm, ya barbarlık.

NOTLAR

1–**Nicos Paulantzas;** *"Faşizm Ve Diktatörlük"*, Çev. Ahmet İnsel, Birikim Yayıncılık, Mayıs 1980, s.49

2– **Nicos Poulantzas;** a.g.e, s.60

3–**R. Gripenburg– K.H.Tjaden;** *"Faşizm Ve Bonapartizm"* Birikim Dergisi İçinde, Das Argumentin Eylül 1973 Sayısından Çev. Ümit Kıvanç, Sayı 6, Ağustos, 1975, s.31

4– **R. Gripenburg K.H.Tjaden;** a.g. s. 32,33

5–**Palmiro Togliatti;** *"Faşizm Üzerine Dersler"*, Çev. Şiar Yalçın–Yüksel Demirekler, Bilim Ve Sosyalizm Yay., 3 Baskı, Aralık 1989, s.29–30

6– **Antonio Gramsci;** *"Modern Prens"*,Çev. Pars Esin, Birey Ve Toplum Yay, 1. Baskı, Şubat 1984, s.102

7– **Lev Troçki;** *"Faşizme Karşı Mücadele"*, Çev. Orham Koçak–Orhan Dilber, Yazın Yayıncılık, 3.Baskı, Mayıs 1998, s. 36–37

8– **Lev Troçki;** a.g.e., s. 498

9– **Lev Troçki;** a.g.e,s.50

10– **Nicos Poulantzas;** y.a.g.e., s.62

11- **Derleyen. Hermann Weber;** *"III. Enternasyonal"*, (Belgeler 1919–43), Çev. Ümit Kıvanç, Belge Yay., 1. Baskı, Ekim 1979, s. 240

12- **V. İ. Lenin, Emperyalizm;** *"Kapitalizmin En Yüksek Aşaması"*, Çev. Cemal Süreyya, Sol Yay., 7. Baskı, s. 120–121

13- **V.İ.Lenin;** a.g.e., s.150

14- *Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,* İletişim Yayınları, Cilt 3 S. 739–740

15- *S.T.M.A,* Cilt 3, s.739–740

16- **Nicos Poulantzas;** y.a.g.e, s. 28

17- **Palmiro Togliatti;** y.a.g.e., s.20

18- **Metin Çulhaoğlu,** *"Gorbaçov Açılımları ve Enternasyonalizm"*, Gelenek Kitap Dizisi İçinde, Sayı 10, Eylül 1987, s.89.

19- **Derleyen. Hermann Weber;** y.a.g.e., s. 31

20- **Derleyen Hermann Weber;** y.a.g.e, s. 33

21- **Antonio Gramsci;** *"Hapishane Defterleri"*, Çev. Kenan Somer, Onur Yayınları, İstanbul 1986, s. 177.

22- **Metin Çulhaoğlu,** *"Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu"*, Sarmal Yayınevi, Birinci Basım, Eylül 1997, s.13

23- **Metin Çulhaoğlu;** *"Marsist Çözümlemede Ölçek Sorunu"*, Sosyalist Politika Dergisi İçinde, Sayı 13, Haziran 1997, s.8–9–15

24- **V. İ. Lenin;** *"Seçme Eserler"*, Çev. Süheyla Kaya İsmail Yarkın, İnter Yay, Birinci Basım. Haziran 1997, 10 Cilt., s.364–366

25- **Derleyen Hermann Weber;** y.a.g.e, s. XII.

26- **Georgi Dimitrov;** *"Faşizme Karşı Birleşik Cephe"*, Çev. Ali Özer, May Yayınları, 4. Basım Mart 1975, s.33

27- **Derleyen Hermann Weber;** y.a.g.e, s. XIV.

FRANSIZ DEVRİMLERİ: "Ne Son Ne Başlangıç"

Ali Deniz TOROS

Karl Marx Manifesto ile bütün modern tarihin gelişim çizgisini çözümleyen bir program sunmuştur. Marx'ın ve Engels'in tarihin çözümlenişine ilişkin kullandıkları temel yöntem; olayların ve olguların ekonomik–politik boyutuyla incelenmesi olmuştur. Yani üretim ilişkilerine ve söz konusu ilişkileri yeniden üreten iktidarın yapısına uygun olarak, tarihsel ve toplumsal olanı çözümlemeyi bir yöntem olarak kullanmışlardır. İnsanlık tarihinin "sınıf mücadeleleri tarihi" olduğunu tespit eden Marx ve Engels, tarihsel gelişmenin aynı zamanda verili toplumsal formasyonun inşaasında da etken olduğunu açıklarlar. Bu nedenle ekonomik–politik–kültürel değişim ya da gelişme toplumun ve tarihin değişim yasalarına bağlı olarak da farklı yapılar, nitelikler taşır. Buna bağlı olarak, tarihte mutlak bir ekonomik yapılanma, tarihin her dönemine uygun bir siyasal ve kültürel form kurgulamak mümkün değildir. 19 yüzyıl toplumsal formasyonu, 17.yüzyıl ya da 20. yüzyıla göre ayrımlar içerir. Bu ayrımlarda değişmeyen tek nitelik, "tarihin sınıf mücadelelerini temel aldığı, bununla beraber, üretim araçlarının mülkiyeti ve üretim ilişkilerinin içeriği iktidarın sınıfsal niteliğine göre belirlendiği" yasası, değişmeyen tek yasadır.

"19. yüzyılın ilk yarısında, değişik yoğunluklarda da olsa, tüm Avrupa ülkeleri ekonomik, siyasal ve ideolojik bir bunalım içindeydiler. Ekonomik alanda; kapitalizm, sınai kapitalizm evresine ulaşmanın sancılarını, yaşıyordu. Siyasal alanda; yönetenler, yönetmekte güçlük çekiyorlar, iktidara talip olan yeni güçler ortaya çıkıyordu. İdeolojik alanda; o güne değin geçerli görüşler sorgulanıyor, toplumsal yapı eleştiri süzgecinden geçiriliyor, yeni toplum modelleri öneriliyor ve yeni görüşler yaygınlaşmaya başlıyordu".(1) İngiltere'de yaşanan hızlı sanayileşmeye bağlı olarak kentleşmeden kültüre, ekonomi–ticaret ve finans'tan, siyaset ve ideolojiye kadar yapısal / biçimsel değişimler yaşanıyordu. Hızı gittikçe artan kapitalistleşme süreci, aynı oranda gelişkin bir burjuva sınıfının ve doğallıkla proleter sınıfın oluşumuna da hız katmıştır. İngiltere'de yaşanan bu süreç, ekonomik ve siyasal yapıda fazla çatışma ve bunalım hali içermiyor. Ya da şöyle ifade edilirse; Paris gibi bir merkezde gelişen Fransa'daki sınıf savaşımları, Londra vb. bir merkezde aynı siyasallıkla, militanlık ve devrimcilikle yaşanmıyor. 1789 Fransız Devrimi ise İngiltere'nin tersine, Fransa'daki bütün geleneksel yapıları sarsıyor ya da değiştiriyor. Feodalizmin varlığına son verilirken topluma siyasallık ve devrimcilik benimsetiliyor. Feodal yargının, bütünüyle yeni olan başkaldırının karşısında silinmesi burjuvazinin doğumunu ve proletaryanın da tarihteki varlığını belirginleşti-

riyordu. Anti–feodalizmin ortak buluşma ekseni olan "aydınlanmacılık" burjuvazi ve proletarya için ilk önemli siyasal ve ideolojik duruş oluyor. Ayrıca kapitalizmin "mezar kazıcıları" da bu dönemde tanınıyor. Hem burjuvazi hem de proletarya, üretim sürecindeki ilişkilerin ortaya çıkardığı emek ve sermaye ayrımının uçları bu dönemde daha net görülmeye başlanıyor. 1789 Devrimi burjuvazi adına doğrudan ilk iktidar deneyimidir. Burjuvazi bu deneyden sonra iktidar–devlet–sermaye–işçi sınıfı gibi konularda eskiden farklı olan bir siyasi bakışa sahip olmuştur.

Her iki sınıfın bilinçlenme sürecini kapitalizmin gelişme sürecine bağlamak bir biçimde mümkündür. Kapitalizm koşullarında, feodal niteliği olan toplumsal formasyonun hem üstyapısal hem de altyapısal değişimler geçirdiğini biliyoruz. Toplumsal ve ekonomik yapıdaki bu değişiklik üretim tarzı ve üretim ilişkileriyle asıl niteliğini kazanır. Toplumsal formasyona bu niteliği içselleştiren, iktidar ve aygıtlarıdır. Kapitalizm, toplumsal yapı için ne kadar geliştirici olursa olsun, son tahlilde, özel mülkiyetçiliğin ve emek sömürüsünün ilişkilerini ören bir iktidara sahiptir. Bu iktidar da burjuvazinin siyasi iktidarıdır. Böylelikle kapitalizmin gelişme sürecinin, aynı zamanda proleter sınıfın da gelişme ve ilerleme süreci olacak gibi bir düşünceden uzak durulmalı. Kapitalist dönemin üretim güçlerinin gelişimiyle sosyalizme geçileceği düşüncesinin (evrimci kuram)hem tarihsel olarak hem de güncel olarak gerçekleşemeyeceği ortadadır. Kapitalistleşme süreci üretici güçleri de doğallıkla geliştirmiştir. Ancak, 1789 Fransız Devrimi ile iktidar olan burjuvazinin hem bu iktidarda hem de diğer sermaye iktidarlarında olsun üretici güçlerin söz konusu gelişimini sermayenin egemenliğini oluşturma evresinde bu özelliğinden bütünüyle vazgeçmiştir. Ayrıca, proletarya hareketi kendiliğinden sosyalizme geçişin olası olmadığını kendi mücadelesi ve zaferleriyle kanıtlamıştır.

Fransa'da yaşanan 1830 devrimiyle proletarya, 1789'dan sonra iktidar için ilk devrimci kalkışmasını gerçekleştirmiştir. Ancak örgütlülüğündeki yoksunluk ve bilincindeki eksiklik bu devrimci kalkışmayı proletarya adına zayıf kılıyor. Buna rağmen 1830 Devrimi, burjuvazinin artık ilerici misyonunun tükendiğini ortaya koyarken, bu devrimci – ilerici misyonu bundan sonra işçilerin üstlendiğini ve bu misyonu toplumsal kurtuluş için önderliğini de yine işçiler üstlenecekti. İşçi sınıfının böylesi bir tarihsel görevle karşı karşıya kalması proleter hareketin bir an önce eksikliklerini gidermesi gerektiğini ortaya çıkardı. Üstelik bu dönemde, işçilerin burjuvaziye olan güvenleri de boşa çıkmıştır. Bu nedenle, 1830 sadece burjuvazi için bir yenilenme olanağı sağlıyor. 1830 ile iktidara burjuva sınıfı içinden Orleansçılar yerleşiyor. Bu döneme kadar, hatta bundan sonrası için de söylenebilir, iktidar savaşı burjuvazi ve proletarya arasında olduğu kadar, neredeyse burjuva sınıfı içinde de iktidar kavgası yaşanmaya başlamıştır. Çünkü hemen hemen her devrimci kalkışmada egemen sınıf burjuvazi, kendi içinde bir başka grubun (hanedanın) iktidarına olanak doğuruyor. Egemen sermaye bloku kendi içinde rant kavgasından kaynaklı çeşitli gerilimler, savaşlar yaşıyor.

Genel olarak Avrupa'da özel olarak da Fransa'da ortaya çıkan toplumsal hareketler, devrimci kalkışmalar arasında bir süreklilik varolduğu gibi bir kopuşun da yaşanmış olduğunu düşünmek mümkündür. Yani, gerçekleştirilen devrimlerde, devrimi gerçekleştiren örgütlerin anlamı ve bu süreçteki işlevleri, devrimci kalkışmanın örgütlenişi bir süreklilik özelliği gösterir. Devrimlerin maddi temellerindeki değişme ve buna bağlı olarak farklılaşan yönelimler ise, bugüne değin taşınan niteliklerden bir kopuşu ifade eder. "1789 Devrimi bir çok bakımdan "kendiliğinden" gerçekleşen bir devrimdi. Devrim öncesinde uzun boylu bir örgütlenme sorunu yaşanmamıştı. 1815 sonrasında baş gösteren devrimler ise, tam anlamıyla örgütlerin eseri olmasalar da, hep bir "örgüt" sorunuyla birlikte gündeme geldiler."(2)

1830 Devriminin ardından

1830 Temmuz Monarşisi dönemi, ülkenin ve devletin tüm zenginliklerinin yağmalandığı, toplumun bu yağma altında yoğun bir sömürü ve baskı dönemi yaşadığı olmuştur. Orleans hanedanı (mali aristokrasi) devletin bütün kurumlarında konuşlanmış ve maddi olanaklarını arttırırken, toplum üzerinde de hem devlet hem de diğer aygıtlarla (basın gibi) egemenliğini oluşturmuştu. Egemen sermaye blokunun iktidar olmayan kesimleri devletteki ve diğer yönetim aygıtlarındaki "çürümenin" karşısında duruyorlardı. Aynı duruşu sahiplenen diğer kesim de sanayi burjuvazisiydi.

"Fransız Devrimin geçirdiği evreleri üç dönem altında toplayabiliriz. (1) Şubat dönemi; (2) 4 Mayıs 1848'den 29 Mayıs1849'a kadar cumhuriyetin kuruluşu ya da Kurucu Ulusal Meclis Dönemi; (3) 29 Mayıs 1849'dan 2 Aralık 1851'e kadar anayasal cumhuriyet ya da Ulusal Yasama Meclisi Dönemi" (3)

Birinci dönem

Birinci dönem olan 1848 Şubat Devrimi dönemi Fransız devrimlerinin başlangıç dönemi olarak sayılabilir. Birinci dönemle birlikte başlayan sürecin iki önemli olayı 1848 devriminin hazırlayıcısı oldu:

"1– 1845 ve 1846 yıllarında görülen patates hastalığı ve alınan üründeki düşüş halk içinde genel kaynaşmayı arttırdı. 1847 yılındaki kıtlık, kıtanın bütün geri kalan kısmında olduğu gibi Fransa'da da kanlı çatışmalara yol açtı.

2– İngiltere'de genel ticari ve sınai bunalım yaşandı"(4)

"Marx, 1847 dünya ticari bunalımı Şubat ve Mart (bu ayda Viyana ve Berlin'de de ayaklanmalar olmuştur) devrimlerinin gerçek anasıydı" (5) derken, aynı zamanda "yeni bir devrim, ancak yeni bir bunalımın ardından olanaklıdır, ama biri ne

kadar kesinse, öteki de o kadar kesindir" (6) düşüncesiyle devrimci kalkışmaya ilişkin tespitler de bulunur.

Kıtada yaşanan bunalımın yanında, Fransa'daki bunalım da mali aristokrasinin egemenliğinde çatlamalara, sıkıntılara yol açtı. İktidar odağı dışındaki burjuvazi hızlı ve etkili bir muhalefet ile iktidarın yeni bir yapılanmaya yönelmesi gerektiğini anlatan mücadeleye başladı. Bu arada bunalımlı dönem küçük burjuvazinin de işletmelerinde sarsıntı yarattı. Bundan ötürü, küçük burjuvazi de iktidar karşısında örülen muhalefet safında yer tuttu. Bu muhalefet bloğu epey geniş kesimleri içinde barındırıyordu. Proletaryanın da içinde yer aldığı bu muhalefet bloğu Temmuz Monarşisi'nin yerine 1848 Devrimiyle Geçici Hükümetin kurulmasına yol açtı. 1848 Şubat Devrimi, Temmuz Monarşisine karşı gerçekleşirken, devrimci ittifak proletarya ve köylülerden, sanayi burjuvazisi ve liberal cumhuriyetçilere kadar geniş bir bloktu. İttifak geniş olmasına karşın, sadece proletarya cumhuriyet ilanı için basınç yaratır ve elindeki silah gücüyle bunu gerçekleştirir. Aksi halde mülkiyet sahibi sınıf, Şubat Devrimi aracılığıyla sadece burjuvazinin maddi ve siyasi olanaklarını genişletmek ve mali aristokrasinin tek başına olan egemenliğini yıkmak niyetindeydi. 1848 Devrimi burjuvazi için bu anlama geliyordu.

Geçici Hükümet muhalefet bloğunu yansıtıyordu. Burjuvazinin çeşitli temsilcileri olduğu gibi (büyük toprak sahipleri, mali aristokrasi, sanayi burjuvazisi, küçük burjuvazi) proletaryanın da temsilcileri bulunuyordu. (Louis Blanc ve Albert)

Proletaryanın hem 1830 Temmuzunda hem de 1848 Şubatında burjuvaziye iki dönem için de geçerli olan iki ayrı dayatması oldu. Bunlar; 1830'da işçiler toprak aristokrasisine karşı (Bourbon hanedanı) burjuva monarşisinin iktidarı için savaşmışlardı ve kazandılar. Aynı şekilde, Şubat Devrimi'nde de mali aristokrasiye karşı (Orleans hanedanı) burjuva cumhuriyetin kurulması için savaştılar ve kazandılar. Proletaryanın bundan sonraki dayatması da; Temmuz Monarşisi'ni cumhuriyetçi kurumlarla çevrili bir monarşi olarak yapılanmaya zorladı. Bütün bunlardan sonra, proletarya artık tarihteki misyonunu, toplumdaki önderliğini iyice netleştirmeye başlamıştı. Bunu, örgütlenme–bilinçlenme konularındaki gelişme izledi. Burjuvazinin iktidarına dönük olarak, proletaryanın önderliğini üstlendiği demokratikleşme–özgürleşme çabalarının basıncıyla, burjuva cumhuriyetin demokratik kurum ve bilincinin yerleşmesinin, olgunlaşmasının altyapısı hazırlandı. Proletaryanın bu dönemde büyük oranda ön plana çıkması, burjuvazinin belirli konularda sıkıştırılması sermaye bloğu içinde huzursuzluklara yol açtı. Bu amaçla da Louis Blanc ve Albert Luxembourg'da oluşturulan bir işçi komisyonunda görevlendirilerek, merkezdeki konumlarından uzaklaştırıldılar. Bu böyle olunca, burjuvazi devlet aygıtını ve yönetimin bütün idaresini eline geçirdi.

Geçici Hükümet, ulusal muhafız ordusuyla iktidar olabilme koşullarının zayıf olduğuna inanıyordu. Bunun için iki silahlı güç daha toparladı. Bunlardan ilki; lümpen proletaryadan oluşan, adı "gezgin muhafız" olan bir silahlı güçtü. İkincisi de, "ulusal atelyeler" adıyla anılan, burjuvazinin binlerce işsizi sözde ulusal çıkar-

lar adına oluşturulmuş atelyelerde çalıştırarak hem ucuz iş gücü elde ediliyor hem iş alanı yaratılıyor hem de yurtseverlik duygusu pekiştiriliyordu. Böylece hükümet, silahsız olsa da, sonuçta para karşılığında elinde hazır bir güç tutuyordu. Hem "gezgin muhafız" hem de "ulusal atelyeler" proletaryaya karşı, geçici hükümetin oluşturduğu devlet yanlısı saldırı kuvvetleri oldular. Ancak "ulusal atelyeler" düşünüldüğü gibi işlevli kılınamayınca, bir süre sonra tersine dönmüş oldu. "Burjuvazi, ayaklanma için bir ordu yaratmıştı."

Geçici Hükümet proletarya yanında köylülere yönelik de ağır politikalar uyguluyordu. "1789 Devrimi, köylüleri feodal yükümlülüklerden kurtarmakla işe başlamışken, 1848 Devrimi, sermayeyi tehlikeye sokmamak ve devlet mekanizmasının işleyişini güven altına almak için kırsal nüfusa dayatılan bir vergi ile kendini gösteriyordu." (7) Geçici Hükümetin karşısında, köylülerin proletaryanın yanında yer alacağı kesindi. Küçük burjuvazi ise her iki tarafa da kayabilirdi. Ancak, köylülerin 1848 Devrimiyle proletaryanın yanında olacağı güçlü bir olasılıktı.

1848 devrimine bakarken

Çıkarılacak ilk sonuç şudur: "Marx, 1848'de Neu Rheinische Zeitung'da: "Bu devrimler burjuvazinin zaferiydi; ama burjuvazinin zaferi, o zaman, 'yeni bir toplumsal sistemin zaferiydi'; burjuva mülkiyetinin feodal mülkiyet üzerindeki, ulus bilincinin yerel bilinç, rekabetin loncalar, bölüşümün büyük oğul hakkı, (...) aydınlanmanın batıl inanç, ailenin ünvan; sanayinin kahraman tembelliği, burjuva hukukunun ortaçağ ayrıcalıkları üzerindeki zaferi..."(8)

a) "Sanayi proletaryasının gelişmesi, genelde, sanayi burjuvazisinin gelişmesi tarafından koşullanır." (9) 1849 Haziranından sonra ve proletaryanın bu tarihe değin yaşadığı siyasi deneyimlerin ardından elde ettiği birikim, artık burjuvazinin ilericiliğinden, küçük–burjuvazinin demokratlığından bağımsızlaşması gerektiğini gösteren evreyi ortaya çıkarmıştır. Bağımsızlaşmaya dair temel vurgu proletaryanın kendisi için, sınıfsal çıkarına olan, ekonomik–siyasal–örgütsel ve ideolojik mücadeleyi verebilmesidir. Bu mücadelenin olanaklarını ve araçlarını yaratmaktır; bağımsızlık. Proletaryanın, burjuvazinin ilericiliğine güvenmemesi gerektiği ve verili siyaset alanı proletaryanın bağımsız olacağı alan olarak düşünülmesi gereklidir. Verili siyaset alanında proletarya ekonomik–demokratik taleplerde bulunsa dahi, bağımsızlığını korumak zorundadır.

b) Proletarya kendi taleplerini örgütsel ve siyasal gücü sayesinde burjuvaziyle çatışarak bir çok kazanım elde etmiştir. Öyle ki kapitalistleşme sürecinin azgın sömürüsünü dizginleyen, burjuvazinin demokratlaşmasını sağlayan, "reformlar" da olsa, proletarya burjuvaziyi tarihsel olarak ilerici olmaya zorlamıştır. Burjuvazinin tedirgin olduğu konu da budur. Yani, proletaryanın bu gücü karşında yıkılmaktan

kaygılanmıştır. Bu korku, burjuvazinin iktidarı koşullarında proletaryaya çeşitli baskılarla yansımıştır.

c) 1848'den sonra gerçekleşen devrimlere halkın desteğinin olması burjuvaziyi tedirgin etmiştir. Burjuvazinin gericileştiğini gösteren bir tutum da bu evrede kendini gösterir. Söz konusu evre, burjuvazinin iktidarını alt–üst edecek devrimci dönüşüm yerine evrimci değişimi tercih ettiği bir dönemde burjuvazi, feodal unsurlarla devrime karşı yaptığı ittifak sayesinde gericileşmiştir. (Az gelişmiş bir çok ülkede görünebilen benzeri özellik, Türkiye'de de kendini göstermiştir. Toplumsal yapının değişimi evresinde kemalistler, değişimin tedrici olmasından yana bir tavırla, süreci yavaşlatacak (gericileştirecek) olan ilişkiler yaratmıştır. Bu ilişkiler feodal ya da burjuva (unsurlarla donatılmıştır.)

d) Küçük–burjuvazi her zaman için burjuvazinin yedek gücü olarak tanımlanabilmiştir. Yedek güç kimliği, küçük–burjuvazinin güven duyulmayacak bir kesim olduğunu gösterir. Küçük–burjuvazi, proletaryanın önderliğince yürütülen bir mücadelede yer almadıkça, burjuvazi karşısındaki varlığını, muhalefetteki ağırlığını hissedemeyince, küçük burjuvazinin gerçekleştireceği muhalefette bir o kadar güçsüz, hedefsiz ve proletaryayı engelleyen bir nitelik kazanır.

e) "Fransa'da küçük–burjuvazi normal olarak sanayi burjuvazisinin yapması gereken şeyi yapıyor; işçi normal olarak küçük–burjuvanın görevi olması gereken şeyi yapıyor; ama işçinin görevi onu kim yapıyor?" (10) Sanayi burjuvazisinin de iktidara yerleşimi, bu kesimin ilk iş olarak finans ve rant alanını zorlayarak sermaye birikimine yönelmesi, iktidar koşullarının sanayi burjuvazisinin de gericileşmesinde önemli etken olduğunu ortaya çıkarmıştır. Fransa'daki üretimin ulusal borç tutarının altında olması, sermayenin yatırımdan çok borsaya yönelmesi, devletin borçlanması artırılarak kaynak yaratması bu dönemin bunalımına ait özellikleridir. Bu sonuçta da proletaryanın artık "kendisi için" olan bir döneme girmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Marx'ın "Louis Bonaparte ve 18 Brumaire *" çalışması, 1848–1850 devrim sürecini, olayları ve olguları sınıfsal bir perspektifle soyutlayarak aktardığı tarihsel–teorik bir çalışmadır. Belirli konularda kuramsal çerçevelerin oluşturulmasına dönük giriş vurguları bu çalışmada bulunmaktadır.

Marx "18 Brumaire" kitabının başlangıcında eski olan ile tarihsel olan arasındaki ilişkiyi ve bunların karşısındaki insanın konumunu incelemeye çalışır. Tarihin bireyler tarafından imar edildiği vurgulanır. Ancak, bu imar sürecinde bireylerin öznelliklerinden çok, bireylerin nesnelliklerinin imarda asıl önemi taşıdığı vurgu-

---

* Fransız devrimi takviminde "18 Brumaire", 10 Kasıma denk gelir. Napoleon Bonaparte'ın 1799'daki hükümet darbesi bu tarihte gerçekleşmişti. Louis Bonaparte'ın "18 Brumaire" i ise aslında 10 Kasımda değil, 2 Aralıkta gerçekleşti. Bu tarih de gelişi güzel seçilmemişti. 2 Aralık Napoleon Bonaparte'a Papa tarafından taç giydirilmesinin yıl dönümüydü.

lanır. Bireyler tarihi imar ederken, verili dönemin özgünlüğünü, koşullarını, dinamiklerini temel veri olarak değerlendirirler. Bireyler, tarihi hem dün hem de bugün ve yarın ekseni üzerinde imar ederler. Marx'ın aynı konu etrafında eskiden kopuşa dair bir yorumu var; "kişi... ana dilini anımsamadan... yeni dili kullanmayı başardığı ve hatta kendi dilini tümden unutabildiği zaman, o yeni dilin özünü, ruhunu özümleyebilir." (11) İfade gayet açık, ancak Marx'ın bu ifadesini az önceki tarih yorumuyla bütünleştirdiğimizde, ikinci ifadenin tarihsizliği öne çıkardığı anlaşılabilir. Oysa, "eski dili" unutmak "yeni dili" kullanmak, tarihsellik içinde süreklilik eksenindeki yeniden üretime denk düşen bir açılımdır. Verili koşullar, dönemin tarihsel, toplumsal ve siyasal bütününün yeniden üretimine tabi tutulduğunda, eskiden kopuşu ve yeni olana eskinin sınanmış birikimiyle geçişi içeren bir süreklilik anlatılmaktadır. Buna ilişkin net örneği, tarihsel süreç içinde değişen–dönüşen toplumsal yapıların farklı biçimlere bürünse de özde aynı niteliği taşıdığı görülebilir. Sonuçta önemli olan nokta, süreklilik – kopuş diyalektik bütününde, kopuşun gerçekleştirildiği an, yeni olan somutun oluşturulduğu andır. Yeni somutun, eskiyi çağrıştıracak ya da yansıtacak bir yapıya dönüşmemesi diyalektik yasaya uygun olanıdır.

"Toplum, bugün için, kendi başlangıç noktasına geri dönmüş görünüyor. (Şubat 1848 devriminden sonra, proletaryanın kendi devrimini gerçekleştirmesi dönemine kendini hazırlaması gerektiği anlatılıyor. yaz. notu) Gerçekte, toplum ancak şimdi, kendine devrimci başlangıç noktası yaratmak, yani ciddi bir toplumsal devrime yol açabilecek tek durumu, ilişkileri, koşulları yaratmak zorunda bulunuyor"(12) Marx'ın bu soyutlaması, proletaryanın kendi çıkarına olan bir siyasal mücadeleyi ve kendi iktidarını hedefleyen bir perspektifi edinmesi gerektiğini ifade ediyor. Bunun için eski olandan, yani burjuvazi ile olan ittifaktan sıyrılmayı, küçük–burjuvaziden de bağımsız olan bir duruşa sahip olunması gerektiğini açıklar. Buna uygun olarak da burjuva devrimlerinin 18. yüzyıla ait devrimler olduğunu, proletaryanın 19. yüzyılda artık kendi devrimlerini gerçekleştirmesi gerektiğine inanıyor. Ayrıca, Louis Bonaparte'ın Napoleon'a özenip kendini imparator ilan etmesiyle de tarihte bir olayın ikinci kez tekrarının komedi olacağını ekliyor.

İkinci dönem

İkinci dönem burjuva cumhuriyetinin temelinin atıldığı dönemdir. Bu dönem hem burjuvazi hem de proletarya için, ayrıca diğer toplumsal kategorilerin kendilerini tanımlamaya çalıştıkları dönem olmuştur. 1848 Devrimi, Geçici Hükümetin kuruluş ve burjuva cumhuriyetin ilanı sonucunda burjuva iktidarının koşulları netleşirken, proletaryanın da tarihsel misyonu belirginleşiyordu. Proletarya toplumsal önderliğine ait kimliğine kavuşuyordu. Proletarya, 1848 öncesinden farklı olarak, artık iki sınıfın belirginleşen konumundan ötürü burjuvazinin en güçlü düşmanıydı. "Şubattan önce, devrim, devlet biçiminin yıkılması anlamına geldiği halde, Hazi-

randan sonra burjuva toplumunun yıkılması anlamına geliyordu."(13) Artık burjuvazinin egemen bloğu, proletaryanın bu dönemden sonra kendisini hedef aldığının bilincindeydi. Bu dönemde, burjuvazinin iktidarı, sermayenin egemen bloğundan temsilcilerle, proletaryadan da iki temsilciyle oluşturulmuştu. Burjuvazinin oturmaya başlayan sınıf bilinci, proletaryanın cumhuriyetin ilanındaki basıncının ileride kendisi için tehlikeler doğuracağını düşünerek, proletaryanın temsilcilerini iktidarın merkez odağından uzaklaştırmayı denemiştir. Bu arada proletaryanın istekleri sürekli ertelenir veya dinlenmez. Proletarya buna ilişkin öfkesini 1848 Haziran ayaklanmalarıyla gösterir. Ancak, sermayenin egemen bloğu büyük bir güç kullanarak ayaklanmayı bastırır.

Proletarya Fransa'daki devrimci sürecin arka planına düşmek zorunda kalır. Toplumda oluşturduğu etkin önderliğini yavaşça kaybetmeye başlar. Proletarya hareketindeki bu gerilemeden kurtulmak için işçi sınıfı çeşitli ittifaklara girer, ancak bu ittifaklar proletaryaya güç kazandırmaz.

Bu dönemde burjuva cumhuriyeti gerçek kimliğine uygun davranmıştır. Dolayısıyla, Haziran 1848 burjuvazinin proletaryayı doğrudan yenilgiye uğrattığı tarih olmuştur. Proletaryanın ayaklanmasını kanla bastıran burjuvazi, aynı zamanda işçi sınıfının da bilinçlenmesinde bir sıçrama yaşatmıştır. Öyle ki Haziran yenilgisinden sonra proletaryanın sloganı; Burjuvazinin Devrilmesi! İşçi Sınıfı Diktatörlüğü! olmuştur

Proletarya Hazirandan sonra burjuva cumhuriyetçilerden ve demokratik küçük burjuvaziden siyasi ve örgütsel olarak bağımsızlaşmıştır. Proletarya kendi partisini oluşturmaya yönelmiştir. Hatta, cumhurbaşkanlığı seçiminde dahi, proletarya Raspail'i aday göstererek bağımsız tavır almıştır. Proletarya, bu dönemde kendi varlık koşullarını örgütsel ve siyasal planda açımlamaya çalışmaktadır. Bu çabalar sonucunda belirli bir parti formu da elde edilmiştir. Öyle ki, sosyalizm, komünizm vurguları karşısında "düzen partisi" de; "mülkiyet, aile, din, düzen" sloganlarıyla belirgin bir parti formu oluşturmuştu. Proletarya adına varolan en büyük eksiklik öznellik ve öncülük konularında ortaya çıkmıştır. Haziran yenilgisi bunu gösteren bir uğrak olmuştur. Proletarya ve partisi, öznelliğin önemini kavrayarak bu konudaki eksikliğini gidermeye çalışır. Bunun için atılan ilk adım, proleter hareketin kendi kimliği ve bağımsız programıyla mücadele vermesi zorunluluk olarak görülür. Bu yönde atılan diğer adım da, proletaryanın ortak mücadele süreçlerinde oluşturacağı ittifakın niteliğine, amacına, biçimine önem vermektir. İktidar, proletarya partisinin hedefi olarak benimsenir. Bu hedefi bulaşık kılacak her türlü ittifak ve eklemlenmecilikten uzak kalınması zorunluluk olarak değerlendirilir. Proletaryanın, üretim sürecindeki diğer toplumsal kategorilerden farklı olan ekonomik ve sosyal durumu yanında, aynı biçimde proletaryanın siyasal ve ideolojik ayrı duruşunu da ifade etme ihtiyacı vardır. Peki, proletaryanın öznelliğine dair bütün bu vurguların üreticisi ve gerçekleştiren aygıtı ne ve nasıl olmalıdır? Proletarya partisi tek başına bir işçi organizasyonu olmakla yeterlilik içermez. Bu organizasyonun bir

örgüte, bilinçli siyasi bir yapıya dönüştürülmesi gerekiyor. Öncülüğü, ideolojik bir misyonla üstlenen bir parti oluşturmak gerekiyor. Proletaryanın Haziranda yenilgiye uğramasının ya da yenilgiden sonra gerilemesinin önemli eksikliği; öncü bir örgüt / parti olmayışındandır. Hareketin dağılmasını önleyecek bir siyasi özne eksikliği belirmiştir.

İkinci dönemin son bölümü, 20 Aralık 1848'den Kurucu Meclisin dağılması tarihi olan Mayıs 1849'a kadar uzanan dönem, burjuva cumhuriyetçilerinin düşüş tarihini içerir. Haziran ayaklanmasının ardından bir araya gelen sermaye bloğu "düzen partisi"ni oluşturma evresine yönelmişti. Düzen partisi egemenliğini sağlamlaştırma yönünde, iktidardaki bileşimi sadeleştirmeye ve fikir/niyet düzeyinde netleşmeye yöneldi. Devrimci proletaryanın ayaklanmasının bastırılmasıyla, demokratik küçük–burjuvazinin de pasif kılınmasının ardından, burjuva cumhuriyetçiler de iktidar bloğundan uzaklaştırıldılar. İktidar artık bir azınlığın iktidarıydı. Sermaye bloğu, diğer sermaye yanlısı gruplardan türettiği bir bileşimle kendi partisi, "düzen partisi"ni oluşturdu ve iktidara bu parti ile tam olarak yerleşti.

Üçüncü dönem

Üçüncü dönemin başlangıcı Yasama Meclisi'nin 29 Mayıs 1849'da toplanması ile gerçekleşir, 2 Aralık 1851'deki Bonaparte'ın imparatorluğunu ilan edişine değin sürer. Bu dönem anayasal ve parlamenter cumhuriyet dönemidir.

Bu dönemde Marx 1789 Devrimi ile 1848 Devrimi arasındaki ittifak ilişkilerini, partileri, mücadele yöntemlerini karşılaştırıyor. Marx, 1789 Devrimiyle başlayan devrim sürecinin kesilmeden sürekli ileriye doğru bir akışı olduğunu söyler. Bu dinamizmin beraberinde, devrimci sürecin ilericiliğine sarılan katmanları, sınıfları ve partileri de sürüklediğini yazar. Sonuçta, 1789 Devrimi, toplumsal hareketin bütününü devrimci mücadeleye ve devrime koşullayan bir etkisi olmuştur. 1789'un tersine, 1848 Devrimi Şubattan sonra devrimin akış hızını ve akış kanalını değişime uğrattığını söyler. Öyle ki, bu dönemde partiler, ittifaklar, mücadele yöntemleri fazlasıyla bilinçsizce oluşturulmuştur. Proletarya partisi, demokrat küçük–burjuva partisine eklenmiştir. Haziran ayaklanması, proletaryanın küçük–burjuvazinin ihanetine tanık olduğu dönem olmuştur. Küçük–burjuvazinin partisi, ihanetinden sonra, cumhuriyetçi burjuva partisine dayanır, ancak bu parti de kendi maddi ve siyasi çıkarlarının bu ittifaktan çok, düzen partisiyle ittifakta olacağını düşünerek, küçük–burjuvazinin yaklaşmasından uzaklaşır. Oysa, düzen partisi de benzeri şeyi cumhuriyetçi burjuva partisine yapıyor. Düzen partisi böylesi bir ittifaktan uzaklaşıp silahlı kuvvetlere yakınlaşmaya, ordudan destek ve güç almaya yöneliyor. Öyle ki, sonra da, Marx'ın ifadesiyle düzen partisi orduya o kadar güvenmişti ki bir sabah ordunun süngülerini kendi üzerinde gördüğünde şaşırmıştı diye yazar. Bu yüz-

den de, Marx, 1848 Devrim sürecinin 1789'a göre tam anlamıyla bozuk bir akış seyri olduğunu ve gerçek devrimci dinamizmi içermeyi beceremediğini ifade eder.

Düzen partisi formunda toparlanan sermaye bloğu, tek başına iktidara yerleşince sınıfsal egemenliği pekiştirmeye yöneliyor. Bu anlamda düzen partisi, hükümette tek başına ağırlığını koymuştu, yasama organına hakim olmuştu ve orduyu da bu amaçla yönlendirebiliyordu. Düzen partisi, genel oy hakkını kullandırarak, seçimlere halkın iradesinin yansımasıyla egemenliğini tanımaya ve onaylamaya yettiğini düşünür. Böylelikle parti, devletin tüm işlerliğine ve idaresine hakim olmuştu.

Anayasal ve parlamenter rejim, burjuvazi için, işçi sınıfı karşısında bir araya gelmek ve ortak çıkar etrafında toplanmak adına uygun bir rejim oldu. Bu amaçla Düzen partisindeki ortak payda mülk sahibi olmak üzerinden oluşturulmuştu. Oysa, mülk sahibi olma ayrıcalığı iktidarda egemen olabilme amacını güdüyordu. Ancak, sermaye bloğunun içindeki gruplardan bir kısmı; kralcı, feodalizmden yana olan ve tarım ekonomisini önceleyen bir eğilim taşıyordu. Diğer kısım; cumhuriyetçi, sanayi–ticaret ve mali burjuvaziyi içeren, tarım yanında sanayi–finans–ticaret ekonomisini tercih eden bir eğilim taşıyordu. Bu iki eğilim iktidardaydı, ama egemen olma konusunda iki eğilim anlaşamıyordu. Düzen partisi bir çok sermaye bileşenini içermesine rağmen proletarya karşısında bir blok olması düzen partisinin bütünlüğünü sağlamak için yeterli olmadı. "Onları (sermaye gruplarını–yaz. notu) kendi aralarında fraksiyonlara bölen şey, sözde ilkeler değildi, kendi maddi varlık koşullarıydı, iki farklı mülkiyet çeşidiydi, kent ile köy arasındaki eski uzlaşmaz karşıtlıktı, sermaye ile toprak mülkiyeti arasındaki rekabetti"(14) Bu iki sermaye grubunun çıkar çatışmaları Düzen partisinde de yaşanıyordu ve iktidarın bu çatışmalardan kaynaklı sürekli bir gerilimi vardı. Burjuvazi iki açıdan Düzen partisi iktidarını değerlendirmeliydi. Birincisi; Düzen partisi, proletarya karşısında oluşturulmuş sermaye bloğuydu. İktidarsızlık bu bloğun çatlamasına yol açtı. İkincisi; Düzen partisi, iktidarını genel seçimlere bağlı olarak halkın iradesine dayandırıyordu. İktidarsızlık parlamenter rejimin sarsılmasına neden oldu. Her iki yönden de burjuvazi iktidar olma konusunda yeteneksiz kalmıştır.

Bu dönemde, Düzen partisinin egemen bloğu karşısında küçük burjuvazi ve işçiler arasında da bir güç birliği oluşturuldu. Burjuvazi karşısında oluşturulan bu güç birliği sosyal–demokrat parti etrafında toparlanmıştı. Küçük–burjuvazinin, bu dönemde proletaryaya yakınlaşmasının nedeni olarak şu söylenebilir: Küçük–burjuvazinin, mevcut iktidardan (Düzen partisinden) umduğu maddi çıkarı sağlayamamıştı. Proletarya ile küçük–burjuvazi arasındaki uzlaşma sonrasında "proletaryanın toplumsal istemlerinin devrimci sivriliği giderildi ve onlara demokratik bir ifade verildi"(15) Proletarya devrimci taleplerini daha düzen içine, daha demokrat zeminlere çekince küçük–burjuvazi ile ortak program oluşturuldu. "Böylece sosyal–demokrasi yaratıldı." Güç birliği ile oluşturulan ortak program ve sosyal–demokrat taleplerin "özel niteliği, cumhuriyetçi demokratik kurumları, birer araç olarak istemesinde; iki ucu, yani sermaye ile ücretliliği, ortadan kaldırmak

değil, ama bu iki uç arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi hafifletmek ve bunlar arasında bir uyuma dönüştürmek istemesinde özetleniyordu." Toplumsal dönüşüme dair bütün talepler, devrimci bir içerik taşısa da amaç değişmiyordu, amaç; "toplumun demokratik yolla dönüşmesidir, ama bu küçük–burjuva çerçevesinde bir dönüşümdür"(16) Küçük–burjuvazi için kendi özel çıkarları toplumun genel çıkarları olarak yorumlanır. Bu nedenle, küçük–burjuvazinin talepleri gerçekleşmedikçe toplumun da kurtulamayacağına inanılır.

Düzen partisi, küçük–burjuvazinin ve asıl olarak da proletaryanın güç birliğinden rahatsız olmuştur. Özellikle, 1848'deki proletarya ayaklanmasının ardından, güçsüzleştirilen proletaryanın tekrar canlanması düzen partisini rahatsız eder. Burjuvazi, şimdi de küçük–burjuvaziden ve proletaryadan kurtulmak için Ulusal mecliste Montagne partisinin (küçük–burjuvazi ve proletaryanın meclisteki temsili partisi) önüne "bir yem" atılır. Bu yemlerden ilki, Fransız birliklerinin Roma'ya saldırması ile kendini gösterir. Fransa cumhuriyetinin silahlı güçlerinin, bir başka cumhuriyetin halkının özgürlüğünü yok sayan saldırı gerçekleştirmesi, Montagne partisini buna karşı çıkmaya zorlar. İkinci yem olarak da, Bonaparte ve bakan arkadaşlarının anayasayı çiğnemelerine dayanamayan Montagne partisi sokak gösterileri ile ikttidarı tehdit eder. Böylece, her iki yem de yutulmuş oldu. Montagne partisi sokağa dökülür. Buna karşılık, düzen partisi iktidarı bu gösterileri yasa dışı ilan eder ve gösterileri bastırır. Montagne partisi dağıtılır. Küçük–burjuvazi bu gösterilerde kendi içinden doğan çeşitli ihanetlere uğramıştır. Gösterileri destekleyeceği beklenen bir çok çevre geride kalmıştır. Marx'ın buna ilişkin yorumu şöyledir; "Eğer Montagne parlamentoda galip gelmek istiyorduysa, silah başına çağrısında bulunmamalıydı. Yok eğer parlamentoda silah başına çağrısında bulunduysa, sokakta parlamenter biçimde davranmamalıydı. Eğer ciddi olarak barışçıl bir gösteriye niyetlendiyse, gösterinin savaşçıl bir biçimde karşılanacağını öngörmemek budalaca bir şeydi."(17) Marx'ın yorumlamasıyla küçük–burjuvazinin ya da sosyal–demokrasinin siyasal yapısının nasıl bir özellik taşıdığını görebiliyoruz. Küçük–burjuvazi, proletaryanın mücadelede ki boşluğunu kendi demokratik talepleriyle doldurmaya çalışmaktadır. Sosyal–demokrasi, proleter hareketi ılımlılaştırmıştır, dolayısıyla mücadele devrimci olmaktan çok uzaklaşmacı bir siyaset anlayışını içeriyordu. Küçük–burjuvazinin devrimci siyasetten ayrışması, aynı zamanda proleter hareketi de pasif kılması, sosyal demokrat mücadeleyi güçsüz, ilkesiz, hedefini şaşıran bir zemine oturtmuştur. "23 Haziran 1848, devrimci proletaryanın başkaldırısı olduysa, 13 Hazin 1849'da demokrat küçük–burjuvaların başkaldırısı oldu, bu iki başkaldırının her biri, onu yaratan sınıfın katıksız ve klasik ifadesiydi."(18) "1849 Haziranı 1848 Haziranının Nemesis'i oldu. 1849'da yenik düşenler işçiler değildi, ama işçilerle devrim arasına giren küçük–burjuvalar bozguna uğradılar."(19)

Sosyal–demokrasinin uzlaşmacı siyaseti, 13 Hazirandaki (1849) barışçıl gösteri niteliğindeki ayaklanma küçük–burjuvazinin hem ulusal meclisteki etkisinin silin-

mesine hem de devletin ve ordunun değişik kurumlarında bulunan demokratların ya atılmasına ya da sürülmesine neden oldu. Düzen partisi bu zaferden sonra, artık burjuvazi egemenliğini kurmaya dönük güveni ve gücü sarsılmaz bir biçimde yakalamıştı. Düzen partisi, cumhuriyete ve anayasaya yönelik yasa tanımazlığı ile beraber, bugüne değin gerçekleşen ve kendi partisinin bileşenlerinin yer aldığı bütün Fransız devrimlerini lanetler. Ardından dernek kurma hakkını geri alır, başına sansür uygulanır, sıkıyönetimi düzenli olarak süren temel bir yönetim kurumuna dönüştürür.

1849 Ekimde Ulusal Meclis tatilini bitirdikten sonra yeniden toplandı. Ancak, meclisin tatilde olduğu dönem, Bonaparte yönetimdeki ağırlığını ve gücünü halka göstermeye başlamıştır. Bu dönem içinde Bonaparte, yönetimdeki ağırlığını ve gücünü halka göstermeye başlamıştır. Bu dönem içinde Bonaparte, yönetimdeki tek adam görünümünü halka iyice benimsetmiştir. Ulusal Meclisin ilk toplantısında eski kabinenin yerine kendisine bağlı ilk ve son kabineyi göreve getirir. Düzen partisi ve Ulusal Meclis bu tavır karşısında ne yapılması gerektiğini kestiremediler. Bonaparte'ın kendi kabinesinin göreve atanması sonucunda Düzen partisinin hem parlamentodaki hem de yürütme gücündeki siyasi yetkisini elinden alıyordu. Bonaparte, bu dönemde devletin ve yürütmenin çalışanı olan birbuçukmilyonluk bir çalışanlar kitlesini, kendisine mutlak bağımlı kıldı; devletin bütün alanlarını, devletin içerdiği olanakları; bütün toplumsal kurumları, idare–yönetim ve denetim altına alır.

Burjuvazi, Bonaparte'ın bu müdahalesinden maddi ve siyasi olmak üzere iki çıkar elde etmişti. Birincisi; burjuvazi, maddi olarak bürokrasideki birbuçukmilyonluk çalışanın kendi çıkarlarına uygun kullanılabileceğini düşündü. İkincisi; burjuvazi, siyasi olarak gene aynı rakam çalışanla bürokraside etkin bir siyaset izleyebileceğini düşündü. Bu iki çıkarın yanında, asıl olarak burjuvazi, parlamenter rejimin sağladığı meşruiyetini kaybedebileceğini düşünerek bu durumdan rahatsız olmuştu. Burjuvazi, Bonaparte'tan ötürü, halk karşısında kendisini meşru gösteren aygıttan (parlamentodan) yoksun kalmıştı. Bornaparte'ın yetkisiyle hareket eden kabinenin ve meclisin bu özelliği bir süre sonra burjuvaziyi de rahatsız eder. Bonaparte, bununla kalmaz ekonomi, ticaret, siyaset vd. konulara da müdahale etmeye, burjuvazinin bu konulardaki özerkliğine hiç olanak tanımaz. Böyle olunca, burjuvazi Bonaparte'a karşı muhalefet etmekten başka çözüm yolu bulamaz Bonaparte burjuvazinin de muhalefetiyle karşılaşınca, bu muhalefeti sosyalizm propagandası ile suçlar. Çünkü bu dönemde muhalefet sadece sosyalizmi düşünen kesimlerce yapılmaktadır. Öyle ki, dilekçe vermek, içki vergisi konusunda konuşmak, basın özgürlüğü talebi, klüp–belediye örgütlenmeleri, birey özgürlükleri, bütçenin düzenlenmesine ilişkin her türlü düşünce sosyalizm ile suçlanıyor. Hatta, burjuva liberalizmi, burjuva kültürü, burjuva mali reformu bile sosyalist ilan ediliyordu. "Burjuvazi, feodalizme karşı kendisinin yaptığı bütün silahların, şimdi kendisine karşı döndüğünü, kendisinin kurduğu bütün eğitim olanaklarının şimdi

kendi kültürüne karşı döndüğünü ve kendi yarattığı tanrıların hepsinin şimdi kendisini yüzüstü bıraktıklarını sezinliyordu."(20) Burjuvazi, kendi çıkarlarını artık böylesi bir yönetim–iktidar anlayışında bulamayacağına inanıyordu. Burjuvazi, en azından parlamenter cumhuriyetin varlığına inanıyordu. Toplumsal formasyon üzerinde kendi siyasal ağırlığının olmasını tercih ediyordu. Aynı zamanda, ekonomi ve ticarette liberalizmin gereklerini uygulamak istiyordu. Oysa, "Burjuvazi, yorulmak bilmeden halka, devrime karşı bağırmıştı: Fuge, tace, quiesce! (sıvış, ses etme, rahat dur!) ve işte şimdi Bonaparte burjuvaziye bağırıyor: Fuge, tace, quiesce!"(21) Böylece, Bonaparte, burjuvaziyi halkla aynı kadere mahkum ediyor.

Köylüler

Bu dönemde, Fransa'daki köylülerin toprak sahibi olanlarıyla olmayanları arasında da ekonomik, sosyal ve siyasal farklılıklar vardır. Köylüler içinde toprak sahibi olmayanların, sosyal eşitsizlik koşullarında proletaryaya daha yakın olduğunu biliyoruz. Bunu hem 1848 Şubat devriminden hem de daha yakın tarih örneklerinden biliyoruz. "Toprak sahibi köylülerin politik etkisi, en yüce ifadesini, toplumun yürütme gücüne, bağımlılığında bulur." (22) Küçük toprak sahibi kesim ortak bir yaşam tarzını üreten, ortak maddi çıkarlar taşıyan ve ortak kültürel yapıyı sürekli koruyan bir özellikler bütünü içerir. Bu ortak özellikler bütünü, bu kesim köylüyü iktidarın bağımlı sosyal kesimi haline getirir. Bu yüzden verili üretim ilişkilerinin dışında bir yönelimi taşımaz. İktidar karşısında olan, ayrı bir siyasal duruştan kaçınır. Dolayısıyla, toprak sahibi köylüyü, siyasal planda, iktidardan başka bir güç temsil etmemektedir. Topraksız köylünün ekonomik–sosyal koşulları her zaman için değişime açıktır. Üstelik bu kesim köylü, bu değişken faktörden ötürü kırdan kopup kente geçişi amaçlayan, bundan dolayı da proleterleşmeye açık bir kesimdir. Toprak sahibi köylünün ise böylesi bir değişken faktörü yoktur, köye – toprağa – bağımlıdır. Mülkiyetini arttırmak en önemli gayretidir. Sonuç olarak, işçi sınıfı hareketi, proleterleşmeye açık "tarım proleterleri"ni ittifak unsuru olarak değerlendirmek durumundadır.

Devrim kuramı konusunda

"Bütün devrimler şimdiye kadar belirli bir sınıfın egemenliğinin yerini, bir diğer sınıfın egemenliğinin alması ile sonuçlanmıştır."(23) çözümlemesini yapar, Engels. Bu çözümleme Engels tarafından 1895 yılında yapılır, ve bu tarihteki çözümleme ile 1848 devriminin artık eskidiği yorumu yapılır. Ayrıca, gerçekleşen tüm devrimlerin egemen olan azınlık grupların iktidarını getirdiği yorumu yapılır. Egels'den yapılan altındaki "bir sınıfın yerini, bir diğer sınıfın alması" vurgusu toplumsal alt–üst oluşu ifade eden değil, egemen sınıf olan sermaye gruplarının

kendi iç çatışmaları sonucu doğan iktidar değişimi olarak değerlendirir. Hem toprak aristokrasisi hem mali aristokrasi hem de kapitalistleşmeye bağlı olarak türeyen yeni sermaye grupları arasındaki çatışmalar iktidarın değişimine neden olur. İktidar değişimi, aynı sınıf içinde gerçekleşen egemen olma kavgası sonucunda ortaya çıkan azınlık iktidarı biçiminde gerçekleşir. Azınlık sermaye grubu kendi iktidar olma koşullarını hazırlarken, bu hazırlığa "bilinçli ya da bilinçsiz" halk kesimlerini de katar. Halk, azınlığın özel çıkarlarına göre "bilinçlendirilen", yönlendirilen toplum gücü olarak kullanılır.

Engels, devrim sürecini ekonomik–sanayi–toplumsal, ardından da siyasal devrim süreçleriyle çözümler. 1848 devriminin öncesine dair koşulların ve sonrasında ortaya çıkan durumların, devrim sürecinin olgunlaşmasına olanak sağladığını vurgular. Bunun için, Avrupa'da kapitalistleşme dönemine girilmesiyle ekonomi ve sanayi devrimlerinin gerçekleştiği yorumu yapılır. Üretim sürecinde yapısal değişikliklerin gerçekleştiği dönemden geçilmektedir. Zanaat loncalarına ait üretim biçimi, yerini bir süre sonra manifaktüre ardından da sanayi ve ticaretin gelişmesiyle yerini doğrudan kapitalist üretime bırakıyor. 1848 devrimini, ekonomi ve sanayi devrimlerinin olgunlaşan koşulları hazırlamıştı. "1848 şubatında Paris'te ilan edilen "toplumsal" devrimin düşünsel yapısı 1789 ve 1830 devrimlerinin nitelikleri ölçüsünde oluşturuldu. 1848 devrimi, bu nedenle, ekonomi ve sanayi devrimlerinin "üstyapısal devrimi" oldu. 1848 "toplumsal devrimi", proletaryanın sınıfsal varlığını nitelemesinden çok, kralcı–feodal toplumun sona erdirilmesi özelliğiyle kendini tanımladı. Ancak 1848 Haziran ayaklanması, proletaryanın sınıfsal varlığı adına tarihsel bir kalkışma oldu. Burjuvazi ve proletarya arasındaki bu kavga, bundan sonra gelişecek tüm toplumsal ve siyasal olaylarda kendini gösterecek kavganın başlangıcı oldu.

Metin Çulhaoğlu 1848–52 yılları arasındaki dönemin tipik özelliği olarak şunu açıklar; "Marx bu dönemde sürekli olarak devrimin "siyasal" yanı ile "toplumsal" yanı arasında bir boşluk (ya da eşitsizlik) görmüştür. Gene Marx, bunun sonucunda, siyasal kurtuluşla toplumsal kurtuluşu bir birinden ayırmaya özen gösterdi."(24) Marx, bu dönemde kapitalizmin gelişme olanakları çerçevesinde proletaryanın da kendi varlık koşullarını yaratacağını düşünür. İki ayrı toplumsal yapı arasında uzlaşmaz çelişki olduğunu ifade etse de, proletaryanın, feodal toplumdan kurtulmak adına, "burjuva cumhuriyeti ve demokrasisi" koşullarının yaratılacağı bir topluma geçişi, burjuva sınıfı ile ortaklaşarak gerçekleştirmesi gerektiğine inanır. Bu toplumsal devrimdir. Siyasal – sınıfsal – devrim niteliği içermez. Engels'in, Marx'ın deyimiyle vurguladığı "toplumsal devrim" kavramı, proletaryanın, burjuva sınıfının toplumsal varlığına son verdiği devrim anlayışı değildir. Burada kullanılan toplumsal devrim kavramı burjuvazi ve proletaryanın kralcı–feodal olan topluma karşı gerçekleştirdikleri bir toplumsal değişim devrimidir. İktidarın ve düzenin sınıfsal niteliğinin değişimi değil, iktidardaki mevcut sınıfın olgunlaşan değişim koşulları çerçevesinde yeniden oluşturulmasıdır. Monark yönetim yerine, burjuva

cumhuriyeti yönetiminin oluşturulmasıdır. Proletaryanın, burjuvazi ile iktidarda olması, proleter sınıfın egemenliği anlamına gelmez. Bu anlama gelebilmesi için, proletaryanın siyasi iktidarı yanında, hemen ardından, toplumsal devrimi gerçekleştirme sürecine girmek ve proletarya iktidarı (ya da diktatörlüğü) koşullarında, yeni toplum (sosyalist toplum) yapısından burjuvazinin siyasi ve toplumsal varlığını sonlandıracak evreyi gerçekleştirmesi gerekiyor. Çulhaoğlu, bunu şöyle açıklar; "Burjuvazinin politik olarak alaşağı edilmesi mümkündür. Ama aynı sınıfın toplumsal varlığına son verilebilmesi için mutlaka olgunlaşması gereken koşullar vardır. Burjuvazinin politik olarak alaşağı edilmesi ile bir sınıf olarak toplumsal varlığına son verilebilmesi koşullarının olgunlaşması arasında bir dönem yer alır. Bir 'geçiş' dönemi Marx'ta 1848–50 arasına ilişkin çözümlemelerde bu dönemin adı 'sürekli devrim'dir"(25)

Çulhaoğlu, aynı yerde, sosyalist hareketin siyasal devrim, toplumsal devrim stratejilerinden ötürü bir çok ayrışma yaşadığını ifade eder. Bu ayrımın, Marx'ın nesnelliğe çubuk bükmesi ile Lenin'in daha çok öznel olana doğru çubuk bükmesi arasında gerçekleştiğine değinilir. Çulhaoğlu, her iki yaklaşımın; Marx'ın 19.yüzyıl modeli ile, Lenin'in 20.yüzyıl modelinin de sosyalist harekette ayrışmaların temelini oluşturduğunu vurgular. Az önce değinilen, siyasal ve toplumsal olan arasındaki boşluğun doğurduğu farklı modellerin temelinde yatan neden olarak; proletaryanın sınıf bilinci ve bilinçlenme süreçleriyle ilgili değişik yorumların olduğu açıklanır. Çulhaoğlu, Marx'ın modelinin boşluğu doldurma yöntemi olarak proletaryanın sınıfsal varlığının fiziki güçlenmesini ve kitlesel bilinçlenmeyi seçtiğini yazar. Lenin'in modelinde ise boşluk doldurma yöntemi olarak, öncü müfrezenin iktidar aygıtına sahip olması ve proletaryanın öncü kesimlerinin güveninin kazanılması olarak uygulandığını söyler. Bu ayrışmaya dair önemli ve meşru örneği de Ekim Devrimi olarak verir. Siyasal ve toplumsal devrim arasındaki boşluğu "1917'nin örgütsel alanda bir tür jakobenizm, iktidar alanında da proletarya diktatörlüğü ile doldurduğunu"(26) aktarır.

Sonuç olarak, devrim kuramı konusunda, 1848–50 döneminin sonuçlarını toparlarsak;

"1–Marx ve Engels, devrimin sürükleyicisi olarak liberal burjuvaziyi görme anlayışını, 1848 yılının ortasında bütünüyle ve bir daha geri dönmemecesine terk etmişlerdir.

2– Liberal burjuvazinin burjuva devrimlerindeki önder konumunun yok olması, tek başına 20.yüzyılın, 1917'nin ve emperyalizmin ürünü değildir. 1848–50 döneminde liberal burjuvazi uzaklara düşmüştür.

3– Sürekli devrim, liberal burjuvazinin tablo dışına alınması ile ortaya çıkmış, sürekli devrimin özü olarak da birbirlerine tam üstünlük sağlayamayan küçük burjuvazi ile proletarya arasındaki anlaşmalı–çekişmeli dinamizm görülmüştür.

4– Yapısı ve doğası gereği, burjuva devrimi hiçbir zaman tam olamaz. Bugün en gelişkini ve en demokratı dahil tüm kapitalist ülkelerde demokrat talep ve hareketlerin varlığı bunun en açık göstergesidir."(27)

2– Aralık–1851

Üçüncü dönem içinde, parlamenter rejim, daha yerleşmeden kısa sürede ortadan kaldırıldı. Buna yol açan unsurlar arasında farklı dönemlerde yaşanan ayrı olaylar söz konusudur. 1848 Şubat devrimi burjuvazi ile beraber proletaryanın öne çıkmasını sağlarken 1848 Haziranında burjuvaziye tehdit unsuru olan proletarya siyaset sahnesinden silinmeye çalışılır. Ardından aynı baskıcı siyaset, demokrat küçük–burjuvaziye de uygulandı ve sosyal demokrat siyaset hem meclisten çıkarılmaya hem de toplum düzlemindeki meşruluğu yok edilmeye çalışıldı. Siyaset ve iktidar düzen partisi tarafından işlenmeye başlandı. Burjuvazinin egemen bloğu iç çatışmaları yanında, yine de sınıfsal egemenlik oluşturma koşullarını yaratmaya çalıştı. Ancak burjuvazi, söz konusu iç gerilimleri iktidarda da yaşayınca, iktidarın istikrarsızlığını doğurdu. Burjuvazinin siyasal temsiliyeti çatlamaya başladı.

Bu dönemde, Bonaparte, mevcut sermaye gruplarının çatışmalarından ve siyasi istikrarsızlıktan yararlanarak halk üzerinde ve özellikle de köylüler üzerinde meşruiyetini oluşturmaya başlar. Bonaparte'ın ulusal meclisi pasif duruma düşürmesi, kendi iktidarının yasal koşullarını hazırlaması, burjuvaziyi dahi karşısına alacak kadar sıkı bir yönetim uygulaması Bonaparte'ın 2 Aralık 1851'de diktatörlüğünü getiren koşullar oldu.

Bonapartizm

10 Aralık 1848 seçimleriyle başkanlığa seçilen Louis Bonaparte, bu desteğini Fransa'nın istikrarsızlığını, düzensizliğini düzeltme vaadiyle, çoğunlukla köylülerden ve lümpen proletaryadan sağlamıştı. Köylülerden kasıt, imparatorluğu ya da krallığı, işçi sınıfına karşı destekleyecek olan küçük toprak sahibi köylüleri kastediyorum. Bonaparte'ın Napoleon soyundan gelmesi soyluluğun göstergesiydi. Ayrıca "laf" yerine "fazla iş" sözü veren, huzur ve güven toplumu öneren, güçlü devlet, "babacan" lider görünümü de sunan Bonaparte'tı Bunların tümü Bonaparte için büyük bir desteğin sağlanmasına yaradı.

Bonaparte, 1852 yılında ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmek için, anayasanın ilgili maddesini değiştirerek başkanlığını uzatmayı bir yasa önerisiyle meclise sundu. Ancak, parlamento bu yasayı kabul etmedi, bunun üzerine aynı yıl Bonaparte, kendisini III. Napoleon olarak imparator ilan eder.

Marx'ın bonapartizm kavramı, söz konusu rejime uygun olarak türettiği bir kavram değildir. Bu kavram, sadece Engels tarafından devlet–toplum–sınıflar arasındaki ilişkileri tarif etmede kullanılmıştır. Engels, bunun için bonapartizmi toplumun egemen olan sınıflarından "özerkleşmiş devlet gücü" diye tarif eder. Ayrıca, Marx ve Engels, bonapartizm ile ilgili çözümlemelerinin belirli bir tarihsel konjonktür içerdiğini ifade ederler. Bonapartizmi Fransa'nın özgülünde gelişen, somut siyasal pratiğin ürettiği bir takım gelişmelerle açıklamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla, bonapartizm tarihsel süreçte kapitalist devlet biçimlerinden ya da kapitalist yönetim biçimlerinden belirli bir özgüllüğü yansıtır.

Marx ve Engels, bonapartizmi; bir kişinin kapitalizmin yürütme gücünü,yani anayasal parlamenter cumhuriyeti kaldırması ve devletin kendisiyle, bütün aygıtlarını yönetimi altına almasıyla, topluma hakim olması biçiminde yorumlarlar. Buna da diktatörlük denir. Tülay Arın, burjuva devletin, iki durumda anayasal–parlamenter rejimden, daha otoriter ve despotik biçim taşıdığını ifade eder. Birincisi, işçi sınıfı mücadelesinin burjuvaziyi iktidardan alaşağı edeceği bir durumda gerçekleşir. İkincisi, kapitalizmin siyasi istikrarsızlığının belirdiği durumlarda gerçekleşir.(28) Bu nedenle kapitalizm koşullarında, egemen sınıf anayasal – parlamenter rejimi koruyamadığı, ayrıca işçi sınıfının da iktidar olabilmesi koşullarının gelişemediği dönemde, Bonaparte'ın darbesini yapma koşulu belirmiştir. Egemen sınıf, böylesi bir durum karşısında ekonomik–politik çıkarını sürdürmek ve korumak için, ayrıca istikrar ve huzur toplumuna kavuşmak için, burjuvazi kendi siyasal temsiliyetini daha otoriter ve baskıcı olan bir kişiye siyasal gücünü kullanma yetkisi tanır.

Burjuvazinin demokratik, parlamenter rejim biçimini benimsemesi, genel oy hakkının sağlanmış olması, görece özgürlükler vb. birtakım ilerici normlar feodalizme karşı kullanılırken tarihsel anlam içeriyordu. Ama bu dönemde, burjuvazinin istikrar aradığı, işçi sınıfının varlığını belirginleştirdiği koşullarda, varolabilen ya da yeniden üretilen tüm görece ilerici normlar, uygulamalar bu kez burjuvaziye karşı dönmüştü. Burjuvazi geriliyordu, kapitalizmin krizi yaşanıyor ve iktidar boşluğu vardı. Burjuvazi, böylesi bir nesnelliğe çözüm bulmak zorunda kalır. Bu çözüm de; geçici bir dönem sermaye adına hem siyasal hem ekonomik hem de toplumsal yapı üzerinde güçlü bir irade yaratmak olacaktır. Bonaparte'ın burjuvazi adına tarihsel önemi buradadır. Bonaparte, "burjuvazinin maddi gücünü korumakla, onun siyasal gücünü yeniden yaratıyor."(29)

"Marx, böyle bir durumu,birbirlerine karşı mücadele eden sınıfların arasındaki denge Fransız toplumunda çatışan sınıflar arasındaki denge olarak nitelendirir"(30) Burjuvazi sınıf olarak kendi çıkar çatışmalarını sermaye grupları arasında yaşıyor; işçi sınıfı Haziran yenilgisine rağmen, burjuvazi için bir tehdit unsuru olarak değerlendiriliyor. Ancak her iki sınıfın da yönetebilecek durumda olamaması, siyasal irade gösterme gücüne sahip olamaması iki sınıfın dışında bir çözüm arayışını gün-

deme getirir. Bonaparte'ın müdahalesi, böylelikle, iki sınıfın da yönetememesi nesnelliğine denk düşer.

Bonaparte ve bonapartist devlet, kendini sınıflar arasındaki dengenin dışında konuşlandırdığından devletin bağımsızlaşması durumunu ortaya çıkarır. Bonaparte, bağımsız durumunu, sermaye ve emek kesimlerinin dışında, köylülerden aldığı destekle pekiştirir. Bonaparte'ın da toplumsal bir yansıması köylülerde kendini göstermiştir. Bonapartizm köylüler sayesinde bir siyasal temsiliyet taşımıştır. Bonapartizmin, iki sınıfın dışında bir siyasal temsiliyet taşıması, bonapartizmin sınıflar üstü bir özelliğini ortaya çıkarır.

"Kendini toplumdan bağımsız kılan bir yürütme gücü olarak Bonaparte, misyonunun "burjuva toplumunun" güvenini sağlamak olduğunu hissediyor"(31) Bonaparte bu misyonun bilinciyle, sınıflar arasındaki bu çıkmazı bağımsız devlet aygıtıyla çözmeye kalkıştı. Sınıflar mücadelesi modernleşme sürecini de ilerletemediğinden, bu sürecin yürütücü görevini de bağımsız devlet üstlenir. Bu özellik, devletin bu ekonomi politikası burjuva sınıfına ters düşmeyecekti. Bonaparte'ın özel çıkarıyla, devletin genel çıkarı burjuvazinin ekonomi – politiğiyle uyumluluk gösteriyordu. Devletin sağladığı kâr Bonaparte'ın imparatorluk iradesini güçlendiriyor, öte yandan da burjuvazinin sermaye birikimine katkı sağlanıyordu. Sanayi yatırımları, devlet kredileri, ihracat destekleri, borsa oyunları, tüm bunlar birikimi sağlayan alanlar oldu. Böylece bonapartist dönem burjuvazinin istikrarını sağlamak üzere sermaye sınıfına güçlü bir güven kazandırdı, kriz ile yıpranan kapitalist üretim ilişkileri yeniden üretildi.

Bonaparte'ın burjuvazi adına yüklendiği bu geçici dönem artık konjonktürel özelliğini tamamlıyordu. Çünkü, burjuvazi, artık siyasal temsiliyetini sağlayacak irade gücüne erişmişti. Burjuvazi sermaye birikim sürecinde, artık Bonaparte'ın ve büyük devletin engelleyici rolüyle karşılaşmak istemiyordu. Toplumsal hegemonya sermaye adına yeteri kadar sağlanmıştı. Burjuvazi oyunu kendi koyduğu kurallarla oynamak istiyordu. 1860'tan sonra, İngiltere ile yapılan serbest ticaret antlaşmasına bozulan burjuvazi, laik eğitimden rahatsız olan ve İtalya ile savaşı onaylamayan kilise de, sosyalistlerle aynı cephede Bonaparte'a karşı muhalefet etmeye başladılar. Bonaparte, 2 Eylül, 1870'de Prusya ile yapılan savaşta Fransa'nın yenilmesiyle tutsak düşer, ardından, resmi olarak imparatorluğu 4 Eylül 1870 Paris Devrimiyle son bulur.

Fransa'da iç savaş

Fransa'da iç savaş çalışması Kral Marx'ın 1870'de Fransa–Almanya savaşını konu alan ve bu konu üzerine Uluslararası Emekçiler Derneği (Birinci Enternasyonal) adına yazdığı çağrıları içerir. Aynı çalışma, aynı zamanda 18 Mart 1871 Paris Komünü'ne ilişkin değerlendirmeleri de içerir. Marx'ın ve Engels'in söz konusu

olaylarla ilgili olarak yazdıkları mektuplar ve çeşitli konuşmalar bu çalışma içindedir.

Marx, bu kitabında, proletaryanın bağlı bulunduğu ulusun, bir başka ulusla girişebileceği savaş karşısında (Fransa–Almanya gibi) nasıl tutum takınması gerektiği, ulusallıkla–sınıfsallık arasındaki ilişkiyi inceler. Proletaryanın iktidar mücadelesini oluşturmasını ve iktidar gerçekleştiğinde nasıl bir yönetim biçiminin uygulanması gerektiğini ele alır. Ayrıca, proleter hareketin iktidarı alabilecek güce eriştiğinde ve proleter iktidar kurulduğunda burjuvazinin tüm kesimleri işçi sınıfı karşısında ortak bir cephe oluşturduklarını vurgular.

"İktidarını Fransa'daki sınıflar savaşımını sömürerek kapan ve onu dışardaki süreli savaşlar aracıyla sürdüren Louis Bonaparte."(32) 1851 darbesiyle iktidarını imparatorluk sanıyla pekiştiren Bonaparte, Fransa–Almanya savaşıyla bu iktidarının devamlılığını amaçlıyor. "Avrupa dengesi ve ulusal onur bahanesi ileri sürülerek siyasal niyetler dünya barışını tehdit ediyor." safsatasıyla Fransa ulusunu etkilemeye çalışan Bonaparte, savaşkanlığını böylesi siyasi motiflerle süslüyor. Ayrıca, Bonaparte, Enternasyonalin Fransa'daki il örgütlerini kapattırıyor. Fransa'da, Bonaparte dışında hiçbir kesim savaş yanlısı bir eğilimde değildi. Aksine, savaş ilanının borsadaki spekülasyonları arttırmak üzere dile getirildiğini düşünüyorlardı.

Marx, Fransa–Almanya savaşına karşı olarak Enternasyonal'de sunduğu çağrıda şunu söyler; "Savaş adil midir? Savaş ulusal mıdır? Hayır! Savaş bir haneden savaşıdır. İnsanlık, demokrasi ve Fransa'nın gerçek çıkarları adına, Enternasyonal'in savaşa karşı protestosuna tamamen ve vargücümüzle katılıyoruz!"(33) Bu savaştaki amacın ulusal bağımsızlık içermediği, doğrudan egemenler arası bir güç ve sermaye birikimi yağmasının niyetini taşıdığı ortadadır. Bu amaçla Marx, her iki ülkenin işçi sınıfına bu savaşa taraf olmamalarını ve proletarya safında barış propagandası yapılmasını önerir. Her iki ülkenin burjuva çıkarlarına, özellikle de Fransız sermayesinin, Bonaparte'ın çıkarlarına taraf olmamalarını ciddiyetle önerir. Çünkü Marx, Bonaparte'ın ya da burjuvazinin aç gözlülüğünün arkasında yatan şeyin şu olduğunu ifade eder; "Louis Bonaparte'a onsekiz yıl boyunca kan dökücü onarılmış imparatorluk kaba–güldürüsünü oynama iznini verenlerin, Avrupa hükümetleri ile egemen sınıfları olduğunu da unutmayalım."(34) Bonaparte'ın saldırganlığı yanında, Avrupa'daki diğer kapitalist / burjuva ülkelerin savaş siyasetini ulusal çıkarlarla işlemediğini vurgulayan Marx, Almanya proletaryasının da böyle bir savaşta Alman burjuvazisi yanında değil, Fransa proletaryasının, dolayısıyla Enternasyonal'in yanında yer alması gerektiğini açıklar.

Almanya proletaryasının bu çağrıyı desteklemesinin ardından İngiliz proleterleri de aynı desteği verirler. Bu dönemde, Uluslararası Emekçiler Derneği'nin örgütlülüğüyle ve yapılan çağrı sayesinde, ülkelerin işçileri Enternasyonal öncülüğünde birleşiyor. Emeğin egemen olacağı ve uluslararası barışın kural sayıldığı bir toplumun doğması amaçlanıyor.

Tüm bunların sonucunda Bonapate'ın 1870'de başlattığı savaş Sedan'da Fransa'nın yenilmesiyle son bulur. Fransa'yı bu sonuca ulaştıran en önemli etken 4 Eylül 1870 Paris Devrimi'ydi. İmparatorluk kaldırıldı ve cumhuriyet tekrar ilan edildi.

Fransa'da 1789'dan sonra gerçekleşen bütün toplumsal kalkışmalarda proletaryanın da etkisi olmuştur. Devrimci kalkışmaların bütününe proletarya bir biçimde de olsa nitel bir etkide bulunmuştur. Proletarya 1848 Şubat Devriminin gerçekleştirilmesinde "toplumsal cumhuriyet"in ilan edilmesini sağlamıştır. Proletaryanın gücünü farkeden burjuvazi, işçileri silahsızlandırmaya yönelir ve Haziran'da yenilgiye uğratırken, proletaryanın mücadelesini 1851 Bonaparte darbesine değin kesintiye uğratamaz. Proleter hareket, çeşitli bölgelerde, özellikle de Paris'te siyasal eylemleri gerçekleştirirken, örgütlülüğü benimseyip parti kurmayı dahi gerçekleştirir. Proleter hareket, sınıf olarak farklılığının bilincine vardıkça, sınıf çıkarlarının egemen sınıftan ayrı olduğunu kavrayınca örgütlülüğünü ve siyasi duruşunu burjuvazi karşısında daha fazla sağlamlaştırmıştır. "Proletarya Fransa'yı "henüz" yönetebilecek bir durumda değilse, burjuvazi de "artık" yönetemiyordu."(35) Burjuvazinin de siyasal temsiliyetteki parçalılığı sonucunda doğan politik bunalım, burjuvazinin yönetim krizlerine neden oluyor. İktidarın, burjuvazinin egemen bloğundan oluşturulması, iktidar ve devlet içinde grupsal çekişmeleri doğuruyor. Bonaparte'ın müdahalesi, burjuvazinin yönetim konusundaki yeteneksizliğini kanıtlayan tarihsel göstergedir. Öte yandan, Bonaparte'ın darbesi yönetimdeki boşluğu doldurmuş olsa da, sonuçta bu müdahale burjuvaziden yana yeniden bir yapılanmanın sağlanması için gerçekleşen darbeydi. Bonaparte'ın diktatörlük dönemi burjuvazinin yükselme ve zenginleşme olanaklarını daha da arttırdı. Burjuvazi, belki iktidar olabilmenin siyasal yetkinliğine tam olarak erişememiş olsa bile, Bonaparte sayesinde, hem bu yetkinliğin öğrenilme süreci sağlanacak hem de mali birikimini daha da arttıracak.

Bonaparte'ın Almanya karşısındaki yenilgisi 4 Eylül 1870'de Paris Devriminin gerçekleşme tarihi oldu. Halk, bugün yasama meclisini sarar ve belediye sarayına yönelir, bunun ardından Bonaparte'ın imparatorluğu yerine, cumhuriyet yönetimine geçilir ve ulusal savunma hükümeti kurulur. Marx, cumhuriyet ilanının imparatorluk tahtını bütünüyle çökertmediğini, sadece burjuvazi adına siyasal yönetim için bir boşluk dolduruyordu yorumunu yapar. Çünkü, cumhuriyet ilanı ile toplumsal bir alt–üst oluş eylemi gerçekleşmiş değildir. Burjuvazinin doldurmaya çalıştığı siyasi boşluk yanında, proletaryaya da cumhuriyetin sağlayacağı görece özgürlüklerden yararlanarak kendi örgütlülüğünü yapılandırmasını önerir. Bu dönem, proletaryanın daha hareketli olduğu dönemdir, aynı zamanda nispeten daha bilinçlidir. Cumhuriyete geçilmesi, proletaryanın sınıf bilincinin gelişmesi için katkı sağlayacaktır. Bonaparte dönemi, proletarya adına bu anlamda daha geriletici olmuştur. Marx'ın az önce vurguladığımız gibi "proletarya "henüz" yönetebilecek durumda değilse..." yorumu, cumhuriyet döneminin sağlayacağı kısmı olanaklardan yararlanarak proletaryanın da yetkinliğini arttırmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Proletaryanın iktidar olabilecek potansiyele erişmesi amaçlanıyor.

Ulusal savunma hükümeti, Almanya'nın savaşı kazanmasından sonra, Fransa cumhuriyeti adına orduyu silahsızlandırmaya yönelir. Amaç, cumhuriyetin yine güçlü bir proleter devrimi ile karşılaşmasını önlemektedir. Silahsızlandırma politikası yine proletaryaya uygulanır. Ulusal savunma hükümeti, bunu Almanya ile yapılan teslimiyet antlaşmasına dayandırır, ancak bu doğru değildir. Paris emekçilerinin devrimiyle, 4 Eylül 1870'deki cumhuriyetin ilanı ile kurulan ulusal savunma hükümeti, proletaryayı saf dışı etme, etkisizleştirme politikasıyla karşı karşıya getirir.

Proletarya, ulusal savunma hükümetinin bu siyasi manevrasına karşı 18 Mart 1871'de Paris Komünü'nün ilanıyla yanıt verir. "Başkent proleterleri diyordu 18 Mart bildirgesinde Merkez Komite, yönetici sınıfların tükenmişlik ve ihanetleri karşısında kamu işlerinin yönetimini ellerine alarak işleri yoluna koymak zamanlarının geldiğini anladı. Proletarya kaderini kendi eline almanın ve iktidarı fethederek geleceğinin zaferini sağlamanın, kendi kaçınılmaz görevi olduğunu anladı."(36) Proletaryanın bütün olarak yönetime geçmesi yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesine neden oldu. Komün, kentin çeşitli ilçelerinden kamu oylamasıyla seçilen, belediye meclisi üyelerinden oluşuyordu. Bu üyeler görevlerine karşı sorumluydular ve her an görevden geri alınabiliyorlardı. Komün, sadece işçilerden ve işçilerin ünlü temsilcilerinden yapılanmıştı. Alınan kararların tümü proleter niteliği gözetilerek alınıyordu. Öyle ki, Komün din konusunda da, eski toplum temsilcilerinin konumu konusunda da, proleter nitelik gözeterek, işçi sınıfının çıkarı amaçlanarak özgürce kararlar alıyordu.

En sonunda Komün iktidarı, Komün'ün özgün düşüncelerinden sadece bir kısmını gerçekleştirebilme olanağı oldu. Ancak, Komün iktidarının sağladığı tek ve önemli şey şuydu; geleneksel toplum normlarını ve geleneksel yönetim anlayışını yıkarak, bunların yerine, artık toplumu ve bireyleri gerçekte temsil etmeyen kişi ve kurumları kaldırarak, bireylerin ve toplumun kendini yönetmesini amaçlayan bir hareket ve iktidardı; Komün.

18 Marttan bu yana yönetim ve uygulama Ulusal Muhafız Merkez Komitesi tarafından gerçekleştiriliyordu. 26 Martta Komün seçimleri yapıldı. 28 Martta Komün tam anlamıyla ilan edildi. Komün 30 Marttan itibaren kararlar almaya başladı;

a) Komünün ilk kararı, sürekli ordunun kaldırılması ve yerine silahlı halkın geçirilmesi oldu.

b) Komünün parlamenter bir örgüt değil, aynı zamanda hem yürütücü hem de yasamacı etkin bir örgüt olması gerekiyor.

c) Komün kentin çeşitli ilçelerinden seçimle gelen belediye meclisi üyelerinden oluşacak, bu üyeler her an görevden geri alınabilecek, aynı zamanda üyelerin işçi olması gözetilecek.

d) Polisin siyasal ayrıcalıklarına son verilerek, merkezi hükümetin aleti olmaktan çıkarıldı. Komünün sorumlu ve her an görevden alınabilir bir görevlisi durumuna getirildi.

e) Yönetimde yer alan bütün memurlar aynı konuma oturtuldu.

f) Komünün üyelerinden, diğer en alt düzeydeki görevlilere kadar, bütün kamu hizmetleri karşılığında işçi ücretleri ödenecekti.

g) Yüksek devlet görevlilerinin hem temsil ödenekleri hem de geleneksel rüşvet uygulamaları kaldırıldı.

h) Kamu hizmetleri, merkezi hükümet tarafından korunan kimselerin özel mülkiyeti olmaktan çıktı.

ı) Sadece belediye yönetimi değil, o zamana kadar devletin gördüğü bütün işler Komünün eline geçti.

i) Komün, manevi baskı aleti olan "rahiplerin iktidarını" da ortadan kaldırdı. Varlıklı kurumlar oluşturan tüm kiliselerin dağıtılıp mülksüzleştirilmelerini kararlaştırdı

j) Öğretim kurumların tümü, hem parasız olarak halka açıldı, hem de kilise ile devletin her türlü müdahalesinden kurtarıldı.

k) Adalet bağımsızlaştırıldı, yargıçlar ve hakemler de göreve seçimle gelecek, sorumlu ve geri alınabilir olacaklar.

l) Komün rejimi Paris'te ve ikincil merkezlerde bir kez kurulduktan sonra eski merkezi hükümet, yerini taşra illerinden de üreticilerin kendi hükümetlerine bırakmak zorunda kalacaktı. Komün hedefi, tüm ülkeye yayılan bir yönetim örgütlülüğüyle, devlet gibi otoriter ve tek güç olma yetkisini elinde tutan aygıtı parçalamaktı. Ancak, gene de merkezi bir odağın yönlendiriciliği olacak, ama her şey Komün anayasasına bağlı olarak eşit–adil–haklı yürütülecek

m) Komünün varlığı, krallığın yokluğunu ön gerektiriyordu. Komün, cumhuriyete gerçekten demokratik kurumlar temelini sağlıyordu. Yerel yönetimlere özerklik sağlanıyordu.

n) Komün, fırın işçilerinin gece çalışmasını kaldırdı. İşverenin bu konulardaki yetkisi oldukça sınırlandı.

p) Komün, kapatılmış bütün fabrika ve atelyelerin karşılığının ödenmesi koşuluyla işçi birliklerine verilmesini kararlaştırdı.

r) Komün yönetimine seçilmiş yabancıların (başka uluslardan olanların) görevleri de onaylandı. Çünkü, "Komün bayrağı dünya cumhuriyetinin bayrağıydı."(37)

Marx; Komünde "imparatorluğun antitezi"ni görüyordu. Komünün gerçek gizemini "özsel olarak bir işçi sınıfı hükümeti, üreticiler sınıfının mülk sahipleri sınıfına karşı mücadelesinin sonucu, emeğin iktisadi kurtuluşunu gerçekleştirmek olanağını sağlamak üzere en nihayet bulunan siyasal biçim"(38) olarak açıklıyordu. Bu yorumla birlikte, Komünün Marx tarafından farklı yorumlandığı düşünülebilir.

Bunun nedeni, Marx'ın Komünü bir yandan tarihsel– kuramsal nitelikleriyle temelden değerlendiriyor, öte yandan da gerçek bir olgu olarak, yani işçi sınıfının karşıtı burjuvazi karşısındaki siyasal eylemi ve örgütlülüğü olarak değerlendiriyor. Bu yazıda ise, daha çok Komünün ikinci yorumuna yer açılmıştır. Komünün sınıf mücadelesindeki önemi, bu yazıdaki yerin büyüklüğünden de fazla anlam içerir.

İşçi sınıfı için iktidar olmak, yönetimin aygıtlarını kullanmak ve devleti ele geçirmek, devrimci bir perspektife oturan sınıf hedefi olmuştu. Bu hedef için verilen mücadele ekonomik–siyasal–ideolojik yanlarıyla bütünlük içeriyordu. Paris Komünü bu bütünlük ve hedef doğrultusunda gerçekleştirilen siyasal eylemdi. İşçi sınıfının tarihsel olarak kapitalizm karşısında gösterdiği mücadeleci süreklilik sonucunda Paris Komünü deneyi ile burjuva siyasallığından kopuşun mümkün olduğunu kanıtlıyordu. Paris Komünü, burjuvazi karşısında, işçi sınıfının siyasi fenomenidir. İşçi sınıfı, Komün iktidarıyla toplumsal yapının alt–üst oluşunu hedefliyor olsa da, iktidar koşullarında bunu sağlayabilecek devrimci dönüşümü gerçekleştiremedi. Başka deyişle, Komün, ekonomik ve toplumsal yapıyı tam olarak değiştiremedi. Ancak siyasal yapıyı ve buna bağlı aygıtların işlevlerini yeniden tanımladı ve kullandı. Marx ve Engels, iktidar olan proletaryanın sınıfsal hegemonyasını oluşturmak için, hem iktidara hem de devlet aygıtına diktatörlükle belirlenmiş bir siyaset tarzını uygulamayı doğal olarak düşünüyorlardı. Proletarya diktatörlüğünü ve proleter devleti geçiş dönemine ait bir siyasal model olarak değerlendiriyorlardı. Ancak, Komünün verili siyasal yapılanması ve buna bağlı olarak verili siyaset pratiği, Komünün geçiş modeli özelliği taşımasını sağlamadı. Öyle ki, Marx ve Engels, Paris Komünü'nü, işçi sınıfı içinde demokrasiyi uygulamadığı için değil, Komünün burjuvaziye diktatörce davranmadığı için eleştirmişlerdi.

Komün'de devlet

"Mutlak monarşi döneminde, Devrim sırasında ve birinci imparatorluk altında, bu devlet aygıtı burjuvazinin, dolaysız bir biçimde sürdüğü egemenliğini hazırlamanın bir aracı olmuştur. İkinci imparatorluk döneminde, burjuvazinin dolaysız sınıf hakimiyeti yerini yeniden siyasal alanın özerkliğine bırakmıştır. Devlet bu dönemde "tamamıyla bağımsız" kılınmış gibi görünür. Başka deyişle, devlet aygıtı burjuvazinin doğrudan kontrolü altına girmeden de onun sınıf çıkarına hizmet eder."(39)

Komünün yukarıdaki kararlarından da çıkarsanacağı gibi, Komün daha farklı bir devlet yapılanmasını oluşturmaya yöneldi. Komünün kararları ve uygulamaları geleneksel devlet organizasyonundan farklı olarak yapılandırılacağını gösteriyordu. "işçi sınıfı devlet makinesini olduğu gibi almak ve onu kendi hesabına işletmekle yetinemez"(40) Burjuvazinin iktidarı koşullarındaki devlet organizasyonuyla, sınıfının iktidarı koşullarındaki devlet, işlevi, anlamı itibarıyla sınıfsal farklılık içerir.

Komün, bu anlamıyla işçi devletini proleter çıkarlar doğrultusunda niteliksel, işlevsel yapılanmaya tabii tuttu.

Komün, devlet aygıtının oluşum sürecini inceledi; buna göre, toplumda üretim organizasyonu belirli bir işbölümüne dayanıyordu. İşbölümü sayesinde sağlanan üretim ortak çıkarı, toplumsal çıkarı gözetiyordu. İşbölümündeki organizasyonun üst aygıtı olarak tanımlanan devlet, üretimdeki bölüşümü de düzenlemeye yönelir. Böylelikle, devlet aygıtıyla, özel çıkar ve genel çıkar arasındaki ilişkiyi siyasi hegemonya kurarak özel çıkardan yana olan bir bölüşüm uygulamaya yönelir. Devlet, özel olanı siyasal uygulamalar, yasalar, baskı güçleri ile meşrulaştırmaya çalışarak toplumsal olanı, genel olan çıkarı parçalıyor. Bu tür bir devlet yapılanmasının sadece krallıkta olmadığını, aynı zamanda demokratik cumhuriyette de benzeri bir devlet işleyişi olduğunu bilmek zorundayız. Devlet bunun sonucunda toplumsal olandan bağımsızlaşır, daha fazlasıyla özel olanın çıkarını korumaya ve özel olanın meşruiyetini oluşturmaya çalışır. Engels, "Fransa'da İç Savaş" kitabının giriş bölümünde; "gerçeklikte devlet, bir sınıfın bir başkası tarafından bastırılmasına yarayan bir makineden başka bir şey değildir."(41) diyor. Aynı konuda Marx; "sürekli ordu, polis, bürokrasi, din adamları ve yargıçlar gibi, sistemli ve aşamalı bir iş bölümü planına göre biçimlendirilmiş ve her yerde varolan organlarıyla, merkezi devlet iktidarı, doğmakta olan burjuva topluma feodalizme karşı giriştiği savaşımlarda güçlü bir silah hizmeti gördüğü mutlak krallık çağına kadar çıkar."(42) diyerek, Fransız Devrimi'ne kadar gelen devletin, devrim sonrasında modern bir üstyapıya kavuşmasıyla, aslında devletin işlevi itibarıyla değişen bir özelliği olmadı. Feodal özellikler, kralcı–hanedan–yönetim tarzları silindi, devlet burjuvaziden yana olmak üzere daha fazla bağımsızlaştırıldı. Devletin, sermaye adına hegemonya oluşturma mekanizmalarıyla, ekonomi–ticaret alanlarında burjuvazi için mali ön açıcılığı sermaye sınıfı güven veriyordu. Asker ve polis gücü ile devlet varolanı, devam ettirebilecek baskı gücüne de sahip olduğunu kanıtladı. Marx, devrim öncesi ve sonrasındaki burjuva devletin benzerliğini sergiliyordu; "modern sanayinin ilerlemesi geliştikçe, sermaye ile emek arasındaki sınıf karşıtlığı da genişliyor, yoğunlaşıyor, devlet iktidarı gitgide sermayenin emek üzerindeki ulusal bir iktidar, toplumsal kölelik ereklerine göre örgütlenmiş toplumsal bir güç, bir sınıf egemenliği aygıtı niteliğini kazanıyordu."(43)

Marx, Komün'ün yönetim biçimiyle yeni bir toplumsal formasyonun oluşturulabileceğine inanıyordu. Bu yönüyle, iktidarın yönetimi ve devlet aygıtının kullanımıyla, Komün toplumsal plandaki hegemonyasını, toplumun kendi içinden organize edilerek kurulacağını ifade ediyordu. Marx'ın deyimiyle bu "Komünal kuruluş" olacaktı. Yani, "Komünal kuruluş o güne kadar toplumun sırtından geçinen ve onun özgür hareketini kötürümleştiren asalak devlet tarafından emilen güçleri toplumsal gövdeye geri verecekti." (44) diyerek Komün'ü yorumlayan Marx, Komünün kararlarıyla, yorumunda söz ettiği toplumsal modele geçilebileceğini düşü-

nüyor. Örneğin, sürekli ordunun kaldırılması, devlet aygıtının parçalanması, mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi gibi kararlar Marx'ın yorumunu besliyor.

Komünsel kuruluş süreci ekonomik–siyasal–toplumsal yeniden yapılanma sürecidir. Çünkü daha önce ifade etmiştik; "işçi sınıfı devlet makinesini olduğu gibi almak ve onun kendi hesabına işletmekle yetinemez." Bu nedenle, işçi sınıfı iktidarı siyasal toplumsal yapıda ve devlet aygıtında toplumsal olanı temel çıkar olarak önüne koydu. Salt işçi devleti olma değil, aynı zamanda işçi sınıfının ideolojisini ve siyasetini toplumsallaştırmak bir zorunluluktu. Komünün bu anlamda en önemli niteliği; "Emek'in iktisadi kurtuluşunun gerçekleşme olanağını sağlayan siyasal biçim olması oluşturur."(45) Komün sayesinde oluşturulan emeğin iktidarı, işçi sınıfının ekonomik ve toplumsal köleliğini de sonlandıracaktı. Kapitalizmin üretim ilişkileri ve üretim tarzı, proletaryanın çıkarı doğrultusunda değiştirilecekti. İşçi sınıfının hegemonyasını oluşturma süreçleri toplumsal bütünün her alanında uygulanacaktı. İşçi sınıfı hegemonyasının inşa edileceği dönem proletarya diktatörlüğü dönemidir. Proletarya diktatörlüğüne dönük olarak Komün'ün önüne koyduğu hedefler; büyük bir üretici gücün emeğini sömürerek büyük bir kâr elde eden azınlığın hegemonyasını dağıtmak; mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesini amaçlamak; üretim araçlarını, işçi sınıfını köleleştiren sömürü araçlarını, toprağı ve fabrikaları özgür ve birleşmiş işçilerin (emeğin) sıradan aletleri durumuna dönüştürmek. Tüm bu düşünceler, ki bunlar tam olarak gerçekleşme olanağı bulamadı, Komünün proletarya diktatörlüğüne dönük pekiştirici düşünceleri ve uygulamaları olmuştur.

Komün'ün tarihsel ve siyasal önemini incelemeye devam ederken, Engels'in Enternasyonal'de değindiği bir konuyu, işçi sınıfının niteliğine ilişkin bir vurguyu aktarmak gerekiyor; "güncel yaşantı, var olan hükümetler tarafından ister siyasal, ister toplumsal ereklerle onlara dayatılan siyasal baskı, işçileri istesinler istemesinler siyasetle uğraşmaya zorluyor."(46) Komün deneyinin de gösterdiği gibi, proletaryanın kendi sınıfsal çıkarlarına kavuşması için siyaseti ve siyasi örgütlülüğü bir yöntemsel araç olarak kullanmak zorundadır. İşçi sınıfının salt ekonomik taleplerle yetinmemesi siyasete çekimser kalınmaması ve işçi sınıfının siyasallaşmasının zorunluluk olarak öne çıkarıldığı vurgular olmuştur. "Şimdiye kadar ki bütün hareketlerin en önemlisi Komün'dü, çünkü Komün, siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethini simgeliyordu."(47) düşüncesiyle de siyasallaşmış bir işçi sınıfının ancak iktidarı hedefleyebileceğini vurgular. Marx Komün'de bu anlamda işçi sınıfının, iktidarının kuruluşu olarak simgeliyor. Bunun, işçi sınıfı için siyasal bir kopuş olduğunu ve sınıfın bilinç düzeyinde görece niteliksel bir sıçrama sağladığını düşünüyor. İktidarın sınıfsal biçimini (hatta niteliğini) değiştiren proletarya, üretim araçlarını da kendi eline, yani kamusal olana geçmesini sağlıyor. Kamulaştırma süreci için proletarya diktatörlüğünün şart olduğu kabul ediliyor.

Bu arada Komün'ün karşısında iki kuşatma alanı vardı. Birincisi; Prusya ordusu, işçi sınıfına karşı, düşman ülke olan Fransa ile birleşti ve ortak bir kuşatma

alanı açtı. İkincisi; köylüler, işçi sınıfına karşı kral, imparator ya da diktatörü seçen, devrim yerine düzeni tecrih eden, köylüler ikinci kuşatma alanı yaratmışlardı. Marx Kugelman'a yazdığı bir mektupta, Fransa burjuvazisinin avantajlı bir durumda olduğunu, çünkü Prusyalıların Paris'in hemen yanında hazır bulunmalarının Fransa burjuvazisi adına avantajlı bir rastlantı olarak niteliyor. Buna dayanarak, kapitalizmin, işçi sınıfı karşısında her koşulda birlik gerçekleştirdiğini aktarıyor. Aynı mektupta bu kez; "Paris'in verdiği kavga sayesinde, işçi sınıfının kapitalist sınıf ve kapitalist devlet karşısındaki savaşımı yeni bir evreye girdi."(48) yorumuyla işçi sınıfının mücadelesindeki gelişmeye de ayrıca dikkat çekiyor. İşçi sınıfının kapitalizm karşısındaki siyasal duruşunun, proletaryanın bilinçlenme ve örgütlü mücadele etme yeteneğini geliştireceği vurgulanıyor. Buna en önemli örnek olarak Komün gösteriliyor. 1872'de Komün'ün, yıldönümü için yapılan bir mitingde, Marx, konuşma yaparak Komünü değerlendiriyor ve işçi sınıfının mücadelesi adına kararların da alınmasını sağlıyor. Buna göre; Komün, insanlığı sınıflı toplum yapısından kurtarabilecek toplumsal devrimlerin başlangıcı olarak kabul ediliyor; işçi sınıfı kendi iktidarını kurmadığı sürece karşısında ister kralcı, ister cumhuriyetçi olsun, her zaman sermayenin örgütlü ve birleşik iktidarını, hegemonyasını bulacaktır. Proletarya sermayenin bu gücü karşısında evrensel proleter gücü gösteren enternasyonal dayanışma ve örgütlülüğünü ortaya çıkarmalıdır.

Komün'ün tarihsel ve siyasal önemini vurguladıktan sonra, şimdi de Komün'ün yapısal özelliklerini inceleyelim. Yapısal olarak Komün, iki siyasal akımın karşılıklı gerilimlerini yaşayarak iktidarını sürdürmüştür. "Komün üyeleri, Ulusal Muhafız merkez komitesinde egemen durumda olan bir blanquiciler çoğunluğu ile, çoğu proudhoncu sosyalistlerden oluşan Uluslararası Emekçiler Derneği üyesi bir azınlık biçiminde bölünüyorlardı"(49)

Proudhon'un görüşleri daha çok Komün'ün iktisadi kararlarında kendini gösterir. Proudhon, küçük köylülük ve zanaatçılık kesimlerine hitap eden bir sosyalizm anlayışı oluşturmuştu. Proudhon, emekçilerin ortaklaşma (üretim, örgütlülük gibi alanlarda) süreçlerini reddediyordu. Ortaklaşmanın emekçinin özgürlüğünü engellediğini, emekçiyi verimsizleştirdiğini düşünüyor. Ortaklaşma karşısında, emekçinin etkin ve özgür olabilmesi için rekabet, işbölümü ve özel mülkiyetin iktisadi güçler olarak kalmaları gerektiğini savunuyor. Proudhon, ortaklaşmaları, belki büyük sanayi kolları için (demir yolu gibi) uygun olacağını düşünüyorken, küçük üretimin merkezi olan Paris'te dahi, Komün kararlarıyla küçük üreticileri ve büyük sanayi kollarını da kapsayacak ortaklaşmalar (dernekler) gerçekleştirildi. Bütün dernekleri daha sonra bir federasyon içinde toplayacak uygulamalar gerçekleştirildi. "Komün bu nedenle proudhoncu sosyalizm okulunun mezarı oldu."

Blanquicilerin görüşleri ise daha radikal ve daha fazla siyasaldı. Komploculuk, blanquicilerin devrim görüşlerinde yer alan bir stratejidir. Bu devrim stratejisi, küçük bir sayıdaki inançlı ve iyi örgütlenmiş dar bir grubun, iktidarı uygun bir koşulda ele geçirmesi olarak ifade edilir. İktidarı ile geçiren azınlık grup, toplumun

kendi aklarını kullanabilecek ve kendisini yönetebilecek duruma gelene kadar, yönetimi diktatörlükle elinde tutar. Oysa, Komün taşraya yaptığı çağrıyla, blanquicilerin bu anlayışını da tümüyle reddeder. Çünkü, Komün taşraya yaptığı çağrıyla, taşranın yerel yönetimlere katılmasını, özerk bir yönetimin kurulmasını önerir.

Son olarak, Komün'ün yapısal eksikliklerine maddeler altında bakarsak;

* Proudhon'un küçük burjuva sosyalizmi ve Blanqui'nin azınlığa ait sosyalist yönetim anlayışı ve her iki anlayışın Komün tarafından uygulanmamasına rağmen, yine de Komün içinde siyasal ve ideolojik gerilimlere, işçi sınıfı iktidarında farklı doktrinlerin uygulanmaya çalışılması yönetimde uyuşmazlıklara neden olur.

* 26 Martta seçimlerin yapılmasıyla Ulusal Muhafız Merkez Komitesi yönetimi Komün'e bıraktı. Komünün ilanına kadar Ulusal Muhafız merkez komitesinin çok hızlı iş yapma kapasitesine sahip olduğuna inanan Engels, seçimlerden sonra çalışma hızının düştüğünü vurguluyor. Aynı zamanda, Marx, merkez komitenin hemen seçime gitme ihtiyacını anlamsız buluyor. Merkez komitenin iktidarı zorla ele geçirmiş olmakla suçlanmak için seçime yöneldiğini ve bu yönelimin yanlış olduğunu düşünüyor.

Merkez komitenin hem devlet aygıtında hem de tüm ülkede siyasal meşruluğunu oluşturmadan, yönetim organizasyonunun oluşturulması için toplumun kendisine yönelmenin erken olduğu bir gerçek. Üstelik, proletarya sadece Paris'te etkinliğini oluştururken, ülkenin geri kalan bölgelerinde burjuvazinin etkinliği devam ediyordu. Merkez komitenin bir diğer görevi de burjuvazinin bu etkinliğini dağıtmaktı. Bunu da gerçekleştirme olanağı yaratılmadı.

* Dolayısıyla bir diğer eksiklik de, Merkez Komite ya da Komün devrimin gerçekleşmesinin ardından; Versailles hükümetini (burjuvaziyi) tekrar güçlenmesine izin vermeyecek bir saldırıyla karşı karşıya bırakmalıydı. Komün, burjuvaziye karşı bir iç savaşı başlatmadı.

* Komün, Fransız bankalarına el koymadı.

* Komün, hem burjuvaziye karşı savaşımda hem de yönetimdeki önemi açısından merkeziyetçiliği ve otoriteyi fazlasıyla boşladı. "Otorite ve merkeziyetçilikten tüm koşullar içinde kötülenecek iki şey olarak söz edildiği zaman, bana öyle geliyor ki bunu söyleyenler ya bir devrimin ne olduğunu bilmiyor ya da sözde devrimcilerden başka bir şey değildir"(50) diyordu, Engels.

Ve Paris Komünü 29 Mayıs 1871'de son barikatında düşmesiyle sona erdi.

Komün'ün bu yapısal eksiklikleri yanında, sınıf hareketi için önemli olan, siyasal perspektif üretiminde marksist kuramı zenginleştirici soyutlama örnekleri / dersleri sunuyor olmasıdır. Aynı zamanda Komün, işçi sınıfı iktidarının ne tür olası olaylarla karşılaşacağını gösteren önemli bir deney olmuştur. Komün, Fransa'daki sınıf mücadelesinin özgül yansımasıdır. Sınıf mücadelesinin ve Fransa'daki işçi sınıfının somut ihtiyaçlarına göre biçimlenen ve içeriği oluşturulan proleter kal-

kışmadır. Komün, sınıf mücadelesinde proletarya diktatörlüğü adına önemli bir tarihsel uğraktır.

NOTLAR

1- *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,* I. Cilt, İletişim yayınları, s: 87

2- *S.T.M.A,* I. Cilt , s: 87

3- **Karl Marx;** *"Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i"*, çev: Sevim Belli, sol yayınları, s: 20

4- **Karl Marx;** *"Fransa'da Sınıf Savaşımları (1848–1850)"*, çev: Sevim Belli sol yayınları, s: 37–38

5- **Karl Marx;** a.g.e. (F.Engels'in giriş yazısı) s: 9

6- **Karl Marx;** a.g.e. s: 141

7- **Karl Marx;** a.g.e. s: 49

8- **Aktaran, Mıchael LÖWY;** *"Geçmişin şiiri"*, *"Marx ve Fransız Devrimi"* 11. Tez. Kitap dizisi içinde, sayı: 11, 1991, s: 48

9- **Karl Marx;** *"Fransa'da..."* s: 43

10- **Karl Marx;** a.g.e s: 117

11- **Karl Marx;** *"Louis Bonaparte'in..."* s: 48

12- **Karl Marx;** a.g.e s: 18

13- **Karl Marx;** *"Fransa'da ..."* s: 61

14- **Karl Marx;** *"Louis Bonaparte'in..."* s: 48

15- **Karl Marx;** a.g.e. s: 51

16- **Karl Marx;** a.g.e s: 51–52

17- **Karl Marx;** a.g.e s: 55

18- **Karl Marx;** *"Fransa'da ..."* s: 104

19- **Karl Marx;** a.g.e s: 97

20- **Karl Marx;** *"Louis Bonaparte'in..."* s: 69

21- **Karl Marx;** a.g.e s: 131

22- **Karl Marx;** a.g.e s: 139

23- **Karl Marx;** *"Fransa'da ..."* (F.Engels'in giriş yazısı) s: 12

24- **Metin Çulhaoğlu;** *"Tarih Türkiye Sosyalizm"*, Doruk yayınları, 2. Basım–Haziran 1996, s: 58–59

25- **Metin Çulhaoğlu;** a.g.e, s: 59

26- **Metin Çulhaoğlu;** a.g.e s: 59

27- **Metin Çulhaoğlu;** a.g.e, s: 60–61 (beşinci madde alıntıya dahil edilmedi)

28- **Tülay Arın;** *"Bonapartizm"* makalesi, S.T.M.A içinde, I. Cilt, s: 318

29- **Karl Marx;** *"Louis Bonaparte'in..."* s: 148

30- **Karl Marx;** *"Fransa'da İç Savaş"*, çev: Kenan Somer, sol yayınları, s: 22

31- **Karal Marx;** a.g.e s: 23

32- **Karl Marx;** a.g.e s: 24

33- **Karl Marx;** a.g.e s: 10

34- **Karl Marx;** a.g.e, s: 54

35- **Karl Marx;** a.g.e s: 58–61–66

36- *S.T.M.A,* II. Cilt, s: 379

37- **Mıchael Löwy;** *"Geçmişin Şiri: Marx ve Fransa Devrimi"*, 11. Tez Kitap Dizisi içinde, sayı: 11, 1991, s: 85

38- **Karl Marx;** *"Fransa'da İç Savaş"*, s: 54

39- **Karl Marx;** a.g.e, s: 19

40- **Karl Marx;** a.g.e s: 55

41- **Karl Marx;** a.g.e, s: 55

42- **Karl Marx;** a.g.e, s: 60

43- **Karl Marx;** a.g.e, s: 61

44- **Karl Marx;** a.g.e s: 129

45- **Karl Marx;** a.g.e, s: 131

46- **Karl Marx;** a.g.e içinde, Marx'ın Ludwig Kugelman'a 18 Nisan 1871'de yazdığı mektup, s: 147

47- **Karl Marx;** a.g.e s: 16

48- **Karl Marx;** a.g.e içinde, Engels'in Carlo Terzaghi'ye 14 Ocak 1872'de yazdığı mektup, s: 154

MİNERVA'NIN BAYKUŞU NE ZAMAN UÇMALI?

Koray KILIÇ

Nietsche'ye göre felsefe, Sokrates, Platon'dan beri zihinci bir yola girmiş; yaşama atılımını, içgüdüleri hiçe sayan salt akılcı bilgiye önem vermiştir. 'Yaşam her şeyin üstündedir' diyen Nietsche, zihinciliğe ve tarihe aşırı önem vermekle bu yaşama sırt çevrildiğini iddia eder. Nietsche'nin soy kütüğü, insanlığın, akıl yoluyla gelişmesini saptamaya ve açıklamaya girişen tüm tarihsel analiz biçimlerine karşıttır. Nietsche'nin kendi çağı için en tehlikeli olarak gördüğü şey Hegel felsefesidir. Hegelci düşüncede tarih, tek başına egemen olmuştur. Oysa Nietsche'nin insanı, tarihin akışına karşı yüzer. Yaşamayı öğrenmek ve tarihi de yaşamın hizmetine sunmak ister. Nietsche'ye göre mutluluk unutabilmektir. Mutluluk, bu mutluluğun sürüp gittiği sırada kendini tarih–dışı duyma yeteneğidir. Bütün geçmişi unutarak kendini an'a bırakmasını bilmeyen kimse mutluluğun ne olduğunu bilemeyecektir. Kendini yalnız tarih içinde duymak isteyen kimse, durmadan geviş getirerek yaşamak zorunda olan bir hayvana benzer. Nietsche'ye göre tarihi, objektif olarak anlamaya çalışmak yanlıştır. Böyle bir düşünce, bir kuruntudur yalnızca. Hegel'deki erekselci iyimserliğe karşılık; kötümser bir kişisel tevekkül geliştiren Nietsche, soyut bilgi karşısında; istence ve tecrübeye ağırlık veriyordu. Sistem filozofu olarak nitelediği Hegel'e karşıt olarak bireyi, Hegel'deki bilgiye karşı ise varoluşu öne çıkarıyordu.

Kartezyen akılcılığın oluşturduğu egemen eğilime karşı muhalefet eden Fransız düşünce geleneğinin temsilcisi olan Bergson'da, Nietsche'yle aynı görüşlere sahipti. "Ereklilik terimini kavranmış ya da önceden kavranmış bir düşüncenin gerçekleştirilmesi olarak anlıyorsak eğer, hayat erekliliği aşar" diyen Bergson, zamanı düşünmekten ziyade yaşamak gerektiğini savunuyordu. Bu nedenle; hayat içinde olan, yaşayan gerçeklik ya da oluş'ta yer alan, bir felsefe geliştirmeye yöneldi. Bu felsefe, bir zihin meselesi olarak kavranan felsefenin tam karşıtıydı. Bergson felsefesinde insan, yalnızca kendi bilinci üzerinde yoğunlaşarak, insan deneyimini; tamlığı ve gerçekliğiyle anlama noktasına varabilirdi. Doğal bilimin simgesel dünyasını – sadece bir olayın başka bir şeye dayanılarak araştırılmasını – aşmak ve mutlak bilgiye varmak isteyen Bergson, nedenselliği reddediyordu.

Bu felsefi mirasın yerli savunucularından olan Tüten Anğ'a göre; "Nietsche'den beri 'izm' felsefe için negatif bir anlama sahiptir. Felsefe ve filozof kapalı bir sistem olan 'izm'den güç alamaz. Felsefe ve filozof, dünyanın bütün fenomenlerine

açık olmalıdır. Dünyaya açık olmak için ise; bütün 'izm'lerin hazır ve toptancı görüşlerinin dar sınırlarını aşmak gerekir."

Tüten Anğ'ın, Hegel, Spinoza gibi sistem filozofları karşısında övgüler düzdüğü ve problem filozofları olarak adlandırdığı isimlerden birisi olan Kant'a göre; "Felsefe ve insan bilgisinin ebedi problemleri vardır. Yüzyıllar boyunca insan bilgisi yalnız bunlarla uğraşmıştır. Aynı zamanda onları bir bilmece gibi çözdüğünü sanmıştır. Bu bir sanıdan ibarettir. Çünkü insan bilgisi ilerledikçe, ebedi problemlerin çözülemediği daha açık bir şekilde ortaya çıkar."

Kant'ın bilinemezciliğini, David Hume'da da görebiliriz. Hume'un düşünceleri şöyle: "Gelecek, şu andaki bilgimizin sınırlı olması dolayısıyla olması mümkün bir bilgi niteliğini taşır. Şartların totalitesi değiştikçe, şu ya da bu imkanın hangisinin gerçekleşeceğini bilemiyoruz, zira bilgimiz şu andaki şartlarla bir aradadır."

İnsanın varlık yapısının, prensipleri ve fonksiyonu yönünden daima aynı kaldığını söyleyen Hume, daha sonra şöyle seslenir: "Greklerin ve Romalıların duygularını, eğilimlerini ve yaşam tarzlarını biliyor musunuz? Fransızların ve İngilizlerin mizaçlarını ve eylemlerini iyice inceleyin... Bütün zaman ve mekanlarda insanoğlu o kadar çok birbirine benzerdir ki, tarih bu tikelde bize yeni ve tuhaf hiçbir şey söylemez. Tarihin esas yararı, sadece, insan doğasının değişmez ve evrensel ilkelerini keşfetmektir"

Freudculuğa göre de; insan doğasının karakteristikleri sabittir. Bu nedenle tarihsel değişme, temel nefret ve intikam güçleri açısından önem taşımaz. Bundan dolayı da insan doğasını, bir toplumsal yeniden yapılandırma süreci yoluyla yeniden örgütleme girişimleri nafiledir.

Yukarı da sıraladığımız bu görüşlerin ortak özelliği; bilinemezci, nedensellik karşıtı, tarihsel ereklilik ve ilerlemeyi yadsıyıcı olmalarıdır. Bu noktada, Edmund Husserl üzerinde özellikle duracağız. Tomris Mengüşoğlu'na göre; "Husserl, felsefeyi 20.yy. başında içine düştüğü bataklıktan çıkardı (...) insan ve dünya problemleri yerine, gelmiş geçmiş felsefe sistemlerini, yöntem sorunlarını ele alan, insanlığın gelecek umutları bakımından doğa bilimlerine öykünen bu felsefi çıkmazı, Husserl'in fenomonolojisi ortadan kaldırmıştır."

Peki, Husserl bunu nasıl yaptı? Husserl'in yöntemi ayraca almaktır (Epokhe). Bu yöntemde dış dünya ve bu dünyayı ele alan bilimler ayraca alınır. Doğal bir varlık olarak insan, onun doğal ve kişisel bağlılıkları, kişiliği, bütün canlılar, maddenin saf fiziği ayraca alınır. Fenomonolojik tavır, ayraca aldığı bütün bu varlık alanlarına yönelmez. Peki nereye yönelir? Mutlak bilinç alanına. Mutlak bilince yönelen Husserl; dünyanın varlığı hakkındaki bilginin olasılığa bağlı olmasına karşılık, saf ben ve onun yaşantısının kesin, gerekli olduğunu iddia eder. Dünya, kendi başına mutlak bir şey değildir ki, ikincil olarak kendisini başka bir şeye bağlayabilsin. O, belki mutlak anlamda bir hiçtir. Onun mutlak bir varlığı yoktur. O, bir şey varlığıdır. Şey de, yapısı gereği sadece bilinç tarafından görülebilen bir varlıktır. O halde bilinç doğanın bir parçası değildir.

Husserl'in görüşleri özetle bunlar. Adorno, fenomenolojide, yüzyılın başında Alman burjuva sınıfının gerçeklerden salt teoriye son bir kaçışını görür. Önay Sözer, Husserl'i eleştiren Adorno ve Tran Duc Thao'nun birleştikleri temel noktaları şöyle veriyor: "Fenomenoloji üzerine eğildiği olguları, kendilerinde nasılsa öyle kavradığını iddia etmesine (pozitivist yön) karşın, sonuçta mutlak bilincin özsel içerikleri haline getirerek (aşkın idealizm), özneyle nesnenin tarihsel determinizm içinde ancak göreli olarak belirlenen bağıntısını hiçe saymıştır. Olgular, aşkın bilincin tartışılmaz doğrularına dönüştürülerek dondurulmuş, bu yapıldığı ölçüde de, somut insan bilinci tüm göreli tarihsel–ekonomik belirlenimlerinden, tüm diyalektik canlılığından soyutlanarak, mutlak, apriori (önsel) bir çerçeve haline getirilmiştir".

Henri Lefebvre, 19.yy'da düşüncenin merkezinin yer değiştirdiğini belirtiyor. "Düşünce, ampirik ve pratik gerçekliğe, hayatın ve bilincin verilerine yaklaşmak için spekülasyonu terk eder." Yukarıda özetlediğimiz görüşler, bu yer değiştirmeye tepki olarak görülebilir. Bu filozoflar, dünyanın değiştirilmesine yönelik her türlü tasarıyı yasaklar, önemsiz olan ve ciddi olan ayrımını benimserler. Varlık, Derinlik ve Töz'ü bir tarafa, olayları, görünüşleri ve belirtileri diğer tarafa koyarlar. Husserl'in söylemiyle; "Dünyanın gidişini hesap etmek, onu anlamak demek değildir. (...) Felsefenin pratik dünya görünüşü çabaları karşısında teorik bir bilim olarak yer alması ve kendini ondan bilinçli bir şekilde ayırması gerekir."

Bütün bu görüşler karşısında, Marx nerede duruyor? Önce, Hume'un; insan doğasının sabitliği iddiası üzerinde duralım. Marksizmde insan, doğanın bir parçasıdır. İş yoluyla doğayı ve kendini dönüştürür. Doğal çevre insanın varoluş koşuludur. Bu doğal dünyanın dönüşümü praxisin ya da daha genel olarak insan gruplarının ihtiyaçlarının tatmininde gerçekleştirdikleri bilinçli, pratik, toplumsal faaliyetin sonucu olarak ortaya çıkar. Bu nedenle insan biyolojisinin bizzat faaliyet tarafından sürekli dönüştürülmesi ve şekillendirilmesinden ötürü insan doğası sabit değildir. Üstelik insan, yalıtılmış bir fail de değildir. Toplumsal ilişkiler ve toplumsal faaliyet içindedir. Bu toplumsal ilişkiler tarihsel olarak değişkendir ve toplumsal ilişkilerde başat olan tikel üretim tarzının doğası tarafından açıklanır. Bundan dolayı, insan–doğa–toplum ilişkisi temelinde tarihsel ve toplumsal bir ilişkidir. Bu nedenle Hume'un insan karakterinin sabitliği iddiası, marksizm için hiçbir anlam taşımaz.

Fransız ve İngilizlere bakıp, Greklerle Romalıların yaşam tarzlarının ve eğilimlerinin öğrenilebileceği düşüncesine gelince, Marx'ın şu paragrafı David Hume'a gerekli yanıtı veriyor: "Antikçağda ve modern zamanlarda sınıf savaşımının maddi ekonomik koşulları arasında tam bir fark olduğundan, bu koşullardan doğan siyasal biçimler arasında da, Canterbury piskoposu ile büyük rahip Samuel arasındaki benzerlikten daha büyük bir benzerlik olamaz."

Kurgusal felsefe konusunda Marx'ın düşüncelerine gelince. Marx'a göre felsefe dünyayı değiştirmelidir, bu yolda bir çaba olmalıdır. Oysa Hegel'e göre felsefe anlamak içindir. 'Minerva'nın baykuşu akşamın alaca karanlığında uçuşuna başlar'

diyor Hegel. Anlamı: bir dönem ancak sona erdikten sonra felsefe onu anlamak için ele alabilir. Felsefeden eyleme yol göstermesini isteyen Marx'ın, Hegel Fenomenolojisine yönelik eleştirisi, Edmund Husserl gibilerine de iyi bir yanıt oluyor. Şöyle diyor Marx; "Kurgusal felsefe, özellikle Hegel felsefesi, somut gerçekliği idea'nın bir özniteliği, Tin'i Dünyanın Öz'ü Tarihi de Tin'in gelişmesi durumuna getirir. Dünyanın bu tinselleşmesi, kendini en yetkin biçimde, Hegel'in insan yerine kendinin bilincini, doğa yerine insanın doğa üzerindeki bilincini ve insan ve doğanın gelişmesi yerine de Tin'in gelişmesini geçirdiği Tin'in Fenomenolojisi'nde dile getirir. Dünya böylece diyalektik bir biçim de gelişen bir kavramlar topluluğu biçimine dönüşür. Teoride kurgusal felsefe tarafından kaldırılan somut gerçeklik ise varlığını sürdürür. (...) Fenomenoloji, mantıksal olarak tüm insanal gerçeklik yerine mutlak bilgiyi koymaya varır. Bilgi, çünkü kendinin bilincinin tek varoluş biçimi işte budur. Çünkü kendinin bilinci de insanın tek varoluş biçimi olarak görülmüştür. Bu bilgi mutlaktır, çünkü kendinin bilinci kendi kendinden başka hiçbir şey bilmez ve artık herhangi bir nesnel dünya tarafından tedirgin edilmez. "(Tıpkı Husserl'in ayraca alınmış dünya karşısındaki Mutlak Bilinci gibi)

Hegel'i böyle eleştiren Marx, Genç – Hegelcileri de ihmal etmez. Hegel'in fenomenolojisinden gerçek, nesnel, dışsal zincirleri salt düşünsel, özsel, içsel zincirler durumuna ve böylece dışsal, gerçek savaşımları da yalın ideolojik savaşımlara dönüştürme sanatını öğrenen Genç–Hegelcilere şöyle seslenir; "Manchester ve Lyon atelyelerinde çalışan Fransız ve İngiliz işçiler, patronları ve aşağılanmalarından kedilerini sadece arı düşünce ve akıl yürütme erdemi aracıyla kurtarabileceklerini hiçbir zaman düşünmezler. Onlar varlık ile düşünce, bilinç ile yaşam arasında bulunan ayrımı acı acı duyarlar. Mülkiyetin, sermayenin, paranın, ücretli emeğin vb. inceleme ürünleri değil, ama tersine, kendi yabancılaşmalarının gerçek ve somut ürünleri, insanın sadece düşüncede, sadece bilinçte değil ama somut varoluşta, gerçek yaşamda da insan durumuna gelmesi için gene pratik biçimde kaldırılmaları gereken ürünler olduklarını bilirler onlar. Eleştirel eleştiri ise onlara tersine, eğer düşünce aracıyla, ücretli emek fikrini kaldırırlarsa, eğer düşünce aracıyla kendilerini ücretliler olarak görmekten ve bu yanılsama gereğince kendilerine ücretliler olarak ücret ödetmekten vazgeçerlerse, gerçeklikte de ücretliler olmaktan çıkacaklarını öğretir. Eleştirel eleştiri onlara, düşüncede sermaye kavramını kaldıracak gerçek sermayeyi kaldıracaklarını öğretir."

Marx, böylece; ancak eylem tarafından dönüştürülebilecek gerçekliğin, kurgusal yoldan dönüştürülebileceğini savunan Kutsal Aileyi ve bütün idealist filozofları mahkum eder. Engels'le beraber, teori ile pratik arasındaki, bilim ile iktisat ve toplumsal etkinlik arasındaki ayrımı kaldırıp, ekonomi politik, tarih ve felsefeyi tek bir öğreti içinde birleştiren Marx; gerçeküstücülük, doğalcılık, varoluşçuluk gibi her biri kendi doğrultusunda 'toplumsal gerçekliği, gerçekliğin içinde bulunan imkanlarla birlikte ayraca alan' akımlara kapıyı yıllar öncesinden kapatmıştır.

Öznenin tarihten koparılışı

Aydınlanma filozofları aklı, bilgi ve toplumsal ilerlemenin kaynağı olarak gördüler. İnsanlığı geçmişten gelen korkulardan arındırmayı ve kendisinin efendisi haline getirmeyi amaçlıyorlardı. Bunun için ise dünyayı gizlerinden kurtarmak gerekiyordu. Boş inancı alt eden akıl böylece doğaya egemen olacaktı. Feodal dünyayı devirmeyi hedefleyen aydınlanma projesinin sonucunda; akıl ve toplumsal ilerlemeyi cisimleştiren adil bir toplum kurulacaktı.

Ne var ki, akıl bayrağı burjuvazinin elinden çabuk düştü. Gerçek olan herşey akla uygundur diyen Hegel, feodal aristokrasi ile burjuvazinin çelişen çıkarlarını belli bir ölçüde uyumlaştırma olanağını sağlayacak bir sistem oluşturmaya çalışıyordu. Hegel'in sistemi, Marx'ın çözümlemesiyle; "Burjuva toplum ve siyasal devlet anayapısı içinde, özel mülkiyetin temel önemini dile getirmek ve ülküleştirmekten başka bir şey yapmıyordu. Kuramsal olarak genel çıkara atfettiği üstünlüğe rağmen, özel mülkiyete verdiği temel rol yüzünden, Hegel'in sisteminde özel çıkar ağır basıyordu. Gerçekte özel mülkiyet Hegel'de, insan kişiliğinin yapıcı öğesiyle aynı zamanda, burjuva toplum ile siyasal devletin temel ve özünü oluşturuyor ve Hegel'in Ahlaklılık adı altında yüceltti̇ği şey de, gerçekte özel mülkiyet dininden başka bir şey oluşturmuyordu."

Tarihi, Prusya Monarşisi'yle sonlayan Hegel gibi düşünen bir başka isim ise A. Comte idi. Comte, toplumsal hareketin zorunlu olarak değişmez fizik yasaları altında durduğu iddiasındaydı. Böylece, insanın, toplumsal kurumları akılcı istenciyle uyum içinde ve yeniden örgütlemesini yadsıyordu. Kısacası; devrimci gelişmeyi, toplumun insan istencinin boyun eğmesi gereken değişmez bir doğal düzene sahip olduğu kanısının yayılmasıyla durduracağını sanıyordu.

Toplumculuğu, somut ayrımları gidermek için herkesi eşitleyerek insanı alçaltmakla suçlayan S. Kierkegard ise insanlığı Hıristiyan bir yaşam sürmeye çağırıyordu.

Akıldan dine bu dönüş, öznenin tarihten koparılmasıyla sonuçlandı. H. Lübbe şunları söylüyordu: "Dünya tarihi akıp giden bir süreçtir; bu sürece eylemleriyle hakim olan ve onu yönlendirebilen, toplumsal olarak teşhis edilebilir bireysel ya da kollektif bir öznenin varlığını kanıtlamak mümkün değildir."

Komünist Manifesto yerine İnsan Hakları Bildirgesi

H. Lübbe'den bayrağı devralan M. Foucault, tarihi, evrimsel olmayan ve bağlantısız birliklerin bölük pörçük alanı olarak analiz eder. Bu nedenle, Hegel ve Marx'ın evrimci tarih anlayışlarını totalleştirici bularak reddeder. Foucault, bunu yapmak zorundadır. Çünkü, toplumların bir bütün olarak kavramsallaştırılması, gerçek değişiminde total bir dönüşüm olmasını gerektirir. Bu da, zorunlu olarak gelecekte cereyan edecek bir değişim, yani devrimdir. Bu nedenle; "Aslında deneyimle bili-

yoruz ki, başka bir toplumun, başka bir düşünme tarzının, başka bir kültürün, başka bir dünya tasavvurunun programını baştan başa üretmek üzere, günümüz gerçekliğinin sisteminden kaçma iddiası, en tehlikeli geleneklerin geri dönmesine yol açmıştır yalnızca" diyen Foucault, devrime kapıları kapatır.

Foucault, marksizmi; iktidarı sınıf tahakkümüne ve ekonominin buyruklarına tabi kılan indirgemeci bir model olarak tanımlar. Uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarına dayalı, iki kutuplu marksist model yerine, toplumun mikro düzeylerinde; hapishaneler, düşkünlerevi, hastaneler ve okullarda yürütülen özerk mücadeleler çoğulluğunu savunur. Çünkü; "İktidarın merkezsizleşmiş ve çoğul olmasından ötürü, politik mücadele biçimlerinin de böyle olması gerekir.

Foucault'un düşüncelerinin sonucu, sınıf temelli kolektif öznenin, partinin reddidir. Peki bunun yerine ne geçmelidir? Bunu, Foucault'dan sonra bir de Ignacio Ramonet'in ağzından dinleyelim: "Yurttaşlar, karşılarında kimlikleri açık sorumlular görmek istemekte, tüm şikayetlerini, endişelerini, bunalımlarını ve şaşkınlıklarını onların üzerine boca etmeyi arzulamaktadır. (...) Oysa iktidar büyük ölçüde soyutlaşmış, görünmez, uzak ve nesnellikten yoksun halen gelmiştir.(...) İlerleme düşüncesi üzerine kurulan önceki ütopyalar çoğunca otoritarizm, baskı ve düşüncelerin manipülasyonuyla sonuçlanmıştır. (...) Neo–liberal ideoloji parçalanmayı, parselleşmeyi teşvik ederek bencil bir toplum yaratmaktadır. Bu durumda gelecekte yeniden kolektif anlayışa dönmek zorunludur. Kolektif eylem ise partiler ve sendikalar kadar kuruluşlardan da geçmektedir. (...) İşsizliğe Karşı Birlik, Mesken İçin Hak, Uluslararası Af Örgütü, Dünya Hekimleri gibi kuruluşlar (...) radikal bir demokrasi düşüncesine dayanarak dünyayı dönüştürmenin mümkün olduğuna inanmaktadır." Görüldüğü gibi; Ramonet, sivil toplum kuruluşlarını leninist partinin yerine ikame ediyor.

Ramonet bu konuda yalnız değil. Kendilerini radikal demokrat olarak tanımlayan S. Bowles ve H. Gintis'te aynı şeyleri söylüyor. Marx'ı özel alanı reddetmek ve bireysel tercihleri kötülemekle suçladıktan sonra; bireysel tercihleri sınıfsal belirlenime tabi kılması sonucu, terim daralmasına uğrayan marksizmin; özgürlük, kişi hakları, serbestlik, seçim yapma, demokrasi gibi kavramlardan uzak olduğunu belirtiyorlar. Bu konuda ise Eric Hobsbawm'dan destek alıyorlar. Şöyle söylüyor Hobsbawm; "Marx, insan haklarına sadece kayıtsız kalmıyordu, aynı zamanda, buna şiddetle karşıydı. Çünkü, insan hakları özünde bireyci bir nitelik taşıyordu. (...) Marx öncesi işçi sınıfı hareketleri ile Marx sonrası işçi sınıfı hareketleri arasındaki temel farklılık, eski hareketlerin politik demokrasinin başarılarını bir araç olmaktan ziyade bir amaç olarak görmeleri, sonrakilerin ise politik demokrasiyi esasen başarılarının (ekonomik ve toplumsal programlarının başarısı) koşullarını yaratmanın bir yolu olarak görmeleridir."

Aşırılıklar Çağı'nın yazarı Hobsbawm, burjuva demokratik devrimden öteye geçip, sosyalist devrime yönelmenin yanlış olduğunu demeye getiriyor. Zaten, Bowles ve Gintis'te günümüzdeki toplumsal mücadelelerin köklerini, ortak dilleri-

ni, Komünist Manifesto ya da devrimci marksizmin söyleminde değil; her ikisi de liberal geleneğin ürünü olan ve kökleri 18.yy'ın devlet mutlakiyetçiliğine başkaldırısında yatan Fransız İnsan Hakları Bildirgesi ile Amerikan Haklar Bildirgesi'nde bulduğunu belirttikten sonra; "Proletarya diktatörlüğü ve hatta sömürünün kaldırılmasını savunmak, Boston'da bira almak için rupiyle ödeme yapmaya çalışmak gibidir, işe yaramaz çünkü, geçer akçe değildir" diyerek, iktidarın merkezsizliği ve radikal demokrasi özleminin nereye çıktığını gösteriyorlar.

Sermayenin tahakkümünü gizemselleştiren J. Baudrillard

"İlkel toplumları geçmişe yönelik bir şekilde deşifre edememiş ve ekonominin ötesine geçemeyen bir tarihsel materyalizmin, aynı mantığa dayanarak geleceği deşifre edebilmesi de mümkün değildir" diyen Baudrillard'a göre; çalışma gücünü toplumsal servetin kaynağı olarak tanımlamak, kapitalizmin çerçevesi içinde kalmaktır. Zorunluluk, kıtlık, açlık gibi kavramların "genelde pazar ekonomisi adlı metafizik düşünce, özelde ise modern kapitalist ideolojiye" ait olduğunu öne süren Baudrillard; "sınıf mücadelesini bir sınıf bilinci ve sınıfsal bir varlık tanımlamasının reddinde aramak daha doğrudur" diyor. Böylece proletarya açısından bu, burjuvazimin yadsınması anlamına gelecekmiş.

Genç–Hegelcilerin düşüncede sermaye kavramını kaldırarak sermayeyi yok edebileceklerini sanmaları gibi, Baudrillard'da; sınıf mücadelesi tanımlamasını kaldırarak, kapitalist düzendeki ücretli köleliğinin kalkacağı masalını anlatıyor proletaryaya. Baudrillard'a göre; "sınıf bilinci denilen idealist bakışın ürettiği tek nesnel varoluş biçimi partidir." Leninst parti Baudrillard için gereksizdir. Çünkü, "dünyayı değiştirmeye ya da denetlemeye çalışmak faydasızdır."

Marksizmi, burjuva ekonomi politiğine teslimiyetle suçlayan Baudrillard'ın kendisi, kapitalizmin yalancı peygamberidir. D.Kellner'in tanımlamasıyla; "T.V'de Reagan'a bakar ve yalnızca onun gülümseyişini görür. Güney California'da biraz oyalanır ve Birleşik Devletlerin gerçekleştirilmiş bir ütopya olduğunu sonucuna varır. Gelgelelim evsizleri, fakirleri, ırkçılık ve cinsiyetçiliği, AIDS'ten ölen insanları üzerlerinde baskı uygulanan göçmenleri görmeyi beceremez ve gözlemlediği fenomenlerin herhangi birini kapitalizmin geçirdiği değişikliklerle ya da 1980'li yıllardaki muhafazakar hegemonyayla ilintilendirmeyi başaramaz. (Sermayenin Amerika'da hiç var olup olmadığından bile kuşkulanır!) (...) Baudrillard'ın imgelemi, göstergeleri toplumsal ilişkilerden ve politik ekonomiden soyutlayan epeyce soyut bir gösterge fetişizminden ibarettir. (...) Baudrillard'ın konumları, derin hakikatler diye satmak istediği ve saftirik hayranlarının öyle kabul ettiği öznel sezgiye ya da ironik oyuna yaslanır (...) Baudrillard, tuhaf bir şekilde, tam da yadsıdığı şeyin üzerinde bir asalak konumunda durur: Tarih ve toplumsal gerçeklik. Hem toplumsal nosyonunu hem de gerçeklik nosyonunu reddetmesine rağmen, günümüzün toplumsal sahnesi üzerine sürekli yorumlar ortaya atar. (...) Baudrillard,

postmodern simülasyon ve hipergerçeklik dünyasının çağdaş toplumu oluşturma derecesini abartır ve politik ekonomiyi silip atması; sermayenin süregiden tahakkümünü gizemselleştirir."

Yerli Baudrillard hayranlarından Oğuz Adanır, Kellner'in bu çözümlemesinden fazlasıyla alınmış olsa gerek, Üretimin Aynası'na yazdığı önsöz'de Baudrillard'ın postmodern olmadığının kanıtlamaya uğraşıyor. Adanır'a göre Baudrillard eleştirmenleri materyalist olamaz. Çünkü onlar, Baudrillard'ın deyimiyle 'metafiziğin en çok sevdiği alan olan gelenekselleşmiş düşüncelere' sahiptir. Daha sonra ise; "düşünce alanında marksizmin bir geleneğe dönüşmüş olduğunu kabul edersek – Türkiye'deki kimi beyinlerin üzerine – zaten sadece Türkiye'de değil, dünyanın bir çok yerinde demek gerekecek – bu geleneğin bir kabus gibi çökmüş olduğunu düşünmek pek yanlış bir şey değildir. "Gelenek, adlı marksist bir derginin yayınlanmakta olduğu bir ülkede acaba yanılan biz miyiz?" diye soruyorum. Marksizmin ortodoksisini savunan herkes adına yanıtlıyoruz Oğuz Adanır'ı: Yanılan sizsiniz.

Marxizm'in gücü

M.Bermann; "marksizmin gücü daima korkutucu toplumsal gerçekliklerden yola çıkmaya, onların içinde ve onlarla uğraşmaya istekli olmasında yatar, bu güç kaynağı terk edilirse geriye sadece marksizmin adı kalır" diyor.

Ahmet Çiğdem ise; "Marx, modern burjuva toplumunu olumlamak ya da olumsuzlamak için gerekli soyut ilkeleri koymakla kalmadı, aynı zamanda ütopyalar ya da kaderle oluşturulmayan bir toplumun yaratılması için, bu toplumun nasıl aşılması gerektiği yolunda bir strateji de üretti" değerlendirmesinde bulunuyor.

Marx'ın teorik enerjisini harcadığı etmen, aynı zamanda tarihin de dolaysız bir ürünü olan sınıfsal çelişkilerdi. Marx, yeniyi kutsamak yerine; kapitalist üretim biçiminin, tarihte bir uğrak olduğu gerçeğinden hareket etti. Kapitalist üretim biçimi ve burjuva toplumunu analiz nesnesi olarak seçti. Burjuvazinin devrimci karakterini ve tarihsel değişmedeki rolünü teslim eden Marx, aynı zamanda; proletaryanın içinde yaşadığı dayanılmaz koşulların, burjuvazinin iktidarını ortadan kaldıracağını da çözümledi.

Böylece tarihsel olana teorik ve pratik müdahalede bulunmanın araçlarını yarattı. Tarihsel olana pratik bir müdahale gibi bir derdi olmayanlar yanında, soldaki bazı önemli isimler de marksizmin yukarıda özetlediğimiz güç kaynağını gözardı ettiler. Bunların marksizme yönelik başlıca saldırı noktalarından birisini 'ekonomizm suçlaması' oluşturdu. Aşağıda; E.P Thompson, H.Lefebvre ve J. Habermas ağırlıklı olmak üzere 'ekonomizm suçlamasını' tartışacağız. Yalnız bu bölüme geçmeden önce, genel hatlarıyla, Marx ve Engels'ın maddi temelin önceliği ve tarihsel ilerlemeye nasıl baktığını görelim.

Maddi temelin önceliği ve ilerleme

Marx, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi sonucunda vardığı yargıyı şöyle açıklıyor: "Araştırmalarım, devlet biçimleri kadar hukuki ilişkilerinde ne kendilerinden, ne de iddia edildiği gibi insan zihninin genel evriminden anlaşılamayacağı, tam tersine, bu ilişkilerin kökeninin, Hegel'in 18.yy İngiliz ve Fransız düşünürlerinin örneğine uyarak 'sivil toplum' adı altında topladığı maddi varlık koşullarında bulundukları ve sivil toplumun anatomisinin de ekonomi politiğin içinde aranması gerektiği sonucuna ulaştı.

Engels ise; insanların üretim ve değişim koşullarının ülkeden ülkeye, her ülkede de kuşaktan kuşağa değiştiğini belirtir. "Bu nedenle ekonomi politik de bütün ülkeler ve bütün tarihsel dönemler için aynı olamaz. Yabanılın ok ve yayından, çakmaktaşı bıçağı ile ancak istisnai olarak işe karışan değişim ilişkilerinden bin beygirlik buhar makinesine, mekanik dokuma tezgahına, demiryolları ve İngiltere Bankasına kadar, çok büyük bir mesafe var. Ateş Topraklılar (Macellan takımadalılar), yığınsal üretim ve dünya ticaretine varamadıkları gibi, hatır bonolarına ve bir borsa çöküntüsüne de varamadılar. Ateş Toprağının ekonomi politiği ile bugünkü İngiltere'nin ekonomi politiğini aynı yasalara indirgemek isteyen biri, ortaya en bayağı beylik düşüncelerden başka bir şey koyamaz" dedikten sonra; öyleyse ekonomi politik, esas olarak tarihsel bir bilimdir tespitini yapar.

Alman İdeolojisi'nde ise "Biz yalnızca bir tek bilim tanıyoruz, o da tarih bilimidir. Tarih iki yönden incelenebilir. Tarihi, doğa tarihi ve insanların tarihi diye ikiye ayırabiliriz. Bununla birlikte, bu iki yön bir birinden ayrılmazlar, insanlar varoldukça, insanların tarihi ile doğanın tarihi karşılıklı olarak birbirlerini koşullandırırlar. (...) Tarih bireysel kuşakların ardışıklığından başka hiçbir şey değildir, ki bunlardan her birisi kendisine, kendi tüm öncellerince aktarılan gereçleri, anamalı ve üretim güçlerini kullanır. Böylelikle, her bir kuşak bir yandan kendi edinilmiş etkinliğini bütünüyle değişmiş durumları altında sürdürür ve öte yandan da eski durumları bütünüyle değişmiş bir etkinlikle değişkilendirir" diyerek tarihin içeriğini formüle ediyordu Marx ve Engels. Bu içerik ilerlemedir. Marksizm için ilerleme bir inanç değil, nesnel olarak tanımlanabilen bir olgudur. Bu tanımın ön koşulu ise; üretim tarzı kavramıdır. Çünkü, tarihsel materyalizme göre; toplumsal değişimin tüm mekanizmaları arasında en başlıcası üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki sistemli çelişkilerdir. Toplumsal düzenin hem yeniden üretiminde hem de dönüşümünde – kendini sürdürme ve altüst oluş – üretim tarzı ve sınıf mücadelesi daima iş başındadır.

Bu bölümü, Felsefenin Sefaleti'nde yeralan ve Marx'ın gelişme ve ilerleme tezine bağlılığını bir kez daha sergileyen bir paragrafla kapatalım: "İnsanlar kendi üretken güçlerini geliştirirken, yani yaşarken, birbirleriyle belirli ilişkiler geliştirirler ve bu ilişkilerin doğası, bu üretken güçlerin değişmesi ve büyümesiyle birlikte değişmeye mahkumdur.

E.P. Thompson: "Üretim tarzı tarihe ait değildir"

E.P. Thompson'a göre; "1850'lerde Marx, talihsiz bir şekilde burjuva ekonomi politiğinin belirsizlikleri tarafından öylesine hipnotize edilmiş hale geldi ki, ona hakim olma ve eleştirme çabalarında bir süre için bunun dışındaki her şeyi unuttu ve birimsel bir toplumsal bilgi davetini terk ederek onun dar ekonomik insan teorisinin sosyalist bir biçimini üretti... Tüm toplumsal süreçten sermayenin saf ekonomik kategorilerine dış değerler bulması daha sonraki marksizm üzerinde felaket etkisine sahip olan tarih dışı ekonomik yasalara aşırı itaatkâr bir kapalı sisteme yolaçtı."

Tarihi, bir bilim olarak tasarlamanın her zaman yararsız ve kafa karıştırıcı olduğunu iddia eden Thompson'un sınıf tanımlaması da anti – marksisttir. Thompson'un iddiasına göre; "Erkekler ve kadınlar belirli üretici ilişkiler içinde, kendi uzlaşmaz çıkarlarını farkettikleri ve sınıf şeklinde müdahale ettikleri, düşündükleri ve değer verdikleri için sınıflar doğar."

G.A Cohen, Thompson'un bu tanımını şöyle çürütüyor: "Bir kişinin sınıfı, mülkiyet ilişkileri ağı içindeki nesnel yeri dışında hiçbir şeyle belirlenmez – böylesi yerleri çıplak bir şekilde saptamak ne kadar güç olursa olsun. O kişinin bilinci, kültürü ve siyaseti, o kişinin sınıf konumu tanımına girmez. (Davranışı bile tanımın bir parçası değildir.) Gerçekten de, sınıf konumunun bilinç, kütür ve siyaseti güçlü bir şekilde koşulladığına dair marksist tezin tözsel niteliğini korumak için bu dışlamalar gereklidir."

Böylece Cohen, Thompson'un tezinin, sınıfı, belirlenmiş üretim ilişkilerinin nesnel olarak demir attığı yerden kopararak onu öznel bilinç ve kültürle özdeşleştirmesine gerekli yanıtı veriyor.

Thompson, üretim tarzı kavramının da esas olarak tarihe değil, ekonomik teoriye uygun olduğunu söylüyor. Bu nedenle de üretim tarzı kavramının, tarihçinin çalışma nesnesi olan toplumların nitelendirilmesine genişletilemeyeceğini iddia ediyor.

Bu iddiadan hareket eden Perry Anderson, Thompson'a şunları hatırlatıyor: "Marx'ın üretim tarzı kavramını ekonomi politik içinde geliştirmediği, hatta ona karşıt bir versiyonu olduğu yeteri derecede açık olmalı. Tüm bunlardan sonra bu kavramın başlangıçtan beri olan işlevi nedir? Sosyo – ekonomik biçimlerin ve dönemlerin farklılıklarını düşünmek – insanlığın evrimi içinde tarihsel yapının bir ana tipini diğerinden ayrıştırma araçlarını bize vermek. Ekonomi Politik, aksine, nihai olarak ekonomik ilişkilerin ve kurumların tarihselliğini reddetmek ve bastırmaya eğilimli, kapitalizmin kendine özgü kalıplarını sivil toplumun şahsında sürekli özellikleri olarak ebedileştiren bir düşünce sistemidir."

Özetle Thompson, Marx'ın üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin, uzun dönemli tarihsel değişmenin en derin kaynağı olduğu tezini reddetmekle kalmamış, bunu burjuva ekonomi politiğine teslimiyet olarak değerlendirme dema-

gojisine de başvurmuştur. "Tarihte çıkar ve ideolojiye karşı koyacak ahlaka ve duygusallığın gücüne asla sahip olmamakla" suçladığı Marx'ı ve marksizmi, eylem kılavuzu olmaktan çıkarıp etik bir duruşa çevirmeye çalışmıştır. Bunun sonucu ise; sosyalizmin şimdiyi anlama girişimi ve geleceğe hükmetme – proletarya devrimi düşüncesi ile birlikte bir siyasal proje – olduğunu unutturmaktır.

Jurgen Habermas ve Frankfurt Okulu

"İnsanın maddi varlığını belirleyen bilinci değil, tersine bilincini belirleyen maddi varlığıdır." Çözümlemesiyle Hegelci kurgusal felsefeye son veren Marx'ın bu yaptığından, J. Habermas'ta rahatsızlık duyuyor. Habermas'a göre Marx: "Derin düşünme sürecini araçsal eylem düzeyine indirger. Mutlak Ben'in öz konumlanışını türün daha somut üretici etkinliğine indirgeyerek – derin düşünme felsefesinin çerçevesini korusa bile – tarihin itici gücü olarak derin düşünmeyi ortadan kaldırır."

Böylece, 'fikirlerle maddi bir durumun ötesine geçilmez' diyen Marx'a karşıt olarak Habermas; tarihin motoru olarak sınıf savaşımını değil derin düşünmeyi görüyor ve Hegel'e dönüyor. Oysa Marx, tarihin itici gücü olarak derin düşünmeyi gören formülü çoktan çöpe atmıştır: "Eğer mutlak eleştiri, bir şeyi yüzeysellikle niteleyerek mahkum ederse bu, doğrudan doğruya eylem ve fikirleri 'Yığın'ın eylem ve fikirleri olan geçmiş tarihtir. O, yığına göre tarihi yadsır ve onu eleştirel tarih ile değiştirmek ister."

Proleter Devrim yerine Eleştirel Tarihi ikame eden Habermas bununla da kalmıyor. Marx'ın artı – değer çözümlemesinin de ortadan kalktığını öne sürüyor: "Büyük çaptaki endüstri araştırmasıyla bilim, teknik ve değerlendirme tek bir sistem içinde birleşmişlerdir. Bu arada bu sistem, devletin ilk planda askeri alandaki bilimsel ve teknik gelişmeyi teşvik eden bir araştırma evresine bağlıdır. Bilgiler oradan sivil mallar üretimi alanına akarlar. Böylece teknik ve bilim, biricik üretici güç olurlar, bu durumda Marx'ın gözönüne aldığı biricik artı değer kaynağı: doğrudan üreticinin işgücü, gitgide önemsizleştiğinde, araştırma ve geliştirme yatırımlarındaki sermaye miktarlarını kalifiye olmayan (basit) işgücü değeri üzerinden hesaplamanın bir anlamı yoktur." Habermas'ın bu tezlerinin kökeni ise, yine bir Frankfurt Okulu üyesi olan Hebert Marcuse'a dayanır. Modern devletin, baskıcı bir sınıfın istemlerinin gerçekleşmesine yönelmek yerine, sanayi sistemindeki işlev bozukluklarını ortadan kaldırmaya çalıştığını öne süren Marcuse; "Sistemin temel görünümü de Marx'ın tarihte çok kısa bir süre için yer almış olan liberal kapitalizm dönemi için tanımladığı artı değer üretimi değil, kendi kendisini düzenleyen bir yapılar sisteminin içerisinde bulunan rasyonalitenin kendisinin üretimidir." diyerek Habermas'ı önceler.

Marxist teorinin, işçi sınıfının devrimci öncülüğü, sınıf savaşımlarının tarihin motoru olduğu, toplumsal analizlerde merkezi yeri ekonomik altyapının oluşturması gibi temel tezlerini reddeden Frankfurt Okulu üyeleri, artı değer tespitini de geçersiz saydıktan sonra, proletaryanın yerine öğrenci gençliği ikame etme çabasına girişirler.

"Bilginin gerçekliğe, insancıl değerlerin varoluşun insani koşullarına dönüştürülmesi, köktenci bilinç gerçekten de toplumun öğrenim kurumlarından yükselebilir" diyen Marcuse'u izleyen Habermas'a göre; hali vakti yerinde kesimlerden gelen üniversite gençliğinin ilgisinin düzen tarafından tatmin edilme şansı bulunmamaktadır. Çünkü; "teknokratik bilince karşı da bağışıklı olan üniversitelilerin protestosu, ekonomik isteklerin tazminini değil bizzat bu tazmin kategorisini sorgulamaktadır."

Yukarıdaki sözler, Almanya'daki anti–otoriteryan öğrenci hareketinin köklerini boş yere Frankfurt Okulun'da bulmadığını gösteriyor. Fakat, Frankfurt Okulu üyeleri bundan bile kaçınmıştır. Bu hareketin pratiğinden kendisini uzak tutan Horkheimer'e göre; "Özgürlüğe yönelen tehdidin büyümesi karşısında, bireyin sınırlı ve geçici özgürlüğünü korumak, saklamak ve mümkün olan noktada genişletmek, onun soyut olumsuzlanmasından veya herhangi bir başarı umudu olmayan eylemler yoluyla bu özgürlüğü tehlikeye düşürmekten çok daha acil bir görevdir." Habermas'ta Horkheimer gibi davranmış ve öğrencileri, sistemi doğuran gerçek güçlerin hızla baskıcı bir hale gelmelerine katkıda bulunmamaya çağırmıştır. Varolan durumun vehametine rağmen ısrarla itidalli davranmayı, yapılabilecek olanın bilincine varmayı savunmuştur.

Frankfurt Okulu'nun temel zaafı, çalışmalarında çağdaş kapitalizm eleştirisinden kaçınmalarıydı. Phil Slater'in çözümlemesiyle; "Ekonomik teori eksikliği, nihai olarak yalnızca sınıf savaşımının terkedilişine yol açmadı. Aynı zamanda, Frankfurt Okulu'nun eleştirel toplum teorisinin liberal ideolojiden aldığı değerlerin eğilimsel olarak idealize edilmesine yol açtı." Bu idealize ediş Horkheimer'da doruğa vardı. Horkheimer'a göre; "İnsanın gelişimi liberal ekonomideki en önemli öğe olan rekabete bağımlıdır. Ekonomik alandaki rekabet, insan zihnini de geliştirmiştir... Marx, bir amaç olarak, kişiliğin geleceğe doğru çok yönlü gelişimini tasarlamıştı. Ancak bu gelişim, genel bir boyutta liberal çağın bir sonucudur ve böyle olmasından dolayı, liberalizmin kendisiyle birlikte kaybolmaya yüz tutmuştur." Böylece liberalizmi kutsayıp; komünist toplumun sınıfsız sömürüsüz dünya idealini rafa kaldıran Frankfurt Okulu bununla da kalmadı.

Sovyetler Birliği'nde yükselen kolektivisit düzenin, sınıfsız toplumun alaycı bir taklidi olduğunu iddia eden Adorno; Sovyet sosyalizminin burjuva bireyini tasfiye ederken, anneye yönelik sevgide hayat bulan ütopyayı da tasfiye ettiğini söylüyordu. Böylece kendi deyimiyle, gerçeklerden teoriye kaçıyordu. Horkheimer ise; "Stalin'in faşizm versiyonunun, liberalizmin eleştirel olarak temellük edilmiş de-

ğerlerinin kendini sakınması gereken güçlerden biri" olduğunu açıklıyor ve soğuk savaş gemisinin burnuna çıkıyordu.

Sovyet sosyalizmine ve onun yiğit önderi Stalin'e bu şeklide saldıran Frankfurt Okulu üyelerinden Pollock ABD Adalet Bakanlığında, Gurland Senato'da, Marcuse, Löwenthall ve Kircheimer ise Stratejik Araştırmalar Dairesin'de ve Savaş Enformasyon Dairesi'nde çalışıyorlardı. Ünsal Oskay'ın deyimiyle; "Selameti sırtlarını emperyalizme dayamakta bulan ve bir sözü kendilerinden başka kimsenin anlayamayacağı saklı ve ürkek bir dil içinde söylemeyi eleştirel teori diye yutturmaya çalışan "(Yoksa ABD kurumlarındaki işlerinden olabilirlerdi) Frankfurt Okulu üyeleri tarihe ancak; emperyalist kuşatma altındaki Sovyetler Birliğine karşı teorik malzeme sağlayan Entelektüel Mac Carthy'ler olarak geçebilir.

Henri Lefebvre

Lefebvre'nin, Modern Dünyada Gündelik Hayat adlı kitabındaki tezlerini kısaca özetleyelim: "Marksist teorinin rolü ve anlamı sınai üretime, ortaya çıktığı andan itibaren bir dil, kavram, yön atfetmek, doğmakta olan sanayinin barındırdığı yeni yaratıcı kapasiteleri göstermek oldu (...) Marx, sanayinin olanaklarını, yani doğaya hakim olma, mevcut maddi ve toplumsal dünyayı bir başka dünyaya dönüştürme potansiyelini ortaya koydu.(...) Marx, üretimin ikili görünümünü (şeylerin ve ilişkilerin üretimi, yapıtların ve ürünlerin üretimi) ele aldıktan sonra, ürünlerin üretimine, yani kapitalizm içindeki sınai üretimin temel ve özgül görünümüne parmak bastı. Böylelikle düşüncesinin, bilginin, toplumsal gerçekliğin tek yanlı yorumlarına (kuşkusuz asıl niyetine aykırı biçimde) olanak tanıdı. (...) Marx, ne kentleşmenin önemini, ne de sanayileşmeyle olan ilişkisini kavrayabildi. Kentsel olanın üretiminin sınai üretimin hedefi ve doğrultusu olduğunu anlayamadı. (...) Marx, hiçbir zaman, ekonomik olanı belirleyici veya belirlenimcilik olarak tasarlamadı, fakat kapitalizmi ekonomik olanın hakim olduğu üretim tarzı olarak tasarladı. Sonuçta ekonomik olanı, saldırılması gereken düzey olarak gösterdi. Bugün saldırılması gereken düzey ise gündelik hayattır. (...) Devrim, sadece devleti veya mülkiyet ilişkilerini değil hayatı da değiştirir. Artık araçları amaç olarak almayalım! Burada dile gelen şudur: Gündelik hayat bir yapıt olsun! Bütün teknolojik olanaklar gündelik hayatı dönüştürmek için kullanılsın (...) Sanayi toplumunda üretken emeğin ve işletmelerin örgütlenmelerinden kaynaklanan akılcılık kapitalizm ve sosyalizmde büyük benzerlik gösterir. Bu rejimler acaba aynı türün iki farklı örneği midir?"

Lefebvre'in sözleri bunlar. Buradaki savların üçü üzerinde durmak istiyorum. Ekonomik düzeye saldırı yerine gündelik hayata yönelmek, Marx'ın ekonomik olanı belirleyici olarak görüp görmediği ve akılcı bir sanayi toplumu amacına sahip kapitalizmle sosyalizmin eş tutulması. Önce gündelik hayattan başlayalım. Habitus kavramı, her insanın yaşam deneyimleri sonucu etrafa taşıdığı kültürel ve kişisel deneyimlerin oluşturduğu sağlam, birikim ürünü bütünlük anlamına gelir. Habitus,

her bireyin kendisine özgü bir kavramdır. Bu nedenle kolektif olmayan bir özne gerektirir. Postmodern teorisyen Zagorin, "Tarih sıradan insanların gündelik hayat deneyimleri üzerinde, küçük konular üzerinde odaklanacak biçimde revizyondan geçirilmelidir" çağrısında bulunuyor. Tarih artık hakikati aramak yerine hikaye anlatmalıdır. Böylece toplumsal değişim sınıf mücadelesi çerçevesi yerine gündelik hayatın mikrokürelerine oturtulur. Bu mikropolitika perspektifi, yeni bir toplumun ön koşullarını sağlayarak; bireyleri, toplumsal baskıdan ve tahakkümden kurtarmayı hedefler. Bunun yolu ise; hayat üslubu, söylem, bedenler, cinsellik, iletişim gibi gündelik hayat pratiklerinde yapılacak bir devrimden geçer. Postmodern teori, mikrofenomenler üzerinde odaklanabilmek için ekonomiyi merkezsizleştirir. Böylece sermayeyi ve burjuva devlet aygıtını buharlaştırır. Politik değişimi de sınıf ekseninden kaydırmış olur. Lefebvre'nin çağrısı da, sonuçta, savaşımı ekonomik alandan kaydırıp, gündelik hayata yöneltmektedir. Böylece postmodern teorisyenlere ilham vermiştir Lefebvre.

Marx'ın, ekonomik olanı hiçbir zaman belirleyici olarak görmediği iddiasına gelince, Kapital'deki şu sözlere bakalım: "Emek süreci, sırf insanla doğa arasında bir süreç olduğu ölçüde, sürecin basit öğeleri bütün toplumsal gelişme biçimlerine ortak kalır. Fakat bu sürecin her özgül tarihsel biçimi sürecin maddi temellerini ve toplumsal biçimlerini daha da geliştirir. Belli bir olgunluk evresine ulaşıldığında, özgül tarihsel biçim gereksiz hale gelir ve daha yüksek bir biçimin yolunu açar. Böyle bir krizin geliş anı, bir yanda bölüşüm ilişkileri ve dolayısıyla kendilerine uygun özgül tarihsel üretim ilişkileri biçimleri ile diğer yanda üretken güçler, üretken yetiler ve bunların araçlarının gelişmesi arasındaki çelişki ve uzlaşmazlıklarda ulaşılan derinlik ve genişlikle belli olur. O zaman üretimin maddi gelişimi ile toplumsal biçimi arasında bir çatışma baş gösterir. "Bu çatışmada maddi gelişim üstün gelir ve toplumsal biçim ıskartaya çıkar diyen Cohen, Lefebvre'yi yanıtlamış oluyor. Bir örnek de, Felsefenin Sefaleti'nden vererek bu konuyu kapatalım: "İnsanın üretken güçleri ve dolayısıyla toplumsal ilişkileri gelişmiştir... Maddi ilişkileri bütün ilişkilerinin temelidir. Bu maddi ilişkiler, maddi ve bireysel faaliyetlerin içinde gerçekleştiği tek zorunlu biçimlerdir."

Lefebvre'nin sanayi toplumunun akılcılığı üzerinden giderek, kapitalizmle sosyalizmi (SSCB'yi kastederler) bir tutması da yanlış bir noktaya gider. Bu bakışın varacağı yeri, postmodernizm'in öncüllerinden Zygmunt Bauman'a bakarak görebiliriz. Bauman'a göre:"Holocaust'u (Nazilerin, yahudilere uyguladığı soykırım) düşünülebilir kılan modern dünyanın akılcılığıdır. Modern soykırım, bir amaca sahiptir. Kusursuz toplum taslağına uygun bir toplumsal düzeni sağlamaya çalışmak anlamına gelen sosyal mühendisliğin bir öğesidir. (...) Bürokrasi, içsel yönden, soykırım eylemini yapmaya yeteneklidir. Böyle bir eyleme girişmesi için ise, modernliğin diğer bir icadıyla rastlaşması gerekir: daha iyi, daha akla yakın, daha akılcı bir toplumsal düzenin – yani ırksal yönden bir örnek, ya da sınıfsız bir top-

lumun –cesur bir tasarısı ve hepsinden önce de böyle bir planı yapabilirlik ve uygulamaya kararlılık."

Görüldüğü gibi, ekonomik analizden bağımsız olarak, araçsal aklın tahakkümü, sanayi toplumunun akılcılığı vb. iddialarının dönüp dolaşıp geldiği yer; Nazi Almanya'sı ile Sovyetler Birliği'ni bir tutmaktır. Bu eşitlemeyi Bauman gibi sağ'dan ya da Frankfurt Okulu gibi sol bir cilayla yapmak farketmiyor. Sağdakiler bir yana soldan gelen eleştirilerin anlayamadığı başlıca noktayı Brecht'ten aktaralım. Brecht'in kahramanı Me–Ti, Mi–En–Leh ve Ni–En'in (Lenin ve Stalin) yönetimlerinde özgürlükten yoksunluk üzerine konuşanlara şöyle seslenir: "Kendi ülkelerindeki iktisadi yaşama egemen olanları kovmamış olanların SU ülkesini (SSCB) özgürlük bulunmamakla suçlaması bunların, kurtuluşun örgütlenmeyi gerektiren iktisadi bir dava olduğunu anlayamadıklarını gösterir."... Yine Filozof Sa (R. Luxemburg), Mi–En–Leh'i (Lenin) iktidar belleği zayıflatır ve yükselen çok unutur diyerek eleştirmektedir. Mi–En–Leh, bir günde buyruklarla binyıl sürmüş bir bunalıma son verilebileceğine inanan herkese gülerek yoluna devam eder.

Marx, Engels, Lenin ve Stalin, 'kurtuluşun örgütlenmeyi gerektiren iktisadi bir dava' olduğunu hala anlayamayanlara gülüyor mu yoksa acıyor mu, siz ne dersiniz?

KAYNAKÇA

Akarsu Bedia; *"Nietsche'nin Tarih Karşısında Tutumu"*, Felsefe Arkivi Sayı:19 İçinde. Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1975

Anderson Perry; *'Marksizm'de Tartışmalar*, Çev: Ahmet Özdemir, Göçebe Yayınları, 1998

Anğ Tüten; *'David Hume'de Anti–Sistem Eğilimi* Felsefe Arşivi Sayı: 20 İçinde, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976

Baudrillard Jean; *"Üretimin Aynası"*, Çev: Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, 1998

Bauman Zygmunt; *"Modernite Ve Holocaust"*, Çev: Suha Sertabiboğlu, Sarmal Yayınevi, 1997

Berman Marshall; *"Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor"* Çev: Ümit Altuğ – Bülent Peker, İletişim Yayınları 1994

Best Steven–Kellner Douglas; *"Postmodern Teori"*, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, 1998

Brecht Bertolt; *"Me–Ti Tarihte Diyalektik"*, Çev: Ahmet Cemal, Güne Bakan Yayınları, 1977

Bowles Samuel–Gintis Herbert; *"Demokrasi ve Kapitalizm"*, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 1996

Cohen G.A; *"Karl Max'ın Tarih Teorisi"*, Çev: Ahmet Fethi, henüz yayınlanmadı.

Çiğdem Ahmet; *"Bir İmkan Olarak Modernite"*, İletişim Yayınları 1997

Game Ann; *"Toplumsalın Sökümü"*, Çev: Mehmet Küçük, Dost Kitabevi, 1998

Gökberk Macit; *"Hegel'in Felsefesi, Yaşayan Yönleriyle"*, Felsefe Arkivi Sayı: 18 İçinde, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1972

Habermas Jurgen; *"İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim"*, Çev: Mustafa Tüzel, *Yky1997

Habermas Jurgen; *"Bilgi Ve İnsansal İlgiler"*, Çev: Celal A. Kanat, Küyerel Yayınları, 1997

Horkheimer Max–Adorno, Thedor W; *"Aydınlanmanın Diyalektiği"*, Çev: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi 1995

Hughes H. Stuart; *"Toplum ve Bilinç"*, Çev: Güzin Özkan, Metis Yayınları, 1985

Husserl Edmund; *"Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe"*, Çev: Tomris Mengüşoğlu, YKY, 1995

Jay Martin; *"Diyalektik İmgelem"*, Çev: Ünsal Oskay, Ara Yayıncılık, 1989

Lefebvre Henri; *"Modern Dünyada Gündelik Hayat"* Çev: Işın Gürbüz, Metis Yayınları, 1998

Marcuse Herbert; *"Us Ve Devrim"*, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, 1989

Marx Karl; *"Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi"*, Çev: Kenan Somer,Sol Yayınları 1997

Marx Karl; *"Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i"*, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları

Marx Karl–Engels F.; *"Kutsal Alie"*, Çev: Kenan Somer, 1994

Marx, K. –Engels F.; *"Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri"*, Çev: Mihri Belli, Sol Yayınları 1992

Ramonet Ignacio; *"Yeni Ütopyalara Gereksinim Var"*, Cumhuriyet gazetesi, 2 Haziran 1998–

Rosenau Pauline Marie; *"Post–Modernizm ve Toplum Bilimleri"*, Çev: Tuncay Biray, Ark Yayınları, 1998

Slater Phil; *"Frankfurt Okulu"*, Çev: Ahmet Özden,BFS Yayınları

Sözer Önay; *"Edmund Husserl'in Fenomenolojisi ve Nesnelerin Varlığı"*, İ.Ü Edebiyat Fak. Yayınları No: 2240

Stauth G. Turner B.S; *"Nietsche'nin Dansı"*, Çev: Mehmet Küçük, Ark Yayınları 1995

Erol Göke–Abdullah Topcuoğlu Yasin Aktay; *"Önce Söz Vardı"*, Vadi Yayınları, 1996

Estetik ve Politika, Çev: Ünsal Oskay, Eleştiri Yayınevi, 1985

Felsefe Dergisi, Hegel Özel Sayısı, 90/1

SOVYET PRATİĞİNE PANORAMİK BAKIŞ

Seyfi POLATKAN

20.yüzyılda tarihin belirleyen olaylarından en önemlisi olan 1917 Ekim Devrimi, öncesini ve sonrasını incelemek oldukça kapsamlı bir iş. Bu yazıda okur Rusya'da verilen devrimci mücadeleyi ve devrim sonrası Rusya'sının önemli tarihsel uğraklarından bazılarını bulacaktır.

*

II. Aleksandr dönem dönem aydınlanma müridliğine soyunan Rus çarlarındandı. 1855'de tahta çıkışının ardından, ilan ettiği hukuk, askerlik, eğitim, toprak gibi alanlardaki bir dizi reform, II. Aleksandr'ın "kurtarıcı çar " diye anılmasını sağladı.

Yerel yönetim meclislerinin kurulması, sansürün hafifletilmesi, mahkemelerde jüri sisteminin uygulanması, serfliğin kaldırılması, öğrenci sayısının arttırılması ve dönemin genel havasına uygun olarak, üniversitelerin, özgür tartışmalara kapı açması, toplumda ciddi bir canlılığa ve eleştirel yaklaşıma yol açtı. Bu canlılığın yapılan reform sınırlarını aşması çok sürmedi. Giderek, gündelik hayatın her alanına dair, sorgulayıcı bir bakış açısı oluştu. Dönem sanatı da zengin ürünler verdi: Dostoyevski, "Ölüler Evinden Anılar ve "Suç ve Ceza"yı, Tolstoy, "Savaş ve Barış"ı bu dönemde yazdı. Çaykovskiy yine bu dönemde, ilk eserlerini vermeye başladı.

Oluşan atmosfer, yeni burjuva hak ve özgürlük taleplerini doğuruyor ve bu talepler hızla radikalleşiyordu. Artık serfliğin kaldırılmasındaki " can bedeli "nin ödenmesi yöntemi de eleştirilmeye başlanmış ve ilerici kesimlerde Çar, "kurtarıcı" olmaktan çıkmıştır.

Aynı zamanda, II. Aleksandr dönemi, Rusya'da kapitalist gelişimin yeni bir ivme kazandığı, 1866–1880 dönemine denk düşer. Bu dönemde fabrika sayısı, iki kattan fazla artmış, Rusya'nın çeşitli yerlerinde, sanayi bölgeleri kurulmuştu.

Sanayi, demiryolları, tarım, inşaat, orman işletmeleri gibi iş kollarında çalışan işçi sayısı, on milyonu geçmiş, işçiler ve aileleri nüfusun beşte birine ulaşmışlardı. Tüm bu gelişmeler sırasında geniş halk yığınları proleterleşirken, burjuvazi 1860'larla başlayan süreçte, çarlığın da desteklemesi ile gerek işveren, gerekse daha sonraları yerel meclis üyeleri olarak, toplumsal yaşamda kendini önemli ölçüde fark ettiriyordu.

Dönemin tüm faturası ise, doğal olarak, işçilere çıkıyordu. İş günü, genel olarak, 12–13 saatti. Tekstilde ise 15–16 saati buluyordu. Çeşitli bahanelerle, ortalama

üçte biri kesilen ücretlerse, düzenli ödenmiyordu. Kadın ve çocuk işçi çalıştırmak çok yaygındı. Erkeklerden daha az almalarına karşın, kadın işçilerin ücretleri de, erkekler kadar kesintiye uğruyordu. İşçiler ve aileleri, Batı Avrupa'daki sermaye birikim süreçlerine benzer bir şekilde, fabrika kışlalarında sefalet içinde yaşıyorlardı.

Narodnizm

Narodnizm, II. Aleksandr döneminin toplumsal alanda getirdiği nisaî serbest zeminde gelişen, radikal bir hareketti. Adı Rusça'daki, halk (narod) kelimesinden türetilen halkçılık (narodnizm)*, varolduğu dönemlerde Rus popülizminin ve halkçılığının siyasi ifadesi oldu.

Genel olarak, köylülerin ve küçük üreticilerin çıkarlarının dile getirilmesi ve Rusya için kapitalist gelişme aşamasının atlanarak, sosyalizme geçilmesinin mümkün olduğu savunusu, narodnizmin temelini oluşturur. Rusya'da Herzen'in düşünsel, Çernişevskiy'nin siyasal temellerini attığı popülizm, 1860'larda çıktığı siyaset sahnesinde, 1913'e kadar kaldı.

1860'lar da şehirlerde oluşan, dinamizmin ve özgürlük tutkusunun taşıyıcısı gençlik komünal yaşamı ve ruh halini devam ettiren, "saf ve bozulmamış" gördüğü köylüleri, şehirleri kurtaracak güç olarak görmekteydi ve köy komünal** yaşamının, Rus sosyalizminin nüvelerini taşıdığına inanmaktaydı.

Serfliğin kaldırılmasını izleyen çok sayıda köylü isyanı, bu inancı perçinliyordu.

Bu toplumsal ve siyasal hareketlilik, çok geçmeden, kendini örgütsel plana taşıdı. Daha 1856'da, üniversite içinde, özellikle Çernişevskiy'den etkilenerek başlayan, yarı gizli örgütlenmeler 1860'a doğru iyice arttı ve 1861'de Rusya dışındaki sürgünlerin de desteğiyle, "Zemliya i Volya" (Toprak ve Özgürlük) adını alacak örgütte birleşti. Çarlık otokrasisine karşı halkı bir bütün olarak gören örgütün faaliyetleri daha çok propagandayla sınırlı kaldı.

1874'e gelindiğinde, Narodnik hareket tarihinde önemli bir yer tutan, Narodnikler'in önemli dersler çıkarttığı, "Halka Gitme" kampanyası karşımıza çıkar.

Genç aydınların, şehre dair herşeyi (okul, aile, iş v.s.) geride bırakıp, köylülerin arasına gitmeyi, onları aydınlatmayı isteyerek giriştikleri kampanya, her ne kadar fiyaskoyla sonuçlansa da, köylülüğün kendinden devrimci olmadığı ve "halk içinde Batı Avrupa'da olduğu gibi bilinçli sosyalistler yetiştirme"nin önemi anlaşıldı.

---

* Narodnicestuo

** Rus köylerinde, üretim kolektif olarak yapılıyordu. Toprak ailelerin ihtiyacı gözetilerek paylaştırılıyordu.

Nitekim köylüleri kurtarmaya gelen genç aydınlar yine köylüler tarafından çarlık polisine teslim ediliyorlardı. Dönemin halkçılarından Popor, süreci şöyle anlatıyordu: "Köylü, devrimciyi, papazı dinler gibi dinlemekteydi. Köylü papazın anlattıklarını dinleyip, kiliseyi terk ettikten sonra yaşamını aynen nasıl sürdürmeye devam ediyorsa, devrimciyi dinledikten sonra da aynı durum devam etmekteydi."(1)

1864'te ilk Zemliya i Volya'nın kendini fesh etmesinden bu yana, dağınık olarak sürdürülen faaliyetlerin sürekliliğinin sağlanması ve çarlık polisine karşı korunmak için, tekrar merkezi bir örgütlenmeye karar verildi.

Böylece 1878'de ikinci Zemliya i Volya kuruldu. İkinci Zemliya i Volya açık bir şekilde anarşizmden, özellikle Bakunin'den etkileniyordu.

"Toprak ve Özgürlük"ün programında, toprağın çalışan köylülere dağıtılması fikri öne çıktı. Anarşist yöntemlerle yıkılacağına inanılan devletin yerine, özerk olarak birbirleriyle ilişki içinde bulunan ve kendi iradeleriyle yer alacakları federatif bir birlik çatısı altında toplanacağı öngörülen köy toplulukları kurulması hedefleniyordu. Köy topluluklarını, sosyalizmin tohum halindeki bir biçimi olarak değerlendiren narodnikler, köylülüğü, öncü figür olarak kabul ediyor, köy topluluklarının özgür gelişmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırarak ve köy komünleri oluşturarak hem otokrasi ve feodal yapıları yıkmayı, hem de komünlerin kemirici düşmanı olan kapitalizme son vererek, sosyalist bir toplumu kurmayı hedefliyorlardı." (2)

Hatta programda anarşizm ve kollektivizm, "siyasal ve ekonomik son hedef" olarak gösteriliyordu. Örgüt bir ölçüde Bakunin'in çelişkiyi toplum ve kendisine yabancı dışsal bir devlet arasında görmesinden de etkilenerek, bütün sınıf ve tabakalar içinde faaliyet göstermeyi hedeflemiş, ancak faaliyeti köylüler ve sonraları gelişen işçi mücadelelerinden ötürü, işçiler arasında yürütmüştür. Bakunin'in örgüte bir başka etkisi de siyasal mücadelenin reddi ve siyasal faaliyet temelinde terörizmin anlaşılmasıydı. Bu daha sonraları, örgüt içinde ciddi bir tartışmaya yol açtı. Tartışmalar terörizmi savunanlar ve kitle ajitasyonunu savunanlar olmak üzere iki taraf yarattı. Temmuz 1879 tarihli Voronej Kongresi'nin ardında, terör yanlıları, Narodnaya Volya (Halkın İradesi), diğerleri ise Çernyi Peredel (Kara Bölüşüm) adı altında örgütlenmeye başladılar.

Bu bölünme, Rus devrimci hareketi tarihinde önemli bir başka dönüm noktası oluşturur. Bölünmenin ardından "Halkın İradesi" hazırladığı programda, "Toprak ve Özgürlüğün" görüşleriyle genel olarak uyuşsa da, siyasal devrim hedefini sahiplenmiştir.

"Devletin ve toplumun bütün ilişkilerini düzenlemek amacıyla, yasalar çıkaracak ve uygulamaya sokacak bir kurucu meclis" öneriyordu. Devlete dair görüşlerde olduğu gibi, örgüt hususunda da, "partisiz olan halkın inisiyatifi ele alması beklenmeden, parti olarak, biz inisiyatifi ele almalıyız" görüşü Narodnaya Volya'nın programında, kendini gösteriyordu. Hareketin ciddi darbeler aldığı ve gerilemeye başladığı 1880'lerin ortalarında, örgüt programında, Jakobenizm kendini daha net

gösteriyor. "Koşullar uygun olmasa bile..." "halk hareketi ile birleşmeden..." "parti"ayaklanmayı gerçekleştirebilir." (3)

Her ne kadar Bakunin'den Jakobenizme doğru önemli bir yol kat edilmiş olsa da, hâlâ, çarlığın hiç bir temelinin olmadığı, kolayca ortadan kaldırılabileceği, terör eylemlerinin halkı harekete geçireceği, bunun için ileri düşünen kişilere, devrimci kahramanlara ihtiyaç olduğu görüşleri, varlıklarını koruyordu. Narodnaya Volya'nın gerek çarlık karşısında halkı bir bütün olarak görmesi, gerekse siyasi devrim hedefi, örgütü işçilerin ve köylülerin yanısıra, ordu ve öğrenci gençlik arasında örgütlenmeye itti.

1879'da Voronej Kongresi'nde parçalanan "Toprak ve Özgürlük"ün siyaset sahnesine bıraktığı ikinci örgüt ise, "Kara Bölüşüm"dü. Kara Bölüşüm Rus popülizminin, marksizm'e devrilme sürecini temsil eder.

Önderleri arasında Plehanov, Axelrod, Vera Zasuliç'in de yer aldığı örgüt, ekonomik ilişkilerin toplumdaki diğer ilişkileri de belirlediğini ve yürütülmesi gereken politikaların ekonomik temelde olması gerektiğini, köylülüğün, sosyalizmin yegâne kurucusu olduğunu savunuyordu. Ekonomik mücadelenin, tek mücadele şekli olduğu yaklaşımı, örgütlenme çalışmalarının, köylü ve işçiler arasında sürdürülmesine neden oluyordu.

Plehanov 1879'daki ayrışmanın ardından, klasik narodnik tezlere bağlı kalsa da, kapitalizm Rusya'da hızla gelişmekteydi. El tezgahlarının yerini makineler alıyor, fabrikalar, yeni sanayi bölgeleri kuruluyordu.

İşçilerin çoğu bu fabrika ve imalathanelerde çalışıyordu. Bir yandan fabrika ve işçi sayısı artarken, öte yandan işçi örgütlenmeleri ve mücadelelerinde de gelişmeler oluyordu. Köy komünleri ise, köylülerin şehre göçü, kapitalist üretimin, üretim güçlerinin gelişimi sonucu çözülüyordu. Gerek Batı Avrupa ve Rus işçi hareketlerinin yükselmesi, gerekse 1880-1882 yılları arasında, Marx'ın eserleri üzerinde yaptığı çalışmalar, 1880 başında çarlık polisinin baskılarından kaçarak Avrupa'ya geçen Plehanov'u marksizm'e yöneltti. Plehanov'un halkçılıktan, marksizme doğru geçirdiği bu süreç, "Kara Bölüşüm"e de yansıdı.

Bu süreç sonunda Kara Bölüşüm grubu, Rus işçi sınıfının, mutlakiyete karşı mücadelesinde ayrı bir parti olarak, örgütlenmesini ve anarşizmden tamamen kopulmasını öneren yeni bir programla 1883 yılında "Emeğin Kurtuluşu" örgütünü kurdu.

Plehanov ve arkadaşları işçi sınıfına olan yönelimlerini marksizme taşıyabilen ilk Rus grup oldu. 1880'lerde, Rusya'nın çeşitli yerlerinde zayıf marksist gruplar belirse de, bunlar çarlık polisinin baskıları sonucu bir kaç yıl içinde dağılıyordu.

Emeğin Kurtuluşunun uzun soluklu olabilmesinde, Plehanov, Axelrod ve kimi üyelerin, Rusya dışında sürgün olması ciddi bir avantajdı. 1870'lerde yaşanan işçi sınıfına yönelik kimi deneyimler ise, Plehanov ve arkadaşlarının geçirdiği gelişimi gösteremedi. Devrimci hareket içinden çıkan bu yönelimler, kapitalizmin gelişme

aşamasında artan sanayileşme sonucu, fabrikalarda iş bulmak için gelen köylülerin fark edilmesiyle başladı. Rusya'da sanayi proleteryasının oluşumuna denk düşen bu süreçte, köylülerden gözlerini ayıramayan narodnikler yüzlerini şehirlere ve fabrikalara döndü ve gözler buralara çevrildi. Proleterleşme sürecindeki bu insanların, köyün bir parçası olarak değerlendirilmeleri, köylerden, köylülerden vazgeçemeyen narodniklerin işçiler arasında siyasi faaliyet yürütmelerinin temel nedeniydi. Narodnikler işçiler arasında örgütlenmeyi her zaman taktik olarak gördüler. İşçilerin, köylerinden ayrılmış fakat henüz şehirli de olamamış köylüyle bağlantılarını koruyan insanlar oldukları düşünülüyordu. Temel olarak, fabrika işçileri, siyasi bir özne olmaktan çok uzak "narodnik mesajı köylüler arasında yaymak için araç" ya da köylülerle, şehirli aydınlar arasında köprü olarak değerlendiriliyordu. Hatta o zamanlar, hala bir narodnik olan Plehanov, 1873'de benzer düşüncelere sahipti.

"Büyük bir çoğunlukla bu insanlar–işçiler kastediliyor,(yaz. notu) köydeki köylüler ile aynı... toprak sorunu, obsçina'nın öz yönetim sorunu, toprak ve özgürlük; bütün bunlar işçilerin kalbine, köylülerinkine olduğu kadar yakındır. Tek kelimeyle, kitleler köyden kopmuş değil, köyün bir parçası durumundalar. Amaçları aynıdır. Mücadeleleri de aynı olabilir ve olmalıdır."(4)

Narodnikler özellikle yukarıdaki değerlendirmeye uygun düşen tekstil işçileri arasında örgütleniyor, işçileri "şehir uygarlığının damgasını" taşıyan maden gibi sektörleri pas geçiyorlardı.

Her ne kadar işçi sınıfı araç veya köprü olarak görülse de, propaganda ve ajitasyon faaliyetlerinde işçilere yönelinmesi, Narodniklerde kimi teorik etkiler gösterdi ve işçiler, öncü figür köylülere müttefik kabul edildi. İşçiler "zaten kendileri de aslında köylü oldukları için" sosyalist devrimi yapacak köylülerin, "paha biçilmez müttefikler"i(5) olacaklardı. Narodnik hareketin teorik olgunluğa erişmesinde marksizmin etkilerini de gözardı etmemek gerekir. 1869'da Kapital'in ilk cildi İngilizce ve Fransızca basımlarından önce Rus dilinde yayımlandı ve ilgi topladı. Ancak Rus popülistlerinin, bütünsellikten uzak kavrayışları genel olarak Marx'ın kuramlarının yalnızca kendi popülist görüşleriyle uyumlu yönlerini almalarına yol açtı. Bunun doğal sonucu; kimi kuramlar reddediliyor, kimileri yanlış yorumlanıyordu. Sosyalist devrim sosyal devrim olarak yorumlanıyordu. Toplumun ekonomik temelinde radikal değişiklikler hedefleniyordu. Yine Marx'ın Kapital'inden, Rusya'da öncü sınıf olarak, köylülüğü çıkartıyorlar, kapitalist evrenin atlanabileceğini, sosyalizmin nüvelerinin Rus toplumunda,köy komünleri olarak varolduğunu iddia ediyorlardı. Rus popülistlerinin durumunu özetlemek için şu alıntı yerinde olacaktır. "Kısaca belirtmek gerekirse, Rus demokratları, Kapital'den özellikle Kapital'in ilkel kapitalist birikimin gaddarlığını anlatan bölümlerinden, öylesine etkilenmişlerdi ki, Rusya'yı kapitalist gelişimden kurtarmak için herşeyin yapılmasına, kesinlikle inanmışlardır."(6)

Narodnikleri incelerken, unutulmaması gereken son bir nokta da; eksikli üretim koşullarında ortaya çıkan bu hareketin militan, devrimci bir öz taşıdığıdır. Diğer bir

nokta da; çarlık polisinin baskıları altında örgüt yapılanması ve illegalite konusunda edindikleri geniş deneyimin, bolşevik örgütün inşasında yol gösterici olduğudur.

Legal marksizm

1830'larda marksist eserlerin yayımlanmasıyla, Rusya'da entellektüel hayat canlanmaya başladı. Çarlık polisi, marksist eserleri "sadece uzmanların anlayacağı ekonomik kitaplar" olarak görüyordu. Dahası bu kitaplarda, acil tehlike olarak gördükleri narodniklerin eleştirilmesi, çarlık polisini memnun ediyordu. "Rusya için henüz bir tehlike olmayan marksizmin, köklü bir hareket olan narodnizme karşı yeni bir güç olarak gelişmesi ve onun itibarını sarsması, çarlık polisine akıllıca bir taktik olarak gözüküyordu. Gelecekte de polis sosyalizmi – kilise sendikacılığı olarak, uygulanacak bu taktik gereği marksist yayınlar için sansür hafifletiliyor, "sadece" çarlığa karşı devrimci bir sınıf mücadelesinden bahsetmek yasaklanıyordu. Yeni dergi ve gazetelerin çıkmasına izin veriliyordu. Marksist eserlere doğan ilgiyi, yayıncıların da sezerek, karşılaması sonucu çok sayıda marksist yayın ve "marksist" ortaya çıkmıştı.

Legal marksistler, kendilerini kapitalizmin, Rusya'daki gelişimini ve bu sürecin meşruiyetini anlatmakla sınırlayarak, yasal çerçeveyi marksizmin propagandası için yeterli gördüler. Marksizmin devrimci özünü ve proletaryanın toplumsal devrimi gerçekleştirebilme potansiyelini reddetmekle, kal(a)mayan o dönemin legal marksistleri; B.Struve, Tugan Baronovskiy, Bulgakov, Berdyaev ve Frank, marksist yöntemin bir çok yanını da eleştirdiler: Maddeci tarih anlayışı ile felsefi maddecilik arasında, organik bir bağ olduğunu kabul etmeyen legal marksistler, sosyalizme ahlaki bir temel kazandırmak için Marx'ı Kant'la "bütünleme"ye giriştiler.

".... kapitalist bunalımların, devreselliğini açıklamada üretim ve tüketim malları, ekonomilerinin gelişme oransızlığından yola çıkılarak, ekonomik bunalımlar konusunda bir Marksist teori geliştirme çabası gösteren, ilk kişi oldu." (7)

Marksizmin devrimci özünün yok sayılmasının yarattığı eksikliği çeşitli "bütünlemelerle" gidermeye çalışan legal marksistlerin teorik üretim girişimleri de , sürekli "sakat doğumlarla" sonuçlanıyordu.

Legal marksistler'in "eleştiri ışığında aradıkları yeni yol, kısa zamanda burjuva liberalizmine çıktı. Kapitalist evrenin geçirilmesinin zorunluluğu üzerinde ısrarla duran, legal marksistler bir süre sonra bu aşamayı hedef edindiler. Otokrasiye karşı mücadelenin, kapitalizm için verilmesi, burjuvaziyi doğal müttefik yapıyordu. İşçi sınıfının devrilmez mücadelesini reddedip,sosyalizme, kapitalizmi reforme ederek, ulaşılacağını savunuyorlardı.

İki uca açılan kapı; ajitasyon

Propaganda çevreleri olarak örgütlenen marksistleri ajitasyona yönelten şey, 1891 kıtlığıydı. Plehanov "Kıtlık Rusya'sı'ndan Sosyalistlerin Görevleri" broşüründe; Sosyalistlerin "kitlelerin hoşnutsuzluğunu yükseltmeye" çalışması gerektiğini söylüyordu. Broşürde, partinin göreviyse, "... günün koşullarına uygun, ekonomik talepler belirtmek" şeklinde yazılıyordu. Plehanov ve Emeğin Kurtuluşu grubu, ajitasyona teorik destek sağlasa da, bunu gerçekleştirmekde, "isteksiz" davranıyordu. 1836'da işçilere yönelik popüler bir yayın çıkartma kararı alındıysa da, 1837'ye kadar, sadece bir sayı çıktı. Bunun başlıca nedeni, derginin çıkartılmasından sorumlu olan Zasuliç ve Axelrod'un niyetsizliğiydi. Ajitasyona geçiş, diğer marksist çevrelerde de oldukça sorunlu oldu. Bu çevrelerdeki işçiler, ajitasyonu küçümsüyorlardı. Aslında gösterdikleri bu tepki, eğitim çevrelerinde yer alan, işçi tipolojisine uygundu. Ekonomi – politika, tarih, doğal bilimler, siyasal sorunlar gibi konularda eğitim gören işçiler, diğer işçilerden uzak ve ukala tavırlar içindeydiler. Çoğuna göre, çevrelerinin ve edindikleri bilginin yayılmasıyla, sosyalizm kendiliğinden yayılacaktı.

1834'de Martov ve A. Kremer "Ajitasyon Üzerine" isimli bir broşür yazdılar ve ajitasyonu küçümseyenleri ağır bir dille eleştirdiler. 1835'te Lenin ve Martov'un önderliğinde "St. Petersburg İşçi Sınıfı Kurtuluş Mücadele Birliği" kuruldu.

İlki – sonraları fark edilse de – kapıyı ekonomizme açmış, ikincisinden verimli sonuçlar alınmasa da, düzenli ajitasyon faaliyetine başlanmasında, yukarıda belirtilen iki olayın büyük önemi olmuştur.

Ajitasyon dönemi marksistleri için, devrimci pratiğe olduğu kadar, ekonomizme de açılan, ikili bir kapı oldu. "Mevcut küçük gereksinimler temelinde aralıksız ajitasyon.." yapmanın işçileri cesaretlendireceği ve onlara "kendi çıkarlarını savunmayı" öğreteceği düşünülüyordu. Ekonomik talepler üzerinden yapılan ajitasyonun, siyasi nitelik kazanması engellendi. "Taktik kolaylık olarak, siyaseti arka plana iten, ajitasyondan, ilke olarak, siyaseti iktisada tabi kılan, asıl ekonomizme kaymak çok sürmedi. Böylece ekonomizm Rusya'da 1896–97 döneminde, yükselen kitlesel işçi hareketi ortamında ortaya çıktı."(8)

Rusya'da ekonomizm'in doğuşuna ikinci etkense, Almanya Sosyal Demokrat Partisi içinde, Bernstein'in revizyonist görüşlerinin güçlenmesiydi. Bernstein, kapitalizmin reformlarla iyileştirilebileceğini savunuyordu. Bernstein'in bu görüşlerinden de etkilenen ekonomistler, işçilerin daha iyi çalışma şartları ve sosyal yaşam için ekonomik mücadele yürütmeleri gerektiğini, politikanın, aydınların işi olduğunu savunuyorlardı.

1890'larda burjuva demokratik devrimin tamamlanmadığı tüm marksistler arasında kabul görüyordu. Ancak ekonomistler, legal marksistler gibi, sosyalist bir devrim söz konusu olana kadar, işçi sınıfının burjuvaziyi, otokrasiyi devirmesi için

desteklemesi gerektiğini söylüyor, proletaryanın devrimci sosyalist mücadelesini, belirsiz bir tarihe erteliyordu.

Örgüt tasarılarına da yansıyan bu görüşler, örgütü merkezi olmayan, profesyonel devrimciler yerine, geniş işçi kitlelerini barındıran, ekonomik talepler için mücadele eden, bir sendikaya dönüştürüyor, siyasi çizgi olarak, burjuvaziyle ittifakı getiren, reformcu bir demokrasicilik benimseniyordu.

RSDİP'in 1903 Londra Kongresi

Ekonomizmin yükselişe geçtiği yıllarda, ekonomizmle mücadeleyi hedefleyen Lenin, Martov, Potressov marksist çevreleri örgütleyecek bir gazete planlamışlardı. Sonunda "Iskra"yı çıkartmışlardı.

Yapılan uzun ve yoğun çalışmalardan sonra, Iskra, Londra Kongresi'nde delegelerden önemli bir destek sağlamayı başarmıştı. (51 delegeden 33'ü Iskra'yı destekler.)

Kongre parti programı olarak, Plehanov'un hazırladığı taslak kabul edildi ve tüzük tartışmalarına kadar, önemli bir ayrışma çıkmadı. Tüzük tartışılırken , parti üyeliği konusunda, kongre sırasında, çoklarının önemini anlamadığı bir ihtilaf çıktı. İhtilafın çıkış noktasını, parti üyesini tanımlayan iki öneri oluşturuyordu. Bunlardan ilki, Lenin'in önerisiydi: "Parti programını kabul eden, parti örgütlerinden birine, şahsen katılan ve paraca destekleyen kimse parti üyesidir."

Martov'un önerisiyse;" parti programını kabul eden, parti örgütlerinden birinin önderliği altında, düzenli işbirliği içine giren ve paraca destekleyen kimse, "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyesidir."(9)

Martov'un önerisi 28'e karşı 23 oyla kabul edildi. Tartışmalarda Axelrod, Vera Zasuliç, Potressov ve beklenmedik bir şekilde, Trotskiy, Martov'u destekledi. Plehanov'sa Lenin'den yana oldu. Lenin'in önerisi, "Ne Yapmalı"da yazdığı merkezi ve profesyonel devrimcilerden oluşan örgüt fikrine uygun olarak; dar gizli bir devrimci örgüte yönelikti. Martov'sa üyelik şartlarını esneterek, parti kapılarını geniş kitlelere açıyordu.

İleriki oturumlarda, Yahudi işçilerin tek örgütü olarak kalmakta ısrar eden Bundcu'lar ve yurtdışındaki parti temsilciliğinin yurtdışındaki Sosyal Demokrat Birliğine verilmesi üzerine de, ekonomistler, kongreden ayrıldılar. Oluşan yeni durumda, Lenin ve onu destekleyenler çoğunluğu elde ettiler. Bu tüzüğün diğer maddeleri için yapılan oylamaların, örgütün merkezi yapılanması yönünde geçmesini sağladı. Elde edilen bu çoğunluk, her ne kadar yaşanılan ayrımın isimlendirilmesini sağlasa da, –bolşevik (çoğunluk), menşevik (azınlık)– uzun sürmedi. Lenin'in üstünlük sağladığı ve parti merkez organları dışında tuttuğu menşeviklerin çoğu, Plehanov'un eski arkadaşlarıydı. Lenin'in onlara karşı tavrını acımasız bulan Plehanov parti disiplinini uygulamada, ajitasyona geçişte olduğu gibi, başarısız

oldu Plehanovun menşeviklerle uzlaşmaya gitmesi üzerine, Lenin 1903 yılı sona ermeden "durumunu güçlendirmek için" Iskra yazı kurulundan istifa etti. Bu durum Plehanov'un daha önce o ve Lenin'den oluşan yazı kuruluna* menşevik üyeleri alması için fırsat tanıdı. Daha sonraları da, Plehanov menşeviklerle birlikte hareket etti.

Parti üyesinin, görevleri üzerinden doğan bu ihtilaf parti örgütünün yapılanmasından da öte, Rusya'da devrim beklentileriyle doğrudan ilişkiliydi. Bolşeviklerin burjuva demokratik ve sosyalist devrimlerin, birbirinden ayrılmayacak bağlarla bağlı olduğu yaklaşımını, menşevikler hiç bir zaman benimsememişti. Menşevikler bu iki devrimi birbirinden kesin olarak, ayırıyorlardı. Burjuva devriminin gerçekleşmesi, Rusya'da kapitalizmi geliştirecek ve ancak bu sayede, Rus proletaryası sosyalist devrimi yapabilecek gücü kendinde bulacaktı. Bu burjuvaziyle ittifak siyasetinin izlenmesini de doğuruyordu. Menşeviklerin gerek 1905 devrimi sonrasında liberal burjuva Kadet Partisi'yle ittifakı her fırsatta parti gündemine sokmaları, gerek 1917 Şubat devrimi ardından, iktidarı burjuvaziye devretmedeki isteklilikleri, taşıdıkları geri devrim perspektifleri sonucuydu.

Lenin ise liberallere karşı tavrını çok önceleri netleştirmişti. Bunu Plehanov, Lenin'le yaptığı bir sohbette şöyle ifade etmişti. "Sen liberallere sırtını çeviriyorsun, ama biz yüzümüzü çeviriyoruz."(10)

Kapitalizme doğru kastedilen yolda, profesyonel devrimcilerden oluşan dar ve merkezi bir parti, elbette gereksizdi. Parti "üyesi" olan geniş kitlelerle işbirliği içinde olunması yeterliydi. Zaten "işçilerin yararına" reformların yapılmasını sağlamak için kitlelerin yeterli, hatta "gerekli" olduğu ekonomistlerden alınan önemli derslerdendi. Kongreden sonra da örgüt konusunda tartışmalar sürdü. Plehanov "Merkeziyetçilik mi, Bonapartizm mi?" başlıklı makalesinde, Lenin'i "Proletarya diktatörlüğü ile, proletarya üzerinde diktatörlük kurmayı, birbirine karıştırmak" ile suçluyordu. Trotskiy "Aziz üstadım Pavel Borisoviç Axelrod'a "ithafıyla başladığı "Siyasi Görevlerimiz" broşüründe Lenin'in yöntemleri için "Jakobenlerin trajik uzlaşmazlığının soluk bir karikatürü" diyordu. Broşürün son bölümü yine "Proletarya üzerinde diktatörlük" başlığını taşıyordu. Lenin ise "Bir Adım İleri, İki Adım Geri"de şöyle diyordu: "sınıf çıkarlarının bilincinde olan bir proletaryanın örgütü ile çözülmez biçimde birleşmiş, Jakoben; devrimci sosyal demokratın ta kendisidir"(11) Lenin, gizli örgütlerden nefret eden, bozguncu, devrimci partilerden kurtulup, kitleler tarafından demokratik olarak seçilen temsilcilerle oluşan "demokratik" sosyalist önderlik peşinde olan, merkeziyetçilikten kurtuluşu yerel yönetimlerde gören, menşevik yaklaşımın, anarşizan niteliği yine aynı broşürde teşhir ediyordu.

"Bu aristokratik anarşizm, her zaman, Rus nihilistlerine göre, onlara özgü olmuştur. Parti örgütü, ona korkunç bir "fabrika" gibi görünür. Parçanın bütüne ve

---

* Kongrede seçilen Martov, daha sonra istifa etmiş ve yazı kurulunda iki kişi kalmıştı.

azınlığın, çoğunluğa tabi olması, ona bir "kulluk" gibi gelir... merkezi bir otoritenin önderliği altında, işbölümü onu, insanlar "cıvata ve somun" haline sokuluyor diye, traji – komik çığlıklar atmaya yöneltir."(12) Menşevizmin oluşumunda, Plehanov, Axelrod gibi önemli menşevik önderlerin, yıllarca Batı Avrupa'da sürgünde kalmaları, önemli bir etken olarak gösterilir. Rusya'nın tarihi özelliklerinden yabancılaştıkları ve Rusya'da verilen – verilecek mücadelenin çetinliğini tam olarak, kavrayamadıkları, tarihçiler tarafından, sıkça ileri sürülür. Plehanov ve Axelrod gibi önderlerin uzun yıllarını, yurt dışında, sürgünde geçirmeleri, siyasetlerinin oluşumunda etkili olduğu düşünülebilir. Ancak, menşeviklerin "başlarına ne geldiyse," gereğinden fazla batılılaşmalarından geldiğini düşünmek, en hafifinden Martov ve Potressov gibi Rusya'da yetişen menşeviklere haksızlık olacaktır. Daha ötesinde, marksizmi yorumlamadaki eksikliklerini, verili durumun tahlilini yapmadaki yetersizliklerini ve sınıf siyaseti perspektifini yitirip, siyasi hedefleri sınıf çıkarları doğrultusunda kuramadıkları gibi daha temel değerlendirmelerin, es geçilmesi olacaktır. Menşeviklerin asıl sorunu, Rusya'dan değil, sınıfsallıktan uzaklaşmalarıdır.

1917 Yılı

1917 yılı başından sonuna toplumsal çalkantılarla doludur. 9 Ocakta "Kanlı pazar"ın yıldönümü gösterileriyle başlayan ve Ekim devrimiyle taçlanan toplumsal mücadeleler, bolşevik partinin önderliği sayesinde, tarihte ilk işçi devletinin kuruluş pratiğine evriltildi.

18 Şubatta, Putilov Fabrikası'nın atelyelerinden başlayan grev, çarlığın devrilmesini sağlayacak, Şubat devriminin ateşleyicisi oldu.

Hızla artan ayaklanmalar ve grevler, 26 Şubatta çarlığın, devlet dumasını kapatmasına yol açmıştı. Devletin kapatılmasına ilişkin buyruk, 1916 Kasımında çar tarafından hazırlanmış ve başbakana "Bu sende dursun, ne zaman gerekirse, kullanırsın" diyerek verilmişti.

Otokrasi kendisine bu kadar güvense de; savaş yıkımından en az etkilenen burjuvazinin, dumadaki temsilcileri, dumanın kapatılmasından sonra da, çalışmaya devam ettiler.

Diğer yandan, savaşta emperyalist bir blokta yer alan çarlık, 1905'te yaptığı gibi, halk ayaklanmalarını bastırmak için, ordularını kullanamıyordu.

Sürekli çoğalan grevler ayaklanmalara dönüşüyor, işçiler polisle çatışmaya giriyordu. 27 Şubatta Çar Nikolai tahttan çekildi ve varis olarak kardeşini gösterdi. Ancak kardeşi de can güvenliğinin olmaması yüzünden tahta geçmedi. Bu, askerlerin sürekli devrim saflarına geçmesi sonucu kitlelerin artık "kurtarıcı", "baba" olarak görmediği askeri gücünü kaybeden, monarşinin sonuydu. Bu "son" da burjuva-

zinin, rol oynadığını, söylemek mümkün değildir. Burjuvazi Nikolai tahttan çekilene kadar, sürekli çarlıkla uzlaşma arayışları içinde olmuştur.

"Bu aşamada, burjuvazinin konumu oldukça açıktı. Bir yandan kendisiyle, devrim arasına mesafe koymak ve çarlık rejiminin yanında, ona ihanet etmek, diğer yandan ise kendi manevraları için, onu istismar etmek" (13)

Çarlığın devrilmesinin ardından, iktidar Petrograt Sovyet'inin eline geçti. Sovyet; çoğunluğunu narodnik hareketin takipçisi, sosyalist devrimcilerin ve menşeviklerin oluşturduğu asker ve işçi bileşimli bir yapıydı. Askerler ve halk, Sovyet'in iktidarını tanıyor ve destekliyordu.

İktidar tamamen, başkent Petrograt Sovyetinin elinde olsa da, Sovyet, menşevik ve Sosyalist Devrimci Partinin elindeydi.* Bu partilere göre gerçekleşen devrim, bir burjuva devrimiydi ve iktidara burjuvazinin geçmesi gerekirdi. Menşevik Potressov, bunu şöyle ifade ediyordu; "İhtilalin şu anında, ulusal sorunları çözmeye, toplumsal ve psikolojik olarak, en hazırlıklı olan, yine bu aynı burjuvazidir. Yani, yakın gelecekte, ülkede efendi ve usta olmaya muktedir bu aynı sınıftır; bu, ülkede, gelişmiş bir kapitalist sisteme dayalı rejimin pekişmesi için gerekli çok kısa bir zaman için olsa bile gereklidir"(14)Burjuvaziyi tek yönetici güç olarak gören menşevikler ve SR'lar çok geçmeden (1 Martta) aralarında toprak reformu, barış yapılması ya da 8 saatlik iş günü gibi, burjuvaziyi "ürkütecek" taleplerin olmadığı, bir kısım burjuva hak ve özgürlüklerin yerine getirilmesi koşuluyla, iktidarı burjuvaziye devrettiler. Ertesi gün, kurulan geçici hükümetin desteklendiğini duyuran, Petrograd Sovyeti imzalı bir bildiri yayınladı.

Nisan tezleri ve sosyalist devrim

Şubat'tan Nisan'a Petrograd'da hareketlilikler yavaşlamış, bununla birlikte devrim Rusya'nın çeşitli yerlerindeki eyaletlere yayılmıştı. Birçok eyaletten yönetimi Sovyetlerin ele aldığı ve eyaletlerde tek yönetsel mekanizma olduğu haberi geliyordu.

Lenin 3 Nisanda Rusya'ya döndü ve ertesi gün bolşevik, menşevik ve bağımsız sosyal demokratlardan oluşan bir topluluk önünde, tarihe "Nisan Tezleri" diye geçen tezlerini okudu. Tezler bolşevikler de dahil delegelerin çoğunda şok etkisi yarattı. Bunun nedeni özellikle Lenin'in ikinci teziydi. Lenin bu tezinde Rusya'daki özgün durumu "iktidarı burjuvaziye vermiş olan devrimin birinci aşamasından, iktidarı, proletaryaya ve köylülüğün yoksul tabakasına devredecek olan ikinci aşamasına geçiştir" şeklinde ifade ediyordu." (15)

Lenin'in sosyalist devrimin zamanının geldiğine ilişkin tezine karşı çıkan delegeler, temelde, Marx'ın, burjuva ve sosyalist nitelikte gerçekleşecek iki ayrı devrim öngörüsüne dayanıyorlar ve gerçekleşen Şubat devrimi'ni burjuva demokratik dev-

---

* Petrograd Sovyetinde, bolşevik delegeler de yer almakla birlikte, azınlıktaydılar.

rim olarak görüyorlardı. Bunun yanısıra teze karşı "şüpheci" yaklaşan kimi bolşevikler, sovyetlerin iktidarı üzerine sosyalist inşaya girişmenin şehirleri köylerden koparacağı ve yaşanılan devrimin Paris Komünü'nün tekrarı olarak kalacağı kaygısını taşıyorlardı. Putilov işletmeleri Bolşevik Komitesi sekreteri Bagdatev, ise karşı çıkışını sosyalist bir devrimin öncelikle Batı Avrupa'da gerçekleşmesi gerekliliğine dayandırıyor, bu olmadan Rusya'da iktidarın alınmasıyla girişilecek toplumsal devrimin başarıya ulaşmasının mümkün olmadığını söylüyordu.

Bu süreçte kaynak olarak elde sadece Paris Komünü ve 1905 deneyimlerinin olması ve bunlardan yeterince yararlanılmamasının bolşeviklerin çoğunda yarattığı "kafa karışıklığı" ve "şüphecilik" 24 – 29 Nisan tarihleri arasında yapılan Tüm Rusya Bolşevik Parti Konferansına kadar sürdü. Konferansta Lenin'in tezleri 71 lehte, 39 aleyhte ve 8 çekimser oyla kabul edildi.

Bu aynı zamanda var olan ikili iktidarın da kabulüydü. Bir yanda iktidara resmi olarak sahip olan geçici hükümet diğer yanda; işçilerin ve köylülerin desteğine sahip ancak iktidarı, resmi olarak, geçici hükümete devretmiş sovyetler. Geçici Hükümet, bu durumda tam bir yönetsel güce sahip olmadığının, sovyetlerin desteğini alması gerektiğinin farkındaydı. İhtiyaç duyulan bu destek menşeviklerin "ortodoksluğu" sayesinde fazlasıyla alınıyordu.

Eylüle kadar yapılan siyasi çalışmalar bolşeviklerin sovyetlerde çoğunluğu kazanmasına yönelik oldu. Sovyetlerin iktidarı sahiplenebilecek hale gelmesiyle (bolşeviklerin çoğunluğu ele geçirmeleriyle) "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganı tekrar güncelleştirildi. Artık hedef devrimin güncelliğini kitlelere hissettirmek ve onları iktidarı kendi ellerine almaya yönlendirmekti. Eylül sonlarına doğru Lenin "Kriz olgunlaşmıştır" başlıklı makalesinde devrimin eşiğinde olunduğunu söylüyordu. 10 Ekimde Merkez Komitesi oy çoğunluğuyla* silahlı ayaklanmaya hazırlanma kararı aldı. Altı gün sonra Petrograd Sovyeti başkan Trotskiy'nin** yönetiminde bir "askeri devrimci komite" kuruldu. Ayaklanma hazırlıklarının büyük bir bölümünü bu komite yaptı.

Hazırlıklar kısa bir sürede tamamlandı. Merkez komite tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin 25 Ekimdeki ikinci toplantısından önce harekete geçmeye karar verdi. 24 Ekim' günü tüm hazırlıkların gözden geçirilmesi ve posta, telgraf, demiryolu, gibi işlerle ilgilenilmesi için görevlendirme yapma gündemiyle Merkez Komite toplandı. 25 Ekim sabahı bolşevikler kenti ele geçirdiler, geçici hükümet üyeleri tutuklandı ya da kaçtı. Öğleden sonra Petrograd Sovyet'inde "işçi ve köylü devriminin "zaferi ilan edildi. "... devrimin genel stratejisini, seçtiği araçla, Rusya Sosyal Demokrat partisinin bolşevik kanadıyla Lenin yönetmişti. Zafer " Tüm İktidar

---

* Zinovyev ve Kamanev oylamada aleyhte oy kullandılar.

** RSDİP'in 1907 Londra Kongresi'nde "Fraksiyonlar dışı" kalacağını duyuran Trotskiy 1917 temmuzunda dörtbin kadar üyeli Mesrayonka isimli grubuyla bolşeviklere katıldı. Grubun amacı enternasyonalist menşeviklerle bolşevikleri birleştirmekti.

Sovyetler'e" sloganı altında kazanılmış olmasına rağmen, sadece sovyetlerin değil, Lenin'in ve Bolşeviklerin de zaferi olmuştu.(16)

Savaş Komünizmi

Devrim gerçekleştirilmişti, ancak ülkede tam bir kargaşa yaşanıyordu. Devrimin hemen ardından bürokratlar, yöneticiler, teknisyenler greve gitmiş, zaferini ilan eden bu hükümetin emrinde çalışmayı reddetmişti. Ulaşım, menşeviklerin elindeki demiryolları sendikasının grevi yüzünden sağlanamıyordu. Serseri çeteleri bu ortamdan yararlanıp yağmaya girişiyorlardı.

Yaşanılan bu kargaşanın üstesinden gelmek için atılan ilk adım şuydu: Cheka'nın kurulması ve ardından "işçi ve köylü hükümetine karşı isyan örgütleyenleri, hükümete aktif olarak karşı koyanları ya da itaat etmeyenleri veya başkalarını muhalefete ya da itaatsizliğe kışkırtanları"(17) yargılama amaçlı bir devrim mahkemesinin kuruluşu oluyor. Sürecin aşılmasına yönelik toplu girişimler 1918'in yazıyla başlıyor: Toprakta ve sanayide toplu kamulaştırmalara gidiliyor ve "savaş komünizmi" denilen, sınırları pek net çizilmeyen ancak daha keskin bir dizi politikanın uygulanmasına geçiliyor. Öncelik şehirlerin açlıktan kurtarılmasına veriliyor. Bu amaçla köylerde hububat stokladığına inanılan *kulaklardan*, hububatın toplanması için girişimde bulunuluyor. Tarımsal üretimin arttırılması için kolektif çiftlikler (Kolhoz ve Solhoz) kuruluyordu. Ancak izlenen politikalar tarımsal üretimin organize edilmesini ve yeterli hububat elde edilmesini sağlayamadı.

Sanayi, Savaş Komünizmi politikalarının yoğunlaştığı ikinci alandı. Birçok fabrikada üretim işçilerin denetiminde yapılıyordu. Devrimle birlikte işçiler fabrikalarda ortaya çıkan bu durumu "aşağıdan" gerçekleşse de, düzensizliği yüzünden sıkıntı yaratıyordu. Üretimin verimliliğinin yakıcı öneme sahip olduğu bu dönemde hızla merkezi kontrol kurulmaya çalışıldı. Bu, çeşitli merkezlerin kurulmasının yanı sıra teknik iş gücünüde gerektiriyordu. Yeni rejim endüstriyel üretim için gereken nitelik ve deneyimin az bir kısmına sahipti. Eski, teknik personelden kolay vazgeçilemeyeceği kısa sürede anlaşıldı ve bu kişiler "uzmanlar" olarak eski görevlerine döndüler. Savaş; dönemin tamamına damgasını vurmuştu. Bu, doğal olarak üretimin iç savaşa yani Kızıl Ordu'nun ihtiyaçlarına göre olması ve birkaç sektörle sınırlanması anlamına geliyordu.

İç savaşın yarattığı ortamla; kazanımların korunması, geriye dönüşün engellenmesi çabaları yoğunlaşıyordu. Bu doğrultuda; sadece işçi – köylü ittifakı kurulmakla kalmıyor, bir karşı devrim tehlikesine karşı, değişik etnik gruplarda devrim saflarında kenetleniyordu. Geniş çapta yapılan ulusallaştırmalar, bunun toplumsal yaşamın diğer kesitlerindeki etkileri, sosyalist ekonominin uygulamaya geçtiği yolundaki bakışı güçlendiriyordu. Rublenin devalue edilmesi, paranın ortadan kalkacağı ve herşeyin ihtiyaçlara göre bölüşüleceği günlerin geldiğini düşündürüyor-

du. Bunu sosyalist devrim gibi nitel bir sıçramanın ardından doğan geniş beklentilerin, umutların; zorunluluklar sonucu oluşturulan, Savaş Komünizmi politikalarının getirileriyle çakışması olarak da değerlendirebiliriz. Bolşeviklerin giriştikleri dönüşümler, döneme uygun olarak bir "zorlama" taşıyordu. Üretim ilişkilerinde yapılan dönüşümler üretim güçlerinin gelişkinlik düzeyini aşıyor ve üretim güçlerini "zorluyordu." İç savaşın kenetleyici atmosferinin dağılmasıyla bu gerçek su yüzüne çıktı. Parti yeni bir politik dönemece giriyordu. Başka bir ifadeyle yeni bir politik dönemeci oluşturuyor ve ona isim veriyordu.

NEP dönemi

NEP (Yeni Ekonomik Politika) dönemi, biten iç savaşın ardından, Savaş Komünizmi politikalarının uygulanamayacağının ortaya çıkmasıyla başladı. Köylüler üretilen malın fazlasına el konulmasından hoşnut değildiler. Bu nedenle, artık ihtiyaç fazlası üretim yapmıyorlardı. Kırsal alandaki hoşnutsuzluğun giderilmesi, ekonomisinin temeli tahıl olan Rusya için belirleyiciydi.

Endüstrinin gerilemesi ise artık anlayışla karşılanmıyor, dönem boyunca çok fazla başarı elde edilemeyecekse de,, endüstrinin gelişmesi ve sanayi ürünlerinde kapitalist ülkelere bağımlılığın aşılması isteniyordu. İç savaş döneminde para kullanımı yerine "doğal ekonomi"nin yeğlenmesi büyük ölçüde tarım ve köylülüğün durumu sorununun çözülememesindendi. Savaş Komünizmi, NEP sonraları, kolektivizasyon ve sanayileşme atılımlarının çözüm aradığı problemlerin temeli şöyle ifade edilebilir: "Bu problemler, köylülüğün küçük burjuva hedeflerle yaptığı anti – feodal devrimle fabrika proletaryasının anti–burjuva ve anti – kapitalist devrimini aynı kulvarda koşturma çabasından ve bu çabanın içinde varolan kırla kent arasındaki çelişkiyi çözme girişiminden kaynaklanan asıl zorluğun ifadesiydiler."(18)

İşçi – köylü ittifakının pekiştirilmesi siyasi hedefi ve üretim güçlerinin geliştirilmesi temelinde yükselen politikalar iç savaş döneminde atılan "hevesli" ve "erken" adımların atladıkları basamakları çıkıyordu. Atlanılan basamakların çıkılmasıysa doğal olarak geri adımları önceliyordu. Bunun anlamı; kapitalist kimi uygulamalara kapıyı aralamaktı. Mal takasının yerini, para ekonomisi alıyor, özel girişime tarımda, küçük ticaret ve atelye üretiminde göz yumuluyordu. Toprak kiralama ve ücretli işçi çalıştırma imkanının tanınması kırsal alanda büyük çiftlik işletmelerinin oluşmasına ve bu çiftlik sahibi kişilerin elinde daha fazla kaynak birikmesine yol açıyordu. Ama yine de kapı sadece "aralanıyor"; tüm büyük sanayi, ulaşım, banka ve kredi sistemi, dış ticaret ve büyük ölçekli ticaret devlet elinde tutuluyordu. Kırsal alanda *kulakların* kazandıkları gücün dizginlenmesi için; köy Sovyetleri seçimlerinde, oy kullanma hakları kaldırıldı. İşçi kiralamalarını güçleştiren, kredileri ve devlet desteğini sınırlayan, vergi yükünü arttıran düzenlemeler

yapıldı. Devletin ekonominin belirleyici faktörü olması özel sektörün sınırlı ve kontrol altında olmasını sağlıyordu.

Dönem parti içi tartışmaları ve kimi ayrışmaları da içeriyordu.* Ancak genel yaklaşım; yaşanan sürecin birlik içinde geçirilmesi yönündeydi. Onuncu kongrede hizipçilik ve parti içinde gruplar kurulması yasaklanıyordu. Lenin "bir geri çekilme sırasında, disiplin yüz kat daha fazla gerekli" diyerek alınan kararın gerekliliğini vurguluyordu.

Ondan sonra yapılacak atılımlar ve bunların sürekliliği için güç toplama amacını taşıyan bir "geri çekilme" dönemi olan NEP, gerekli ekonomik ve daha sonraları sosyalist üretimin örgütlenmesinde büyük katkısı olan birikimlerin elde edilmesiyle bitiyordu. Bitmek için başlayan bu dönem, amacına uygun olarak yerini sanayileşme planlarına devrediyordu.

Tek ülkede sosyalizm

Stalin'le birlikte anılması şart olan bu dönem, Sovyetler Birliği tarihinde olduğu kadar dünya çapında sosyalizm tartışmalarında da bir köşe taşı özelliği taşıyor. Dönem boyunca yaşananlar bir yana, başlı başına tek ülkede sosyalizmin mümkün olup olmadığı; bunun Rusya gibi geri bir ülkede gerçekleşebilir olup olmadığı; tartışmaların ana eksenini oluşturuyor. Burada da öyle başlamak uygun olacak.

Öncelikle "geri bir ülkede mümkün mü ?" ya da kapitalizmin gelişkinliği, sosyalist devrimi ve sosyalizmin kuruluş pratiğini nereye kadar belirler? Cevabı Metin Çulhaoğlu'ndan alalım: "Kapitalizmin belirli ölçülerde geliştiği, işçi sınıfının başlı başına önemli bir toplumsal aktör olarak tarih sahnesine çıktığı her toplum, gelişmedeki iç eşitsizlikler ne olursa olsun, sosyalist devrim ve kuruluş için yeterli temele sahip demektir." (18)

Peki, sosyalizmin tek ülkede gerçekleşebilirliği Stalin'in, sadece dönemin siyasi, ekonomik dengelerini gözeterek ileri sürdüğü bir iç politika mıydı? Ya da tek ülkede sosyalizm Stalin'in "bürokratik kastıyla" birlikte "kitleleri ezmek" amaçlı planının başlangıcı mıydı? Peşinen söyleyelim; tek ülkede sosyalizmin mümkün olduğu, çok daha önceleri Lenin tarafından ifade edilmişti: "Eşitsiz ekonomik ve politik gelişim kapitalizmin mutlak bir yasasıdır. Bu durumda sosyalizmin zaferi, ilk kez birkaç, hatta tek bir kapitalist ülkede mümkündür. Bu ülkenin muzaffer proletaryası, kapitalistleri mülksüzleştirip kendi sosyalist üretimini örgütledikten sonra dünyanın geri kalan bölümüne – kapitalist dünyaya başını kaldırarak kendi davasına öteki ülkelerin ezilen sınıflarını kazanacak."(19) Lenin'den yapılan bu alıntı tek ülkede sosyalizmin dönemin politik manevralarından da öte bir gerçek olduğunu

* Kollantai ve Shlyapnikov'un başını çektiği işçi muhalefeti ile başlayan ayrışmalar daha sonra Trotskiy'nin önderliğini yaptığı "sol muhalefet"le devam eder.

gösteriyor. Stalin'i bir "sadist" olarak görmek ve süreci böyle çözümlemeye çalışmaksa hiçte bilimsel değil.

1923'de Almanya'da devrimin başarısızlıkla sonuçlanması, Batı Avrupa'da beklenen devrimin gerçekleşme olasılığını ortadan kaldırmıştı. Sosyalizmin SSCB'deki geleceğinin ne olacağı, NEP'in sosyalist bir ekonomik sistem kurup kuramayacağı gibi soruların cevabı; SSCB'de sosyalist bir ekonomik sistem ve sosyalist bir toplumun kurulabileceğini söyleyen Stalin tarafından veriliyordu.

Sovyetler Birliği'nin, askeri bir dış müdahale ve kapitalizmin restorasyonu tehlikelerini aşmadıkça, nihai bir zafer kazanması olanaksızdı. Bahsedilen tehlikelerin aşılması için; Sovyetler Birliği'nin direkt çabalarından çok kapitalist ülkelerde gerçekleşecek proleter devrimlerin etkili olacağı kanısı hakimdi.

Dönemin önemli bir kısmında, izlenilen ekonomik politikanın belirgin yanı sanayileşmeye ağırlık verilmesi ve NEP döneminde köylülere tanınan ekonomik hakların kısıtlanmasıydı.

Reel sosyalizme nasıl bakılmalı?

Reel sosyalizm deneyimlerini anlamaya çalışırken yöntemsel kimi noktalara dikkat etmek gerekir. Bunlardan ilki, özgüllük–evrensellik ayrımıdır. Sovyetler Birliği deneyiminin doğal olarak işçi – köylü ittifakı gibi kimi özgül yanları vardır. Yaşanacak yeni "Reel Sosyalizm"lerin de bu tip özgüllükleri olacaktır. Ancak Sovyetler Birliği'ndeki reel sosyalizm deneyimini "kendinden menkul görmek" herhangi bir evrensel nitelik taşımadığını söylemek hatalıdır. Bu bakış bilimsel olmadığı gibi, yaşanan çöküşün yüklerinden kurtulmayı da sağlamaz. Özgüllükleri doğuran etkenlere bakmak aydınlatıcı olacaktır. Özgüllüklerin oluşumunda üretim güçlerinin gelişkinlik farklılıkları, farklı ülkelerin proletaryalarının sınıf bilincindeki eşitsizlikleri ve farklı ülkelerdeki komünist önderlikler arasında olabilecek açı farklılıkları etken olarak alınabilir. Gözden kaçırılmaması gereken nokta ise bu etmenlerin yapılan sosyalist devrimi önderliğin devrim, öncesi ve sonrası gerekliliği, sosyalizmin tek ülkede inşasının mümkün olduğu gibi konuların evrensel özellikler taşıdığını dışlamadığıdır.

İkinci bir nokta olarak; yaşanılan deneyime bütünsel bakmanın gerekliliği üzerinde durmak gerekir. Yaşanılan deneyim ve onun çözülüşü, "sonun başlangıcı"nı arama çabalarıyla anlaşılamaz. Bu çabalar ne niyetle olursa olsun reel sosyalizm deneyiminden çıkarılacak dersleri kısırlaştıracaktır.

Bahsedilen kısırlaştırma etkisinin çok daha ötesinde, bu tip *bütünü* parçalamaya yönelik çabalar; *bütünün* doğası gereği *sürecin* dışında noktalanacaktır. Nasıl ki süreci Stalin'in partinin başına geçmesiyle bitirenler, tek ülkede sosyalizme karşı çıkarken Lenin'i de karşılarına alıyorlarsa, Stalin'in merkeziyetçiliğine karşı çıkarken de kullandıkları, Trotskiy'nin meşhur; Partinin yerini parti örgütünün, parti

örgütünün yerini M.K.'nın, M.K.'nın yerini diktatörün alacağına ilişkin yazdıklarını Stalin'i eleştirmek için değil, Lenin'e saldırmak için yazdığını unutuyorlar.*

Benzer bir örnek olarak şu da verilebilir: Stalin dönemini "sınıfsal olmayan bir diktatörlük" daha açık bir ifadeyle; "Stalin'in kişisel diktatörlüğü" olarak gören ve bunu Rusya'nın Asyatik geriliği ve despotizmiyle ilişkilendirenler, 1917 Ekim Devrimi'nin, tarihe yapılan bu öznel müdahalenin, dönüştürücülüğünü yok saymaktadırlar.

Türkiye solunda bir çok kesimin, reel sosyalizmle sorunu olduğu biliniyor. Bu sorunların bir kısmı "iktidar" olgusunun kendisinden kaynaklanıyor. "Siyasi iktidar"la sorunu olan bu kesimlerin; iktidara gelemeyen / gelmedikçe hoş hülyalar kümesinden oluşan sosyalizm tasavvurları taşıdıkları söylenebilir. Söylenebilecek bir başka şey ise bu tip sosyalizm tasavvurlarında iktidar perspektifinin olmamasıdır. Onlar için en güzel sosyalizm, henüz gerçekleşmemiş olandır.**

İktidar perspektifi taşımamanın rahatlığıyla, reel sosyalizm deneyimi yerden yere vurulabilmektedir. Şu noktanın unutulmaması gerekir: İktidarı hedeflemeyen yaklaşımların, anarşizan, "liberter" maceraları kapitalist sisteme entegrasyonla sonuçlanır. Varolan iktidar mücadelesinde; sınıfsal diktatörlüklerden sadece birini reddetmek diğerine tabi olmayı doğuracaktır. Sınıfsız toplum doğrultusunda bir geçiş sürecini ifade eden proletarya diktatörlüğünü, hümanist bir tavırla reddetmek; burjuva diktatörlüğüne tabi oluştan başka bir anlama gelmez.

Siyasal iktidar perspektifi, sosyalist mücadelenin insanı içinse; sınıfsız toplum hedefinde atlanamaz bir durağı işaret ettiği kadar, ütopizme ve mevcut kapitalist sisteme entegrasyona karşı "diri" tutucu bir özelliğe sahiptir.

Son olarak dönemin "reel"liğiyle ilişkili "sorunlara" bakmakta fayda var. Reel sosyalizm, gibi bir tanım yapmak; ne "günahıyla, sevabıyla" sahiplenilen mirasa "kılıf uydurmak" ne de sınıfsız toplum hedefinden vazgeçmek anlamına gelir. "Neden "reel"? Çünkü bu evrede her iktidar, kendi özgül koşullarında, komünist toplum hedefinin en genel ölçütleriyle, verili sınıf mücadelesi koşulları, meta üretimi, dış politika, demokrasi, rejim v.b. gerçeklikleri arasında özel (ancak verili özgüllükle anlamlandırılabilen ve açıklanabilen) bir denge ya da bileşim tutturmak zorunda kalacaktır. İşte, bu dengenin ya da bileşimin "reel sosyalizm" diye tanımlanmasında sakınca görmüyorum." Sahip olunan iktidarın korunması ve sınıfsız toplum hedefine doğru ilerleme çabasının uygun "dozajlarla" birlikte sürdürülmesi; geçmişte yaşanan deneyimler kadar gelecektekilerin de, reel sosyalizm olarak ifade edilmesini kaçınılmaz kılar.

---

* Bahsedilen öngörü Trotskiy tarafından 1904'te "Siyasi Görevlerimiz" adlı broşürde yazılmıştır.

** Bu ifade gerek bugün gerek sosyalist toplum için, gelecek günlerin daha güzel olacağı şeklinde anlaşıldığı sürece sorun yok. Ancak sosyalizmi daha da güzel yapmak için sürekli ertelemek kabul edilemez. Yapılansa maalesef ikincisidir. "Nasıl bir sosyalizm" tartışması, iktidar sorununu önceliyorsa; bu tartışma mutlaka ihtiyatla karşılanmalıdır.

Bu noktada yaşanılan deneyimin ne "reel"liğinden ne de "sosyalizm" oluşundan şüphe edilemeyeceği açıktır.

NOTLAR

1. *"Rus Devrimci Hareketi, Narodnizmin Kitleselleşmesi"*, STMA, cilt:2 s.503
2. *"Rus Devrimci Hareketi, İkinci Zemliya İ Volya Örgütü"*, STMA, cilt:2 s.503
3. *"Rus Devrimci Hareketi, Narodnaya Volya (Halkın İradesi)*, STMA, cilt:2, s.506
4. Aktaran: **Tony Cliff;** *"Lenin"*, cilt: 1 s. 26 / G.V Plekhanov, Soçineniya, cilt:1 Moskova 1923, s.67
5. **Tony Cliff;** *"Lenin"*, cilt:1, Çeviri: Gülen Bilge, Tarihsel Yayıncılık s.27
6. **Erhan Göksel;** *"Marx-Engels ve Rus Devrimci Hareketi"*, STMA cilt:2 s.498-499
7. *"Rus Devrimci Hareketi, Legal Marksizm"*, STMA cilt:2 s.513
8. Aktaran: **Tony Cliff;** *"Lenin"*, cilt:1 s. 54 / R.Pipes Social Democracy And St. Petersborg Movement 1885-1897 (Sosyal Demokrasi ve Petersburg İşçi Hareketi) Cambridge Mass. 1963 s. 93-94
9. **E.H.CARR;** *"Bolşevik Devrim"*, cilt: 1, Çev: Orhan Suda, Metis Yayınları s.38
10. **BERTRAM D. WOLFE;** *"Devrimi Yapan 3 Adam"*, cilt:1 Kuzey Yayınları s.132
11. Aktaran: **E.H.Carr;** *"Bolşevik Devrim"*, cilt:1 s.44 Lenin, Soçinenya, cilt:VI. S.36
12. **E.H.CARR;** *"Bolşevik Devrim"*, cilt:1 çeviri: Orhan Suda, Metis Yayınları s.44
13. **Tony Cliff;** *"Lenin*, cilt:1 çeviren: Gülen Bilge, Tarihsel Yayıncılık s.108
14. **M.Gorky, V.Molotov, K.Voroşibo, S.Kirov, A.Zhadanov, J. Stalin;** *"Sovyetler Birliğinde İç Savaşın Tarihi I"*, çeviren: Alaattin Bilgi
15. a.g.e s. 181-182
16. **E.H.CARR;** *"Bolşevik Devrim"* cilt:1 çev: Orhan Suda. Metis Yayınları s.101
17. **E.H.CARR;** *"Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929"*, çev: Levent Cinemre s.41
18. **Metin Çulhaoğlu;** *"Sovyet Deneyimi: Kimseyi Tatmin Etmeyecek Bir Açıklama Girişimi"*, Özgür Üniversite Forumu Dergisi içinde, sayı: 3, s.69
19. **Metin Çulhaoğlu;** *"Tarih, Türkiye Sosyalizm"*, Doruk Yayınları, 2.Basım, 1996-Haziran, s.92

İNSAN HAKLARI EMPERYALİZMİ*

Uwe – Jens Heuer ve Gregor Shırmer
Çeviren: Eylem Akdeniz

-I-

İnsan hakları, uluslararası hukuk kapsamına ilk olarak yarım yüzyıl önce alındı. Birleşmiş Milletler Kuruluş Sözleşmesi'ne göre, kuruluşun hedeflerinden biri, "ırk, cinsiyet, din ve dil ayrımı gözetilmeksizin tüm insanlar için temel insan hakları ve özgürlüklerini gerçekleştirmek ve güçlendirmek" amacıyla, uluslararası işbirliğinin sağlanmasıdır. 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin otuz maddesi, BM Kuruluş Sözleşmesi'nin temel insan hakları ve özgürlüklerinin geliştirilmesi için uluslararası işbirliği hedefini ayrıntılı biçimde düzenlemiştir. Aynı tarihli "Soykırımın Önlenmesi ve Yargılanması üzerine Konvansiyon", uluslararası hukukta büyük bir gelişme ve dönüm noktası olarak imza sahibi devletleri bağlar. Soğuk savaşın başlangıç uğrağında edinilen bu iki kazanım, 2. Dünya Savaşı'ndaki mücadelenin süreklilik arzeden demokratik / anti – faşist şiddeti ve Hitler karşıtı koalisyonun zaferi sayesinde gerçek kılınabilmiştir. Nuremberg kararlarında Nazi liderleri, yalnızca savaş suçlarından değil, insanlığa karşı işledikleri suçlardan ötürü de hüküm giymişlerdir. Dolayısıyla, insan haklarının uluslararası hukukta tanınması, soğuk savaşın başlamasıyla parçalanan büyük anti – faşist koalisyonun kalıcı zaferidir. Ne var ki, "insan hakları", (uluslararası hukukun bir unsuru olarak görünümünün aksine), ideoloji olarak görünümünde, soğuk savaşın etkili bir silahı olmuş ve neo – liberal küresel rejimin yoğun biçimde kullanılan bir propaganda aracına dönüşmüştür. Burada, uluslararası hukuktaki insan hakları ile (neo–emperyalist) ideolojide insan hakları arasındaki ayrım üzerinde odaklanacağız.

1948'den sonraki ikinci büyük gelişme, 1966'da "Sivil ve Siyasal Haklar" ile "Ekonomik, Toplumsal, Kültürel Haklar'a ilişkin uluslararası iki sözleşmenin kabul edilmesiyle gerçekleşti. Bu antlaşmalar yasal olarak bağlayıcı olsalar da, uygulanabilmeleri son derece zayıf bir mekanizmaya bağlıdır. Ekonomik toplumsal ve kültürel hakların, insan hakları adı altında uluslararası hukuk kapsamına alınması büyük bir kazanımdı. Toplumsal hakların, aşama aşama ulaşılacak genel hedefler olarak formüle edilebilir olma özelliği bir yana, bugün söz konusu başarı, Ortodoks – neo – liberal ideolojiye karşı bir kınama anlamı taşımaktadır. Bu antlaşmalar,

---

* Almanca aslından İngilizceye Anita Mage tarafından çevrilen bu makale, Monthly Review dergisinin Mart 1998 tarihli sayısında yayımlanmıştır.

kolonici sistemin çöküşü ve bağımsızlık hareketlerinin gelişmesiyle damgalanan insan özgürlüklerindeki ilerleme bağlamında yapılmıştı. Başlıca uluslararası aktörler, ilk olarak 1976'da etkinlik kazanan bu antlaşmaları onaylamakta yeterince hızlı davranmadılar. Nitekim, ABD, siyasal haklara ilişkin antlaşmaya ancak 1992 yılında katılmış, toplumsal haklara ilişkin antlaşmayı ise hâlâ benimsememiştir.

Adı geçen antlaşmalara ve diğer evrensel ve bölgesel sözleşmelere yerleştirilen insan hakları, hiç kuşkusuz, insan özgürlüğün gerçekleştirilmesine ilişkin yasal düzenlemelerin "plus ultra"sı değildi. Öte yandan, "Ekonomik, Toplumsal ve Küresel Haklar Sözleşmesi'nin 11. maddesinde öngörülen insan hakları (beslenme, barınma, giyinme hakları ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini içerir biçimde) gerçekleştirilmiş olsaydı, dünya, bütünüyle farklı ve çok daha adil bir görünüme kavuşurdu.

-II-

Fakat gerçek oldukça farklı. İnsan hakları, dünyanın tüm bölgelerinde yadsındı ve gün be gün de yadsınmakta. Avrupa'daki sosyalist devletlerin başarısızlıklarından biri, insan haklarının gözardı edilmesi ve çiğnenmesiydi. Bugün, Almanya ve ABD'yi de içlerinde sayabileceğimiz insan hakları savunucusu olma iddiasındaki ülkeler, kendi topraklarında insan haklarını görmezden gelmektedirler. Almanya'da, eski Doğu Almanya vatandaşlarının ve Avrupalı olmayan yabancıların insan hakları, sürekli olarak çok çeşitli ihlallerle karşı karşıyadır. Üçüncü dünyadaki açlık ve yoksulluk, en temel insan haklarının yadsınmasıdır. Ruanda'da insanlık dışı koşullar, artık bir soykırıma dönüşmüştür.

Ciddi insan hakları ihlallerinde, devletlerin başka ülkenin iç işlerine karışmamak adına edilgen bir tutum takınmamaları gerektiği ortadadır. Gelgelelim bu; hikayenin sadece bir yüzüdür. Diğer yüzü ise, insan hakları konusunun, sosyalist ülkelerdeki kazanımların yıkımında bir araç olarak ABD ve NATO tarafından suistimal edilmiş olduğu, halen de, Üçüncü Dünya devletlerinin bağımsızlıklarına karşı geliştirilen hegemonik çıkar iddialarının bir aracı olarak, sıklıkla da askeri güç kullanımı eşliğinde suistimal edildiğidir. Bu da, insan hakları emperyalizmini işaret edebilecek tehlikeli bir gelişmedir.

Henry Kissinger, "Ulusların Aklı" (The Reason Of Nations) adlı kitabında, Nixon, Ford ve Carter'in siyasal dillerinde insan haklarını yararlı bulmalarına karşılık, Reagan ve danışmanlarının daha da ileri giderek, "insan hakları"nı, "komünizm"in yıkımında ve Sovyetler Birliği'nin "demokratikleştirilmesi"nde etkin biçimde kullanılmak üzere bir malzeme kutusuna yerleştirdiklerini ileri sürer. Durum böyleyken, "insan hakları" ideolojisinin, yüz milyonlarca insanı toplumsal ve ekonomik haklardan yoksun kılmak için nasıl kullanıldığı, bugün çok daha fazla dikkat gerektirmektedir.

-III-

İnsan haklarının araçsallaştırılmasında aşağıdaki ideolojik kalıp yatar:

İlk olarak, hukuk alanı ("Hak") ve insan hakları, (kavramsal olarak), devletten ve siyasetten ayrılmıştır. Ancak, "Hak", ve onunla birlikte uluslararası hukuk, toplumsal bir ürün olup, toplumsal mücadelelerin sonucudur; fakat, yasa olarak ilan edildiğinde, ya da devlet tarafından yaptırıma bağlandığında varlık kazanır; sonuçta, bağrında geliştiği toplumu ve siyaseti etkiler.

Öte yandan, devletten ve siyasetten koparılması, Hakkın mistifikasyonuna yol açar: Bundan böyle Hak, yukarıdan, cennetten geliyormuş gibi görünür. Hakkın demokratik meşruiyeti konusu, (tarihsel ve toplumsal mücadeleler yoluyla edinilen), mahkeme kararları kendi kendilerini meşru kılıyormuşçasına yok olup gider. Bu kavramlar, Anglo – Amerikan yasal düşüncesinde uzunca bir süre önemli rol oynamışlardır. Hakkın devletten ve siyasetten ayrılması, Bosna'da şimdilerde denmekte olan kriz – tepkisel askeri müdahalenin ve cad hoc' hakemliğin, uluslararası devletler topluluğunun dışlanmasıyla nasıl oluştuğunu uluslararası hukukta benzer biçimde maskeler.

İkincisi, insan hakları, uluslararası hukukun yönetim ilkelerinden koparılmış; dahası, doğal hukukun seçkinlere açık türü olarak sunulmuştur. BM Kuruluş Sözleşmesi'nin denetleyici ilkeleri, – egemenliğin eşitliği, müdahale edilemezlik, uluslararası işbirliği, şiddetin yasaklanması – artık gündem dışıdır. Oysa, insan hakları, ancak bu ilkelerin saygı görmesi durumunda gerçekleştirilebilir. BM Kuruluş Sözleşmesi, insan haklarını, üye devletlerin saflaşması değil işbirliği çerçevesine yerleştirmektedir. Genel Kurul tarafından 1970'de oydaşma ile kabul edilen "Uluslararası Hukukun İlkeleri Üzerine Bildirge", insan haklarına ilişkin evrensel konuma ve saygı ile, herkes için temel özgürlüklerin (ırksal ayrımcılığın ve dinsel hoşgörüsüzlüğün tüm biçimlerinin yürürlükten kaldırılmasının da) uluslararası işbirliği yoluyla güvence altına alındığını ortaya koyar.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından ve soğuk savaşın bitişinden bu yana NATO ve ABD, diğer ülkelerdeki insan hakları ihlallerine, muhtemelen, barışın korunması ve insan yaşamının kurtarılması için tek yol olarak gerekçelendirilen askeri yöntemlerle karşılık vermiştir. Oysa bu türden askeri şiddet, insan haklarının uygulanmasında bütünüyle uygunsuz bir araçtır. Zira, uluslararası ilişkilerde şiddet kullanımı ya da tehdidi yasaktır (Madde 2, no:4). "İnsani müdahale", BM Kuruluş Sözleşmesi'nin hükümlerine aykırı olarak, uluslararası hukukun ihlalidir.

Üçüncüsü, insan haklarının bütünlüğü parçalanmış, insan hakları iki ayrı kategoriye bölünmüştür.(Siyasal/sivil ve ekonomik/toplumsal). İnsan haklarının sözde savunucuları, yalnızca siyasal/sivil haklarla ilgilenir, ekonomik/toplumsal hakları ilgi alanlarına almazlar. Hatta, buların birer hak olarak varlıklarını bile yadsırlar. Oysa, örneğin işsizlik, geçici bir mesele olmanın ötesinde, kapitalizmin bizzatihi kendi doğasından kaynaklanır ve insan haklarına yönelik ciddi, kalıcı bir hasardır.

Yeltsin'in kapitalist restorasyonu süresince Rusya'da açlığa, hastalığa ve umutsuzluğa (alkol ve uyuşturu kullanımı biçiminde) bağlı olarak, milyonların zamansız ölümü, duyarsızlaşmış bir acımasızlık sonucu ortaya çıkmış da olsa, insan hakları suçlarından sayılmamaktadır.

Her insan hakkı, birbiriyle karşılıklı bağımlılık ilişkisindedir; dolayısıyla, parçalanmaz bir bütünlük oluşturur. Siyasal ve sivil haklar herhangi bir koşula bağlı almaksızın gereklidirler ve ekonomik / toplumsal haklarla telafi edilemezler. Nitekim, bunu, kendi ülkemiz Demokratik Almanya'da (DAC), oldukça üzücü bir biçimde gördük. Fakat şimdi de, bu (siyasal ve sivil) hakların, asıl olarak dinsel imgelem düzleminde kaldığını ve eski DAC vatandaşları tarafından içtenlikle karşılanıyor da olsa, toplumsal hakların gerçekleştirilmesiyle yeterince desteklenmiyor olmaları nedeniyle özgürlüklerde oldukça sınırlı bir artış olarak yaşandığını gördüğümüzden, geçmiştekinden daha az üzücü bir durumla karşı karşıya olduğumuz söylenemez. Bugünün dünyasının sefilleri – yoksullar, açlar, evsizler, açlığa ve hastalığa mahkum edilmiş çocuklar – haklarından yoksun bırakılmış kadınlar, yaşamlarını dilediklerince sürdüremeyen yaşlılar, sivil ve siyasal haklara tam olarak sahip olduklarında bile özgür değillerdir. Gelgelelim, toplumsal olarak güvende de olsalar, siyasal anlamda yetkisiz kılınmışlarsa, insanlar hâlâ gerçekten özgür sayılamazlar.

Dördüncü olarak, söz konusu daraltılmış insan hakları, uluslararası normlara hiç bir özel referansta bulunmaksızın, insan hakları ihlallerinin genelleştirilmesine zemin hazırlar. İnsan hakları, uluslararası hukukta hiçbir dayanağa sahip olmaksızın, doğal hukukun hukuksal olarak müphem alanında son bulur. İnsan hakları ihlalerinin genelleştirilmesine zemin hazırlar. İnsan hakları "düşüncesi"ne göndermede bulunulur yalnızca. Böylelikle de, örneğin Rupert Murdoch ya da para spekülatörü George Soros gibi çanak yalayıcıların insan haklarıyla ilgili kavramlarını, günümüzün hedefi olan "yapısal uyuma" monte etmek kolaylaşır. Avrupa Aydınlanması'nda insan haklarının gelişmesi, batı yarı kürenin bağımsızlık mücadeleleri ve Avrupa'daki burjuva devrimleri, büyük bir tarihsel kazanımdır. Fakat, gene de, insan haklarını, neo – liberal yoksullaştırmanın araçları yapmak ya da baskı ve şiddet yoluyla yaymak için yadsır.

İnsan haklarının evrenselliği, hazırda varolan antlaşmaların onaylanmasına, yeni antlaşma taslaklarına ve sorumlulukların yerine getirilmesi sürecine olabildiğince çok sayıda devletin katılımını sağlama çabası, barışçıl bir işbirliği süreci olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, insan haklarının evrenselliği, soyut bir ilke olmaktan öte, BM Genelgesi'nin somut normlarının imza sahibi devletler için bağlayıcı niteliğidir.

-IV-

Bugün, önceden olduğu gibi, insan haklarının gerçekleştirilmesi, – açıkça olmasa da, büyük bir kesim için – ilgili devletin sorumluluğundadır. Ancak, hiçbir devlet, uluslararası insan hakları sorumluluklarından kendini azade kılmak için, egemenlik ve müdahale edilmezlik ilkelerine başvuramaz. Bu amaca yönelik olarak uluslararası hukukun, üzerinde anlaşılmış ilkeleri kullanılabilirse de, askeri güç, izin verilen adımlar arasında bulunmamaktadır. ABD, tek tek devletlere keyfi biçimde hükmedebilecek, hukuksal ve adli işlevlere sahip bir üst – devlet değildir. Ayrıca, söz konusu işlevler, hiçbir biçimde ABD'nin ya da NATO'nun yargı yetkisinde de değildir.

Peki, herhangi bir devlet, bir başka devletteki sivil kargaşa oradaki kendi uyruklarını tehlikeye soktuğunda nasıl davranacak? Diğer ülkelerdeki vatandaşlarını, bu tür tehlikelerden askeri güç kullanarak kurtarma hakkına ya da yükümlülüğüne sahip mi?

Medyada çok az yankı bulmuş, fakat yukarıdaki sorun için oldukça açıklayıcı bir olayı aktarabiliriz. Arnavutluk'taki sivil savaş benzeri koşullar döneminde, (Mart 1997'de), Alman askerleri, Almanları ve öteki yabancıları taşımak için helikopterlerle Arnavutluk topraklarına girdiler. Büyük bir şans eseri, ölen ya da yaralanan olmadı. Fakat Arnavutluk hükümetinin rızası alınmamıştı. Almanya kendi başına davranmış, harekete geçmezden önce ne BM'ye ne de NATO'ya danışma gereği duymuştu. Olup bitene ilişkin yapılan açıklama ise, karmaşık durumlarla başa çıkılması söz konusu olduğunda, bunun olağan bir yol sayılması gerektiği idi. Alman ordusu benzeri durumlar için eğitilmekteydi. Fakat bu türden eylemler yasal, ahlaki ya da siyasal olarak savunulabilir mi? Biz, savunulamayacağını düşünüyoruz.

Bu türden eylemler, uluslararası hukukun ihlalidir. BM Kuruluş Sözleşmesi'nin güç kullanımına ilişkin sıkı yasağına karşı, sadece iki istisna bulunmaktadır: Herhangi bir askeri saldırı karşısında öz savunma hakkı, ve BM Güvenlik Konseyi'nin barışa yönelik bir saldırı ya da tehdit söz konusu olduğunu açıklaması durumunda kullanılabileceğini öngördüğü baskı önlemleri. Söz konusu istisnalar, Almanya'nın Arnavutluk'taki eylemine uymuyordu. Kaldı ki, bir devletin yasaların üzerinde davranarak, gerçekten (ya da, sözde) tehlike altında bulunan vatandaşlarını kurtarmak amacıyla bir başka devletin topraklarına askeri güçle girmesi uygunsuzdur. Gerçekten bir tehdit bulunup bulunmadığına kim karar vermektedir? Bu türden eylemlerin savaşa dönüşme olasılığı nasıl hesaba katılmaz?

-V-

Peki, egemen bir devlette insan haklarının (soykırım düzeyinde ağır biçimde) ihlali durumunda ne yapılmalıdır? Üzücüdür ki, 1948 Soykırım konvansiyon ne yapıla-

cağı konusunda hiç de yol gösterici değildir. Bu türden durumlar ilgili devletlerin içişlerine müdahale sayılamaz. Öyleyse, uluslararası topluluk, olabildiğince çabuk ve etkin bir biçimde – yani bütün araçları, hatta askeri yöntemleri kullanarak – müdahalede bulunmalı mı? Bu, son derece güç soruyu yanıtlarken, aşağıdaki noktaların göz önünde tutulması gerektiği kanısındayız:

Öncelikle, kim, gerçekten ve nereye müdahale ediyor? Bir kural olarak bu kesinlikle dünyanın güçlüsüdür, zayıfı değil. Müdahaleci güçler, ABD, NATO öteki Avrupa devletleridir. Zira, sadece onlar, Körfez Savaşı ya da Somali'deki türden eylemleri gerçekleştirebilecek askeri, ekonomik ve finansal pozisyonlara sahiptir. Bu durum, Güvenlik Konseyi'nin kararları söz konusu olduğunda, kilit konumdaki müdahaleciler olan veto güçleri arasında (ABD, İngiltere, Fransa) daha da belirgindir. Aslında, "Yeni Dünya Düzeni", dünyanın polisliğine soyunan küçük bir grup güçlü devleti kapsamaktadır.

İkincisi, müdahale, kime karşı yapılıyor? Doğal olarak, büyük kapitalist güçlere, NATO ya da AB üyelerine karşı değil. Kuzey İrlanda'ya güçten düşmüş fakat hâlâ nükleer Rusya'ya, Tibet'teki Çin'e, ya da Güney Los-Angeles'taki ABD'ye karşı hiç değil. Bu durumda, herhangi bir müdahalenin olası nesneleri olarak kalan ise müttefikleri ve Tanrı tarafından korunan az sayıdaki zayıf devletlerdir. Ayrıca, söz konusu devletler arasında da en güçsüzüne ilişkin bir tercih gözetilmektedir. Dolayısıyla, büyük silahların, ne zaman nerede görüleceğini belirleyen, insan hakları ihlallerinin ağırlığı değil siyasal oportünizmdir.

Üçüncüsü, askeri müdahaleyi gerekçelendirilen zeminler hangileridir ve bu zeminlerin sağlandığına kim karar verir? Uluslararası hukukun hiçbir normu, söz konusu zeminleri tanımlayamamaktadır. Güvenlik Konseyi, barışa yönelik bir tehdit ya da barışın çiğnenmesi sözkonusu olduğunda, askeri önlemler alınıp alınmayacağına karar verebilir (BM Kuruluş Sözleşmesi'nin 39. maddesi). Fakat, insan hakları ihlalleri, hangi koşullar altında, aynı zamanda barışın çiğnenmesi ve barışa karşı bir tehdit anlamı taşır? İşte bu, Güvenlik Konseyi'nin, yani, veto gücünün beş kullanıcısının siyasi bir kararıdır. Bu konuda kesin bir ölçüt bulunmamaktadır. Askeri müdahalenin zeminleri, müdahale edenler tarafından tanımlanır. Herhangi bir ölçütün bulunmayışı, üzücüdür ki, insan hakları adı altında, keyfi müdahalelere ve sıklıkla da bu kılıktaki emperyalist eylemlere kapı aralamaktadır.

Dördüncüsü, askeri müdahale kimin yararına ve kimin çıkarına yapılır? Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da Vietnam'ın Pol Pot yönetimindeki Kamboçya'da, ya da ABD'nin Somali'deki müdahaleleri türünden askeri müdahalelerin insan yaşamını koruyabileceğini, hatta açlık ve terör tehdidindekilerin yararına işleyebileceğini yadsımak niyetinde değiliz. Fakat bu olaylarda ve aynı zamanda diğerlerinde, müdahaleci tarafların özgeciliği, siyasal ve askeri gücün, ekonomik etki alanlarının genişletilmesine ve benzeri türden amaçlara yönelik kaba ve öz – çıkarcı çabaların yanında yalnızca ikincil bir görüngüdür.

-VI-

İnsan haklarının güçlendirilmesinde askeri gücün araç olarak kabul edilmemesi diğer tim araçların da dışlanacağı anlamına gelmiyor. Zira, uluslararası hukukta "sivil" araçlara (diplomatik adımlar, ekonomik yaptırımlar, uluslararası örgütlerden siyasal tecrit) ilişkin çeşitli hükümler bulunmakta. Kısmen bu araçlarla edinilmiş bir başarı örneği, Güney Afrika'daki aparthaid rejimine karşı 1960'larda ve 1970'lerde başlatılan uluslararası kampanyadır. Yakın dönem "askeri" müdahale" vakalarının ise hiçbirinde, bu türden barışçıl araçlar, silahlara başvurulmazdan önce bütünüyle tüketilmiş değildir. Öte yandan, "sivil" tepkilerin ikircikliliğinin de bilincindeyiz. Dolayısıyla, bunları onaylamamız salt " sivil" olmalarına dayanmıyor. Kuşkusuz, onlar da, güç politikalarına tabi, üstelik, bu tür tepkiler, insan haklarına saygı duymayan, gücü elinde bulunduran kesimlere çevrilecek yerde, genellikle, hakları korunması gerekenlere karşı yöneltilmekte, keyfi ve seçici bir biçimde kullanılmaktalar. Gene de, her şeye karşın, askeri olmayan araçların, insan hakları adına sürdürülen savaşlardan çok daha insancıl olduğu da ortada.

Bir zamanlar umutlar, uluslararası ceza mahkemesi olabilecek uluslararası bir ceza otoritesine bağlanmıştı. Bu mahkeme, uluslararası hukukun, normlarına göre, ciddi insan hakları ihlalleri vakalarını yargılayacak ve suçluları cezalandıracaktı. Bu doğrultudaki çabaları önsel olarak reddetmemekle birlikte, ciddi bir kuşkuculuğun gerekli olduğunu düşünüyoruz. Belki de, insan hakları suçlarının tanımı (ve cezai kovuşturmaya tabiliği tanımlayan benzer normların) üzerinde bir antlaşmaya varılabilir. Fakat şu an üzerinde yaşamakta olduğumuz dünyada, devletlerin, kendi resmi görevlilerine karşı uluslararası tutuklama yetkisinin hayata geçirilmesine ya da, resmi görevlilerin uluslararası bir otorite nezdinde kovuşturmaya ya da cezaya tabi tutulmalarına herhangi bir biçimde rıza göstermeleri, gerçekleşmesi olanaksız bir durumdur.

Ruanda ve Yugoslavya Mahkemeleri, uluslararası ceza hukuku yolunda umut verici adımlar değildir; bunlar, olsa olsa, devletlerin eşitliği ilkesinin çiğnenmesi durumunda, güçsüz devletleri yargılamak üzere oluşturulmuş cad hoc mahkemelerdir. ABD yetkililerini bir Vietnam davasında, ya da Yeltsin ve ekibini bir Çeçenya davasında sorumlu kılmaya çalışmak pratikte olanaksızdır. NATO askerlerinin devlet otoritelerinin izni olmaksızın, Bosnalı iki Sırp'a kendi ülkelerinde gerçekleştirdikleri (Sırplardan birinin öldüğü) saldırının olağan ve kabul gören bir pratik olmasına izin verilmemelidir.

Bugün olduğu kadarıyla, yaşanan deneyimler göstermiştir ki, uluslararası ceza hukuku ya olanaksızdır, ya da emperyalist politikaların bir aracına dönüşüp yozlaşmaya mahkumdur. ABD'nin küresel tek süper güç olduğu ve neo – liberalizmin (ve ABD'nin) hegemonyasının her kıtada hem belirtik olduğu hem de itiraz gördüğü günümüz koşullarında, tüm ülkeler ve halklar için geçerli bir otoriteye sahip bir Nuremberg Malkemesi'nin sözü edilemez.

-VII-

Bu eleştirel ve kötümser tablonun ışığında ortadaki soru, insan haklarıyla uyumlu koşulların bu dünyada nasıl olup da gerçek kılınacağı (ya da, gerçek kılınıp kılınmayacağı) sorusudur. Eğer, insan hakları ihlallerinin nedenlerinin, en yüce amacın metalaşmış insan emeğinden kâr sağlamak ve emperyal güç merkezlerinde sermaye birikimi olduğu bir toplumsal ilişkiler dizgesinde yattığı kabul edilecek olursa, sorunun çözümünün de bu ilişkilere karşı verilecek mücadelede yattığı ortadadır.

Uluslararası düzeyde, büyük küçük, güçlü güçsüz tüm devletler ve halklar arasında barışçıl ve eşit ilişkiler için bir mücadeledir bu. Barışın ve silahsızlanmanın, Üçüncü Dünyada özerk ekonomik gelişmenin ve insancıl yaşam koşullarının güvenceye bağlanmasının ve doğal çevrenin korunmasının yoludur.

Yeni bir insan hakları kuşağı – bireysel ve kolektif doğada – haykırılmakta: Barışa, gelişmeye, bozulmamış bir çevreye yönelik haklar. Böylece, insan hakları konusu, ABD siyasasında araçsallaştırıldığı süreçte dışarıda bırakılan boyutu telafi etmektedir. Fakat, bu hakların gerçekleştirilebilmesi için aşağıdakiler gerekiyor: Uluslararası ilişkilerin ciddi biçimde demokratikleştirilmesi, çokuluslu şirketlerin ve finansal sermayenin gücünün azaltılması ve insan haklarını en seçkin konuma yerleştiren bir problem çözme ve işbirliği merkezi olarak BM'nin artan önemi. İşte bu "gerçekten" yeni dünya düzeni, "hakkı yumruk belirler" ilkesi yerine hukuk düzenini destekleyebilir. Ayrıca, uluslararası hukuk, dolayısıyla da insan hakları, büyük güçlerin siyasalarında kullanılan sinik bir araç olmaktan çıkmalı, devlet gücünün sınırı ve ölçütü olmalıdır.

Uluslararası hukuka ütopik bir bakış mı? Başarıya ulaşılıp ulaşılmayacağı şüpheli de olsa, dünyayı değiştirmeye soyunmak gerekiyor. Seçenekler, barbarlık ya da (aynı yolda bir evre olarak) ABD ve suç ortaklarının küresel diktatörlüğüdür. Bu diktatörlükte, insan haklarının uygulanmasına ya da insan hakları ihlallerinin hoş görülmesine (hatta, onaylanması ve gerçekleştirilmesine) ilişkin karar, kutuplaşmış "dünya düzeni"nin yeniden üretilmesine elverişli olduğundan, bugün olduğu gibi Washington'da alınacaktır. Bu da, insan hakları emperyalizmine doğru son saptırılması olacaktır. Günümüz koşullarında ürkütücü bir görev gibi de görünse, "ulusların kendi aralarındaki ilişkilerdeki yüce kurallar gibi, bireyler arası ilişkilere hükmetmesi gereken, adaletin ve ahlakın yalın yasaları haklı çıkartılmalıdır" (Karl Marx; Irugural Address to the International Working Men's Association, October 1864)

OKUNMASI GEREKEN BİR KİTAP

Coşkun ADALI

Metin Çulhaoğlu'nun son kitabı,"Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu" (Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, 311 s.), okumanın ötesinde çalışılması gereken bir kitap. Burada şimdilik kitabın, giriş ve sonsöz bölümlerine göndermelerde bulunarak, bir ön tanıtımını yapacağız. Büyük bir emek ve birikim ürünü olan bu önemli eserin *tümünü* kısa bir yazıyla değerlendirmek, yazara haksızlık olacaktır, noktasından hareketle, bu çalışmanın ciddi ve daha fazla emek içeren bir süreç içinde incelenmesini düşünüyoruz.

Kitabın yapısı ve konuların çeşitliliği, bütünün metodolojisine ve her birinin bütünle ilintisine sadık kalmak şartıyla, bölümlerin bağımsız değerlendirilmesine elverişli olduğu için, kitabın her bölümü üzerine ayrı bir yazı hazırlamak istiyoruz. Amacımız kitabın okur kitlesinin genişlemesine katkıda bulunmaktır.

Kitabın içindekiler bölümüne şöyle bir göz attığımızda görüleceği gibi kitap çok geniş bir alanı kapsıyor. Yan yanadan ziyade iç içe duran dört beş ayrı kitap adeta bir kitaba sıkıştırılmış. Yani, Türkiye'de bütün solcular, devrimciler, marksizm de ısrar edenler, şu veya bu şekilde, şu veya bu ölçüde, bu kitaptan yararlanabilir.

Kitabın kapsadığı alanın bu denli geniş olmasının nedeni şu: Yazar, akademik yolu seçip iyice hakim olduğu alanlarla yetinmek yerine, bu alanlara ilaveten, ihtisas alanı saymadığı alanları da tartışmayı kışkırtmak için giriyor. Çünkü marksizm'in gelişip yaygınlaşmasını kolektif bir çaba olarak görüyor. Çok doğru bir anlayış.

Bizce kitabın en önemli özelliği, kapsadığı alanın genişliğine rağmen metnin büyük bölümünde derinliği koruyabilmesidir. İşte kitap bu özelliği nedeniyle "büyük bir emek ve birikim ürünüdür".

Kitapta geniş bir alana yayılan yüzlerce fikir, ilginç görüş, iddialı sav, olağanüstü sık bir doku içine yerleştirilmiş. Bu sık doku, zemini "su geçirmez" hale getirip yazarın düşüncesinin hareketini kolaylaştırırken, bu hareketin okur tarafından izlenmesini ise oldukça zorlaştırmış. Bu nedenle kitap üstünkörü bir okumaya kapalı olmanın ötesinde, okurdan büyük bir entelektüel enerji talep eder hale gelmiş. "Okumak" fiili yerine "çalışmak" fiilini kullanmak bu açıdan belki daha doğru. Biz bunu olumsuz bir durum olarak görmüyoruz, çünkü özümseme sürecinin sonunda okurun kazanacakları zahmetlerini fazlasıyla karşılayacaktır. Yazarın amacı "genel bir izlenim bırakmak" değildir. Okur da kitabı sadece "genel bir izlenim" edinmek için okumamalıdır.

Kitabın yüksek teorik düzeyi ve içeriği, yazarın kişisel siyasi tercihlerinden bağımsız olarak, hem vülger marksistlere, hem de "post–marksist", "post–modernist" vb. türünden nesnel olarak karşı – devrimci akımlara karşı güçlü bir yanıt oluşturuyor. Bu nedenle kitabı, bir takım

siyasi önyargılarla okumaya kalkışan bir marksist, bu akımlara karşı kendini bir teorik silahtan yoksun bırakacaktır.

Buraya kadar söylediklerimizden, bu kitabın olağanüstü mükemmel, eşi benzeri olmayan total bir eser olduğu şeklinde bir sonuç da çıkarmamak lazım. Yazarın da böyle bir iddiası yok, hatta kitabının değeri konusunda aşırı mütevazı. Kitapta eksikler, kusurlar, hatalar görülmektedir. Örneğin, marksizmin klasikleri için, hatalı çevrilmiş Türkçe kaynaklardan yapılan alıntılar, orijinal kaynaklarından mutlaka kontrol edilmeliydi, diyoruz. Kitapta eleştirilebilecek savlar, yorumlar vardır. Bazı nadir pasajlarda, buna hiç ihtiyacı olmadığı halde, yazarın, kendi kişisel siyasi tercihini savunmaya ya da rasyonalize etmeye yönelik üstü kapalı bir çabası da vardır. Bunda anormal, garip, anlaşılmayacak bir şey olmamakla birlikte, kitabın hedef kitlesinin önyargılarını kırma yolunda çok da olumlu bir işlevi yoktur.

Teorik derinliğin kaybolduğu yerler de vardır. Ayrıca bütün bölümlerin soyutlama düzeyi aynı değildir. Elbette olması da gerekmez. Buradaki eleştirimiz, bundan ziyade, düzeyler arasındaki mesafenin fazla açılmış olması, metnin homojenliğini tehlikeye düşürmesidir. Bölümün ya da alt bölümlerin konusuna bağlı olarak, ileri bir felsefi düzeyde soyutlamadan sosyolojik düzeyde incelemeye kadar değişebilen bir durum söz konusudur.

Biçimle ilgili sorunlar da var. Önemli tezler ve görüşlerin metnin akışı içindeki rölyefi zayıftır. Metnin "havalandırmaya" ihtiyacı vardır. Okura nefes aldırıcı, bir doruktan diğerine giderken onu dinlendirici, tempoyu düşürerek az önce okuduklarını özümsemesini kolaylaştırıcı önlemler iyi olurdu.

Kitabın dili her yerde kolay anlaşılan bir dil değildir ve bu dil zorlukları her zaman konunun niteliğiyle de bağlı değildir. Amaç okurla iletişim kurmak olduğunda ve dile bu pencereden bakıldığında, yazarın üslubunda değil ama dilinde eleştirilecek yanlar vardır. Yedi hatta sekiz sonekle yapılmış sözcüklerin özne veya ortaç olduğu cümlelere rastlanmaktadır. * Biçimle ilgili son bir uyarı, Türkiye'de yayınlanan çoğu kitap için geçerli: Dipnotlar ilgili sayfaların altında yer almalıdır. Kitap ya da bölüm sonuna konmaları gerçekten kötü oluyor. Okumanın temposunu ve akışını bozuyor, dipnotun niteliğiyle ilgili hiçbir fikri olmayan okurun bir parmağının sürekli bölüm sonunda durmasını gerektiriyor.

Ancak kitap o denli olağanüstü bir yoğunlukta ki, başka bir kitap için ciddi handikap oluşturabilecek bu olumsuzluklar bu kitap için çok önemli olmuyor.

Yazarın amacı, "marksizm'e ilişkin genel bir çerçeve oluşturmak ve bu çerçevenin öğelerini Türkiye sol hareketiyle ilişkilendirmeyi denemektir" (s.13). Bizce bu kitap bu amaca ulaşmıştır.

Yazar, aydının evrensel bir toplumsal kategori olarak tanımından ve özgül konumundan başlayarak, Türkiye solcu aydınının marksizmle tarihsel ve güncel ilişkisini irdeliyor. Bunun için de her şeyden önce marksizmle devrimciliği kavramsal düzeyde birbirinden ayırıyor. Giriş bölümünde verdiği benzetme çok güzel ve yerinde:

---

* Ayrıca sözlüklerde rastlanması zor, insanın iştahını kapatan, "geçişkenleşme", "haklılaştırımlar", "ideolojileştirilmek", "olumsallık", "eklemlenmecilik", "kırılganlaşabilmek", "önceliklendirmek", "örtükleşmek" gibi bir takım sözcüklerin iletecekleri/ilettikleri düşünülen anlamların, başka bir şekilde iletilebileceğine inanıyoruz. Bir küçük ayrıntı: "denilebilir", "demek" fiilinin iki kez edilgen yapılmış halinin bir çekimidir, yanlıştır, doğrusu "denebilir"dir.

"Türkiye solu... marksizm'in tıp bilimi, leninizmin de aşı olduğunu fark edememiştir. Hastalıkların ve kaçınılabilir ölümlerin önlenmesi için somut çözümler bulamayan bir tıp bilimi elbette işlevsizdir; ama, şu ya da bu hastalığa karşı geliştirilen bir aşının, bilimin kendisinin yerine geçmesi hiç mümkün değildir." (s.10)

Türkiye solu Marx'ı öğrendikten sonra Lenin'e yönelmemiş, Marx'ı es geçip Lenin'i kendi sığlığını, kültürsüzlüğünü ve kuramsızlığını örtmek için kullanmıştır.

Son sözde de belirtildiği gibi (s.307), "ideolojik ve siyasal dünyası parçalanmış" Türkiye solcusunun kuramsal geleneği zayıftır. Solcu aydının marksist birikimin yetersizliğinin ve kurama yabancılığının tarihsel nedenlerini gösteren yazar, varolduğu kadarıyla bu birikimin de bugün yitip gittiği düşüncesindedir (s.309). Niçin bugün? Çünkü tarihten gelen eksikliğe bir de güncelin sorunu eklenmiştir. Marksizm ve kuram bugün başta postmodernizm ve postmarksizm olmak üzere, bilimdışılığın yoğun bir saldırısı altındadır. Solcu aydının buna dayanacak teorik birikimi yoktur. Bilincine fırlatılanların hedefi değil alıcısıdır. Kalitesiz satıcıyla kalitesiz alıcı buluşmuştur:

"Kuramsal ve felsefi geleneği hayli zayıf sayılabilecek Türkiye solu, postmodernist ve postmarksist düşüncelerle yaklaşımların fazlaca etkisinde kalabilmiştir... Olup biten, Türkiye solunun pragmatist, güncel, kuramdan ürken, kuşkucu, hatta agnostik (bilinemezci) yanlarının, postmarksizm'in ve postmodernizm'in gene güncelci, pragmatist, parçacı ve yadsıyıcı (marksizme ilişkin) içeriğiyle örtüşmesidir." (s.15)

Özetle, zamanında marksizmden beslenmeyen Türkiye solu şimdi neyle besleneceğini şaşırmıştır: "Marksist oruç döneminde yararlı pek çok besine yüz çeviren Türkiye solu, iftar saati gelip çattığında, bu kez abur cubur dahil önüne ne gelirse yemeye başladı." (s.11)

Kafalarda kuramdan uzaklığın doğurduğu kuramsal sorunlar var. Var ki kuram dışı saldırılar karşısında eziliyor. Peki kuramın kendisinde sorun var mı? Ya da ne gibi sorunlar var? Bu soruya yazar, marksizme genel bir çerçeve oluşturabilmek açısından bakıyor ve temel konuları ve kuramın tartışmalı ve sorunlu alanlarını irdeliyor. Daha sonra özel bir sorunlu alan saydığı ideoloji alanına geçen yazar, bilinç kavramını enine boyuna inceliyor. İdeolojinin düne göre bugün daha büyük bir önem kazandığı savı doğrudur. *Evrensel* bağlamında ele alınması gereken ve alınan bu konulardan sonra, yazara göre, ki bu fikri ikna edici bir biçimde savunuyor, *özgül* bağlamında, somut çerçevelerde ele alınması gereken konulara, marksizmle siyaset ilişkisine ve sermayeyle devlet ilişkisine geçiyor. Bir dostun da dediği gibi, marksizmin tohumu gerçekten de düştüğü toprağın özelliklerini alıyor. Siyaset düzeyinde somut bir mekana gönderme olmadan spekülasyonun sınırına çabuk gelineceğini saptayan yazar haklıdır. Yazarın, sermaye/devlet ilişkisinde ise istediği ölçüde, özgül olamadığını düşünüyorum. Ama bundan da önemlisi, bu bölümü, hem teorik hem metodolojik açıdan kitabın en zayıf bölümü olarak görüyorum.

Yazar kitapta "bir parantez" şeklinde gördüğü Lukacs, Gramsci ve Althusser bölümünden ortaya ilginç bir sonuç çıkarıyor: "Bugün en başta ve öncelikle marksist olmak, Lukacscı, Gramscici yada Althusserci marksist olmaktan daha büyük bir zenginlik taşımak, daha çok şeyi görebilmek anlamına geliyor." (s.15) İnsanın aklına, bu yargıya ulaşmak için kitabın böyle ayrı bir bölüme ihtiyacı var mıydı? sorusu geliyor. Bu soruyu, sorgulama şeklinde almamak lazım, çünkü bu bölüm bilgilendirici yönüyle bile faydalıdır.

Son bölümlerde, Türkiye solcu aydını ile toplumun kimlik arayışı arasındaki ilişki, aydının "sentezleyici ve dışa yansıtıcı" rolüyle birlikte ele alınıyor. Kitap, aydının özensiz kuram alıcısı konumuna geri dönerek halkayı tamamlıyor, *Son sözde* de çalışmanın temel mesajlarını özetliyor. Katılırız katılmayız, kısmen katılır, o ayrı konu, ama yazarın verdiği temel mesajlar arasında benim önemli gördüklerim şunlar:

I. Türkiye'de sol hareket amorf bir çizgide kitleselleşecektir. Bizce de muhtemelen öyle olacaktır.

II. Marksizm bu sol kitleselleşmenin ön koşulu değildir ama siyasal iktidar perspektifli bir yönelim için belirleyicisidir. Marksizmin belirleyiciliğinden kastedilen ise: "... hareket geliştikçe biçimlenecek olan *sosyalist ideoloji* içinde, marksizm'in, denetleyici, sınayıcı ve düzeltici bir ağırlık taşıması"dır. (s. 308) Bu anlayışı, ideolojik hegemonya anlayışına uzak bir anlayış olarak görüyoruz.

III. Herşeye rağmen, Türkiye'de, marksizmin bir canlanma dönemine girmesi mümkündür. Bu ise ancak "seçilmiş hedeflere karşı yoğun kuramsal ve ideolojik saldırıyla gerçekleşebilir" (s. 310). Yazarın seçtiği hedefler doğru hedeflerdir ve postmarksizm/postmodernizm başlıkları altında ateş hattı içine alınabilir:

a. "Sürekliliği göremeyen aşırı kopuşçuluk",

b. "Toplumsal formasyon şemasını çarpıtan sivil toplumculuk",

c. "Tarihsel gelişim şemasını çarpıtan demokrasicilik anlayışları",

d. "Bütünlük fikrini çarpıtan" çok-kimlikçilik,

e. "Sınıf egemenliği gerçeğiyle siyasal mücadele ve siyasal iktidar perspektifini sulandıran 'yeni toplumsal hareketçilik' anlayışları".

Bu hedeflere karşı yürütülecek teorik ve ideolojik saldırı, bu saldırıya arka planı oluşturacak çok yönlü eylemlilik, bunu kaldırabilecek nitelikte kadrolar ister. Türkiye solu marksizmi salt bir entellektüel "etiket" şeklinde sahiplenmekten ziyade, onun yöntemini özümsemeli, marksist yöntemle bir yandan girilmemiş alanlara girmeli, öbür yandan da bugünün karmaşık gerçekliğini çözmeye çalışmalıdır.

Yazar, "Türkiye solu, pratik siyasetini zenginleştirmek için mutlaka derinleşmek zorundadır. Böyle bir derinleşmenin mekanı ise, marksizmin o hep yüzeyinde gezinilen düşünce zenginliği ve pek girilmeyen alanlardır" diyor ve "marksizmin, günümüz dünyasının olguları için sanıldığından çok daha fazla yanıt ve ipucu içerdiğini" düşünüyor (s. 11). Tümüyle katılıyoruz.

Yazar, kitabın ana metnine geçmeden önce, *Giriş* bölümünün sonunda, "Bu kitapta söylenenler marksizmin muhafızlığı sayılır mı, sayılmaz mı bilemiyorum" diyor. Evet bu kitap marksizmin muhafızlığı sayılabilir. Bizler de "marksizmin muhafızlarıyız". Bunu kabul ettikten sonra bir daha "muhafız" olup olmadığımız değil, bu işi iyi yapıp yapmadığımız spekülasyon konusu edile gelsin diyelim...

Bu tanıtma yazısını *Giriş* bölümünden aldığım (s.12) ve tümüyle katıldığım ama cümle sırasını değiştirdiğim bir saptamayla bitiriyorum: "Türkiye'de düşüncenin gelişip zenginleşmesi, ancak, marksizmin yeniden canlandırılmasıyla, değişik alanlara doğrudan ya da dolaylı biçimde uzanan bir üretim ekseni konumuna gelmesiyle mümkün olacaktır". Yani bütün entellektüel yaşama ve her alana müdahale edecek bir "marksist ekol" yaratılmasıyla...